

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Égi királynő

„Ég királynője, e világ jeles újjászervezője, végső könyörgéseimben a szent-egyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó Istenhozzádot mondva lelkemet kezébe ajánlom.” Hartvik püspök mintegy hetven-hetvenöt esztendővel első, szent királyunk halála után így örökítette meg Szent István legendájában a halálán lévő nagy uralkodó utolsó fohászát. Nemcsak a szájhagyományra, két korábbi Szent István legendára is támaszkodott, amikor művét Könyves Kálmán király kérésére elkészítette.

Az idei augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján van éppen 976 éve annak, hogy ezek a szavak a székesfehérvári királyi udvarban elhangzottak az egybehívott országnagyok és egyházi méltóságok jelenlétében. Mindannyian tanultuk az iskolában, hogy nehéz helyzetben volt idős országalapítónk: néhány nappal azelőtt, hogy utódjaként királlyá koronázathatta volna, váratlanul elhunyt fia, Imre herceg, akit pedig nagy gonddal készített fel az ország vezetésére.

Imre – a kortársak emlékezete szerint – mind katonai, mind hadvezéri erényekben, mind szellemi képességekben méltó volt a magyar királyi trónra. Jellemét édesapja uralkodásának példája és fia számára írt *Intelmei* formálták, de szíve tisztaságában, hitének erejében édesanyja, Boldog Bajor Gizella életmintája is ösztönözte. Nyelvekben, tudományokban való jártasságát nevelőjének, Szent Gellértnek köszönhette, aki tizenkét esztendőn át volt tanára és lelki vezetője. Amikor 1031. szeptember 2-án vadászbaleset következtében meghalt, a királyi pár gyásza összekapcsolódott az ország népének megrendülésével, mély fájdalommal: a mintaszerűen megalapozott jövő reménye, a magyar államiság biztonságos építményének sorsa kérdőjeleződött meg.

Szent István uralkodásának utolsó hét esztendejében ennek a tragikus eseménynek a súlyát hordozta. Ennek terhe alatt élte át, és értette meg teljes mélységében minden emberi munkálkodás esendő voltát és minden földi terv sikerének legfontosabb feltételét: a vele együttműködő isteni akaratot.

Sokszor hallhatunk, olvashatunk tudós eszme-futtatásokat arról, milyen is volt valójában szent királyunk? Tehetséges, de véreskezű hadvezér és uralkodó? Okosan és merészen mérlegelni és dönteni képes politikai lángelme? Elhatározását tűzön-vízen át megvalósító hiterjesztő? Népe jövőjét pontosan megtervezni képes, a rövidtávú szenvedéseket hosszú távú megalapozottságra beváltó stratégia?

Az utókor minden lehetséges kérdésére ebben az utolsó történelmi tettében találhatjuk meg a választ. Bár kijelölte királyi utódját oldalági rokona, Orseolo Péter személyében, csak egy emberi méltóságot, az országvezető szerepét hagyta a kényszerűen választott trónkövetőre. De tudta, hogy az ország sorsát nem emberi kézbe kell letennie. Felajánlása nem a halála utáni évekre, évtizedekre tervező uralkodó tette volt, hanem minden emberi életre, minden emberi alkotásra érvényes útmutatás. Alázattal elfogadta az ősi mondás igazságát: *Ember tervez, Isten végez*, és megkereste a lelkéhez legközelebb álló szakrális személy, az Istenanya, a Nagyboldogasszony segítségére kész, kinyújtott kezét.

Örök időkre szóló pátróna, égi királynő oltalmára bízta Magyarországot.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné
(gazdasági ügyintéző)

Csontos János
(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Barna T. Attila**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Égi királynő* 1

SZEMHATÁR

Szentmártoni János: <i>Férfikorom</i>	3
<i>Eső előtt hazaérni</i>	4
Hóvári János: <i>A szarajevói merénylet 100. évfordulóján</i>	5
Marno János: <i>A kútnál; 1974; Álomátirat</i>	9
Csontos Márta: <i>Árnyékom helyén; Lélekduplőr</i>	10
Ködöböcz Gábor: <i>A pusztulás stációi Ferenczes István tényfeltáró krónikáiban</i>	11
Szigeti Lajos: <i>Szélhárfa; Földközélen</i>	17
Szegedi Kovács György: <i>Láttam az ablakból; Csókok; Légszomj</i>	18
Deák-Sárosi László: <i>Az 1956-os forradalom lélektana:</i> <i>A nagyrozsdási eset (1957)</i>	19
Oláh János: <i>A két alku közötti nemzedék</i>	25
Urbán Péter: <i>Sámán-szabadság</i>	30
Oláh Katalin Kinga: <i>Élni és alkotni. Pató Róza szobrászművészről</i>	34
Stanczik-Starecz Ervin: <i>Élve temetett harsona; Óceánparton</i>	37
Kötter Tamás: <i>Kagyló belga módra</i>	38
Boda Magdolna: <i>Álmatlanság</i>	47
Barna T. Attila: <i>A konyha</i>	48
<i>Hendz áp, bébi, hendz áp!</i>	49

NYITOTT MŰHELY

Urbán Péter: „*Mindig úgy kellett írnom, mintha közben minden inogna körülöttem*”. *Beszélgetés Barna T. Attilával* 50

KÖNYVSZEMLE

Végh Attila: <i>Mezey Katalin: Ismernek téged</i>	63
Zsille Gábor: <i>Barna T. Attila: Régi kintorna dallamára</i>	64
Jámborné Balog Tünde: <i>Móser Zoltán – Tamás Menyhért:</i> <i>Holtak vigasza. Madéfalva, 1764</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat Pató Róza szobrászművész munkáival illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Férfikorom

*Korom, korom, férfikorom
talicskányi kormát tolom.*

*Változtatok most majd ezen:
nem indulok, nem érkezem,*

*Elégettem negyven évet,
mint az eső, szemerkélek.*

*csöndes szemmel bandukolok,
belehalni sem nagy dolog.*

*Felkap a szél, szertepörget,
elkergetem a felhőket.*

*S amit eddig nem éreztem,
elvesztettem, bevéreztem*

*Korma ennyi életemnek.
Krampuszai itt teremnek,*

*– újra érzem, újra látom
illatokban, láthatáron.*

*körbetáncol, link egy banda,
nem is igen hagy magamra.*

*Napfény fürdet, eső áztat,
odahagyom talicskám.*

*Pedig szükség csöndre volna,
azért szállong férfi korma.*

*Nem akarok én majd semmit:
dalcsipetnyit, verseresznyt,*

*Hol tartok, még nem tudhatom:
hegy tetején?, hegyoldalon?*

*félúton egy jó kis házat,
felcsapni majd nagyapának,*

*De mikor majd lejt a pálya,
hívjon a völgy szivárványa.*

*erdőt járni hű kutyámmal,
ülni a pokolnak háttal.*

*Idáig csak elrobogtam.
Túl sok még a volt a mostban.*

*(Hisz szavak gyantacsöppjében
az egészszet örökélem.)*

*Jövőmből is elégettem
jó pár évet, jó pár tettem.*

*Korom, korom, férfikorom
talicskányi kormát tolom.*

*Elégettem negyven évet,
mint az eső, szemerkélek.*

Eső előtt hazaérni

*Jó volna még eső előtt hazaérni.
Nem zaklatni föl Istent,
se háborúval, se mással.
Hazák sírjait kikerülve
elérni a tengert:
tutajt ácsolni álmainkból –
otthonig repítsen a megszokás.
A gyerekkor utcáit újrjárni,
egész testünkkel olvasva
egykori léptek kottalapját.
Megállni egy-egy percre,
behunyt szemmel ácsorogni,
hogy átússzon rajtunk minden.
A szél illatokat szállít épp,
s egy Chopin-keringőt –
elrobogó ablakában
fiatal édesanyánk könnyököl,
tavaszi szemében az ősz színeivel.
A zihálva dadogót,
aki unokák hírnökeként
átnyargalt fél életen
a rá bízott hírrel,
megsimogatni s odahagyni –
nem okolni őt,
amiért feledte az üzenet lényegét.
Mint aki tóra lép,
oly könnyedén lebegni tovább,
ha kell, hát a biztos pusztulásba.
A költő nyomán kiülni a Holdra,
láblógatva tűnődni a Földön:
Bulgakov labdája
ahogy a szívünkön átgurul.*

*Jó volna még eső előtt hazaérni.
Lassan úgy vagyok:
mindegy, hová.
Csak haza.*

HÓVÁRI JÁNOS

A szarajevói merénylet 100. évfordulóján

A 44-es somogy–tolnai gyalogezred emlékezete

Talán sokaknak furcsán hangzik, de az első világháború, annak ellenére, hogy harminchét évvel befejezését követően születtem, az én háborúm is volt. Anyai nagyapám első világháborús frontemlékei révén, kisgyermekként én is frontkatoná lettem. Előbb hallottam Czernowitz és Lemberg nevét, mint New Yorkét vagy Londonét. De Párizsét sokat: a német tüzérség a Marne folyótól a francia fővárost már lóni tudta, magyarázta többször is nagyapám. A Békási-szoros az emlékekben a románok elleni erdélyi harcokat jelentette, valamint nagyapám szerencsés menekülését egy kárpáti barnamedve elől a fa tetejére. A Monte Grappa gyakori emlegetése pedig nagyapám itáliai frontszolgálatáról szólt és az utolsó piavei harcokról.

Gyakran voltam nagyapám katonatársai között, s nagy tisztelettel és szorgalommal hoztam nekik nagyapám jól fogyó borát a pincéből. Beszédjünkben, bár kisgyermek voltam, éreztem az egykori keménységet, a fájdalmakat és a világ dolgait illető tanácsatlanságokat is. Egyszerű emberek voltak, a magyar vidék kemény fiai, büszke somogy–tolnai, 44-es rosseb bakák. Illyés Gyula, aki a frontot járt katonáknál csupán egy évtizeddel, vagy annival sem volt fiatalabb, és sokukkal maga is találkozott a somogyi és tolnai pusztákon, így írt róluk a *Puszták népében*: „... a puszták népe kitűnő katona. A világháború kezdetén a kaposi 44-es gyalogezred négy hónap alatt négyszer semmisült meg s négyszer támadt fel újra. A puszták fiai nem sajnálták a bőrüket. Hősiesség és halálmegvetés dolgában a monarchia népei közül csak a bosnyákok versenyezhetek velük, amint e szakma német hozzáértői tárgyilagosan megállapították. Haditetteiket magam is nem egyszer álmélkodva hallgattam. Sovány, beesett mellű urasági bognárok és tehenészek, akik a kastély szakácsnője előtt is elvesztették beszélőképességüket, csillogó szemmel mesélték, mint kúsztak a drótok alatt az oroszok felé, mint ugrottak le, foguk között a rohamkéssel, jobbjukban a maguk gyártotta szöges buzogánnyal életveszélyes sziklahasadékba az olaszokra, franciákra, négekre, mindenkire, akire lehetett”. Ez az emlék az 1920-30-as

években erősen élt, később elhalványult, de teljesen sohasem veszett el. A második világháború sem tudta elsöpörni a maga kegyetlenségeivel, legfeljebb elhomályosítani. A kommunista Magyarország sem tudta eltüntetni azzal, hogy a magyar bakákat megtevesztett áldozatoknak és nem hősöknek tartotta. Az egykori frontkatonák azonban derekasan őrizték emlékeiket, s erről beszéltek is ott, ahol lehetett: szőlőkben, pincékben, lakodalmakban és búcsúk idején, amikor még távoli rokonok is összejöttek, és így egyes történeteket még pontosítani is lehetett. Ezek az emlékezések, amelyeket gyermekfejjel végighallgathattam, sarjadzó történelmi tudatom meghatározó formálóivá váltak. Így aztán az sem meglepő, hogy olvasni tulajdonképp a 44-es gyalogezred emlékkönyvéből tanultam meg, s a kötetet ma is őrzöm. Nagyapám Károly csapatkeresztje sajnos egyik néhai rokonunk lelkén szárad, de a viselési engedélyről szóló értesítés rám maradt. Nemrégiben barátaimtól megkaptam nagyapám kitüntetésének egy példányát, amelyet egy gyűjtőtől vettem, s így már azt is őrizhetem.

Nagyapámmal minden hónapban Kiskorpadról Kaposvárra mentünk haját vágatni. Az utazás vasúton talán fél óra sem volt. Miután leszálltunk a vonatról, mindig, még akkor is, ha esett az eső, egyből a vasútállomással szemben lévő 44-es emlékműhöz mentünk. Nagyapám tisztelettel megállt előtte. Keresztet vetett. Kicsit elgondolkozott, talán kijött néhány könnye is. Megfogta a kezem, majd azt mondta: „Fiam, a háborút nem mi veszítettük el, hanem a politika”. Most is keresem az okát, miért mondta ezt nekem. Tanítani kívánt? Mentegetőzött volna? Vagy figyelmeztetni akart arra, hogy a világ bonyolult, a hátunk mögött is eldőlhettek dolgok, s ennek egy egész nemzet láthatja kárát? Nem tudom igazán, mi járt nagyapám fejében, de az kétségtelen, hogy amit mondott, az a 44-es rosseb bakák ítélete volt afölött, ami az első világháború idején történt.

A somogyi népet, így az én családomat is közvetlenül nem nagyon érintette Trianon. Néhány vasutas rokonnal, akik Jugoszláviában maradtak, a határátkeelés nehézségei miatt idővel megszűnt a kapcsolat. Nagyapám és katonatársai mégis tudták, mi történt: átéreztek az első világháborút követő Trianon-tragédiát annak ellenére, hogy nem voltak különösebben iskolázott emberek. Anyai nagyanyám édesapja vasutas volt: ő családjával az ország távoli vidékeire is eljutott. Nagymamám az utazások közül mindig Pöstyént és Aradot emlegette. Nagyapám pedig az

első világháborúnak köszönhetően ismerte meg az országot szélében-hosszában. Ők nemcsak érzelmekben, hanem földrajzi értelemben is tudták, mit veszítettünk.

Nagyapámnak és katonatársainak magától értetődő volt a háború. Kötelességből mentek a harctérre. Nem kérdezték, miért. Elfogadták sorsukat, mint apjuk és nagyapjuk. És persze követték a hagyományt, mert Somogyból minden egészséges férfi katona volt: vagy 44-es kaposvári baka (anyai nagyapám – Gyócsi Ferenc, 1893–1968) vagy 10-es székesfehérvári huszár (apai nagyapám, Hernesz-Hóvári József, 1895–1963).

Most, amikor 2014. június 28-án a szarajevói merénylet 100. évfordulójára emlékezünk, tudnunk kell: Gavriilo Princip két gyilkos golyója feltartóztathatatlan folyamatokat indított el, s ez nem csupán az első világháborúhoz vezetett, hanem a világ átrendeződéséhez. Ebben mi sok néppel együtt veszítettünk, és kegyetlen árat fizettünk legyőzetésünkért. A győztesek átrendezték Európát, és ezt oly önző módon tették, hogy ezzel előkészítették a második világháborút. *Vae victis* – Jaj a legyőzötteknek! – tanultuk meg Titus Liviusától. Hogy az antant mennyire nem ismert könyörületet, és a józanész mennyire nem számított – különösen a francia politikának nem –, ezt a trianoni békediktátum ékesen bizonyítja. A magyar nép sokáig várta Camillust, hogy választ adjon a galloknak, de az nem érkezett meg. Nem követtük Musztafa Kemal Atatürk útját sem, s nem védtük meg hazánkat, miként ezt a törökök tették. Nagyapámat és katonabarátaikat bántotta ez, a kudarcért nem magukat, hanem a politikát okolták. Ők emlékeztek rá, hogy Bauer Gyula ezredes a 44-es gyalogezredet kötelékben hozta haza az olasz frontról Kaposvárra, többségüket azonnal leszerelték. Nem kellett, hogy a hazát, amely régóta nem látott veszélybe került, fegyverrel a kezükben megvédjék.

A 44-es gyalogezred emlékművét az alakulat egykori hadnagya, a kadarkúti Jálics Ernő készítette. Olyan ember, aki a háborút lövészárokból küzdötte végig katonáival. Tanító mivolta okán értette is, mi zajlott körülötte. A húszas években szobrász lett, s épp az egykori ellenfél fővárosa, Róma volt döntő hatással művészetére. Amikor megfaragta a kaposvári 44-es emlékművet (felavatása: 1938), már érett művész volt, s kellő távolságból tudott visszanézni a háborúra is. Amikor kisgyermekként először láttam az oroszlánal küzdő férfit, nem tudtam, hogy az Herkules, mert akkor még nem ismertem a görög mitológiát. Nagyapámat és ka-

tonatársait láttam benne: ököllel lecsapó izmos és kemény magyar parasztembereket. A támadó oroszlánról nagyapám elmondta, hogy az maga az antant, amely népünkre tört. Mindez 1961-62-ben történt, amikor hat-hétéves voltam, s nagyapámtól ezt az egész életemre kiható történelmi leckét kaptam.

Ez év április 24-én a törökországi Dardanelláknál, ankarai magyar nagykövetségként Hende Csaba védelmi miniszterünk társaságában vettem részt az ottani 1915–16. évi nagy csaták török állami megemlékezésén. Hazánk erre azért kap meghívást, mert egy osztrák–magyar tüzér- és műszaki ezred együtt küzdött a törökökkel a brit–francia csapatok ellen. A főünnepség a török emlékhelynél volt, majd a franciák és a britek emlékműveihez mentünk. Az antantnak arca lett ismét, miként máskor is, ha diplomáciai rendezvényeken az első világháború emlékeről volt szó. Brit és francia diplomatákkal és katonatisztekkel együtt emlékeztünk törökök, németek, osztrákok és mi, magyarok. Nem éreztem sehol a győztesek gögjét. Nemcsak azért nem, mert a gallipoli ütközet az antant egyik legnagyobb veresége volt, hanem azért sem, mert a régi szembenállást már rég elfújta a szél. Megdöbentő, de talán diplomata körökben nem is baj: sokan azt sem tudják már, hogy az első világháborúban mely ország épp mely oldalon is állt. Nagyapám és katonatársaik sem mondtak soha semmi rosszat egykori ellenfeleikre. A katonák akkoriban nemcsak ölték, hanem tisztelték is egymást.

A történettudomány ma már szinte mindent tud az első világháborúról. Tudjuk: véletlen volt, hogy Gavriilo Princip merénylete sikerült. A szerb radikálisok, akik az átkozott tervet kieszelték, fel sem fogták, hogy az milyen következményekkel járhat. Csupán látványos akcióval akarták a világnak bemutatni az Osztrák–Magyar Monarchia iránti gyűlöletüket. Ebből azonban nem szerb–osztrák–magyar perpatvar lett, hanem világháború.

A háború kitörését illetően Németországnak volt meghatározó szerepe. A német katonai lobbis és a hozzájuk kötődő politikusok úgy látták, Berlin felkészült a háborúra: Bécsset a Szerbiának adott választ illetően a német diplomácia nem fékezte, hanem inkább bátorította. A német vezetés tudatában volt annak, hogy ez háborút jelent Oroszországgal és Franciaországgal. Berlinben Angliának és az Egyesült Államoknak 1914-ben nem tulajdonítottak kellő jelentőséget, s ez Németországra és szövetségességünk okán ránk nézve is végzetes lett.

Magyarország lakossága erején felül vette ki részét az első világháborús küzdelemből. A háborúról azonban másként gondolkoztak a fronton, a hátszágban, a kormányban, a kávéházakban; s másként éreztek azok, akiknek családtagja nem a fronton volt, mint azok, akik apákat, fiakat és szerelmeket vártak haza. A magyar katonák minden fronton helytálltak. Nem tehettek mást, mert ha nem ezt teszik, az ellenfél bánik el velük. Aki távol volt a fronttól, az már okoskodhatott arról, hogy nekünk, magyaroknak mi közünk is van az egészhez. Könnyű volt a tárcáíróknak megindítani a magyarság kossuthista lelkületét, a másik oldalon pedig a háború való borzalmaival elhallgatni. A kor külpolitikai összefüggéseit sokszor a kor magyar véleményformálói nemcsak a vidéki nagyvárosokban és megyeszékhelyeken, de a fővárosban sem értették. Oroszország a XIX. század eleje óta valós veszélyt jelentett a Magyar Királyságra, ennek csak Ausztriával és Németországgal közösen lehetett ellenállni. Az osztrák kormány pedig az olasz törekvésekre csak hazánkkal együtt tudott kellő választ adni, de ehhez is kellett német segítség. A Monarchia szláv értelmiségének képzett és tehetséges képviselői a XIX. század vége óta Szentpétervárot, Párizsban, Londonban, Washingtonban, Rómában, és ha tehették: még Berlinben is, Bécs–Budapest ellen agitáltak. E mögé az erdélyi románok és Bukarest is felsorakozott. Ezek a szálak kezdetben jelentéktelennek tűntek, idővel azonban az antant külpolitikaformáló pontjai lettek. Nem kétséges, hogy ez az ellenünk zajló propaganda – vele való kellő küzdelem hiányában – olyan mérvű lett, és olyan „új világ-alakító erővé” vált, hogy erre csak a katonai győzelem vagy a mielőbbi kedvező békekötés jelenthetett volna ellenszert. Hiába szállt ki Oroszország 1917-ben a háborúból, jöllehet, ezzel út nyílt a háború kedvező befejezésére: helyébe azonban belépett az Egyesült Államok, s így győzelemre a Központi Hatalmaknak a gazdasági és ellátási erőfölény okán nem volt esélyük. Azonban előnyös békekötésre Washington beavatkozása előtt talán többször is. Nagy hiba volt ezeket elmulasztani, s hagyni, hogy az amerikai beavatkozás révén az antant jelentős erőfölénybe kerüljön, s ezzel az európai hatalmi egyensúly végzetesen megváltozzon.

A magyar politikának a háborút illetően a döntő kérdésekben nem volt sok szava, habár sok magyar volt 1914–18 között fontos k.u.k. pozícióban. Bécs is a politikáját (azaz a mi politikánkat) Berlin árnyéká-

ban vitte. Így a jó és rossz döntések is többnyire Berlinben születtek meg, ránk többnyire a végrehajtásban várt hol fontos, hol kevésbé fontos szerep.

Nagyapám és bajtársai egy politikai-katonai gépezet részét képezték, amely sok tekintetben a háború végéig olajozottan működött. Egy történelmi alapozottságú, határokon átnyúló társadalmi, politikai és katonai struktúra öntudatlan foglyai voltak, amelyben meghatározott helyük és szerepük volt. Ez a rendszer túlmutatott a magyarságon, a Monarchián is, sőt európai és egyetemes dimenziói is voltak. Amikor a háború kitört, sokan érezhették úgy mindkét oldalon, hogy Herkulesként küzdenek a ne-mei oroszlánal, miként ezt nekünk Jálics Ernő örökségül adta. A mi küzdelmünk azonban nem úgy végződött, mint Herkulesé. S nekünk, magyaroknak máról holnapra szétesett a világunk, veretes királyságunk, és a vergődés korszaka jött el hosszú időre. Nagyapám és bajtársai máról holnapra veszítették el helyüket és szerepüket abban a világban, amelyért harcoltak, mert maga az a világ is eltűnt. Előbb az antant tette tönkre győzelmével, majd a szovjet hadsereg és magyar kommunizmus adta meg neki a kegyelemdőfést. De maradtak szigetek, az igaz emlékek titkos vagy rejtett szigetei, ahol a múlt továbbélt, és „szállt az ének szájról szájra”. Köszönöm a Jóistennek, hogy ebbe mágikus világba gyermekként bebocsátást nyertem.

Az én kiskorpádi emlékeim, amit most papírra vettem, csupán azt jelzik, hogy az első világháború magyar nemzedékeinek egyszerű emberei nemcsak az elveszített területeken éltek meg fájdalommal a szétesést, amely ott számukra együtt járt a mindennapi megalázásokkal, hanem az anyaországban is, ahol látszólag békés volt az élet. Trianon után új, de sok tekintetben kényszeredett társadalmi és politikai struktúra született Magyarországon, s ebben új helye lett nagyapámnak és bajtársainak is. Megmaradt bennük azonban az osztrák–magyar világ emléke, s ez nosztalgiával és melankóliával tört fel bennük, ha visszatekintettek saját múltjukra. Sőt, viszonyítási és igazodási pont maradt ez későbbi életükben is. Lovakat halálukig két nyelven – zurück–hátra – hajtották. Emlékeztek Bécsre, Prágára (nagyapámat ott gyógyították ki tifuszából) és a Monarchia keleti végvidékeire. Volt mire emlékezniük a régi dicsőségből, s azt követően látni és megélni a romlás évszázadát. Továbbadták az ő sajátos világukban a magyar büszkeséget. De nem öncélúan és tartalmak nélkül.

Tartásuk életük végéig megmaradt, ennek volt erős váza a világháború (kettő is) és a maguk küzdelmes élete. Üzenetük számomra leginkább az volt, hogy a győzelemhez nemcsak bátorság és hadi virtus kell, hanem összefogás is és a nemzetközi viszonyok alapos ismerete. Ez utóbbit nevezték tanítóim politikának. Ebben voltak ők járatlanok. Ezt bízták az úri Magyarországra és tisztjeikre. A háborús vereség a magyar vezetésben való végzetes csalódást is jelentette. Ettől kezdve úgy érezték, hogy a politikát nekik is érteniük kellene. Amikor a második világháborút is átélve eljutottak odáig, hogy hallaták is a hangjukat, Moszkva rendszere némította el őket, s szorította be szavukat a borospincék, a lugasok és méhesek világába.

Jól tudom, emlékeimmel nem vagyok egyedül. Korosztályomból sokan vethetnék papírra nagyapáik emlékvilágát, s benne az első világháború átörökített foszlányait. Ha megtesszük, nemcsak emléket állítunk felmenőinknek, hanem azt is bemutatjuk, hogy a nemzet történelme bűvópatakként is továbbélhet. Sokan tudják ezt a kárpáti végektől az Alpokaljáig. De erről sok más néppel is értekezhetünk, ha nemzetünk múltját az egyetemesség szemüvegén át is néz-

zük. Mert bajainkban és küzdelmeinkben – még ha úgy is éreztük – sohasem voltunk egyedül: nemcsak ellenségeink száma volt nagy, hanem sorstársainké is. Nagyapám mondta sokat: „Az olasz katonát is éppúgy siratta az anyja, mint a mi anyáink a mi fiainkat”.

„Dulce et decorum est pro patria mori – Dicső és szép dolog a hazáért meghalni” – olvashatjuk számos első világháborús emlékművön Horatius szavait. Mindazok, akik a római hazafiság történelmének bűvöletében nőttünk fel, értjük és tiszteljük ezt. De ismerjük a nemes idézethez hozzátett XIX. századi átköltését is: „Sed dulcius pro patria vivere, et dulcissimum pro patria bibere – De még szebb érte élni, ám a legszebb a haza egészségére inni.” Nagyapám és fronttársai barátokat és testvéreket láttak meghalni. Tudták: véletlen volt, hogy kit talált el a golyó. A történetek mögött az isteni gondviselést látták, s a háború mély kereszténnyé tette őket, még ha ezt nem is mutatták ki. Boldog túlélők voltak sebekkel és sok-sok emlékekkel. Nagyapám jóízű rizlingjétől mindig megeredt a barátok nyelve. Bíztak egymásban. Mély és igazi, életük végéig tartó katonabarát-ság volt közöttük. Ez is, sok minden más mellett, Szarajevó üzenete!

Agár

MARNÓ JÁNOS

A kútnál*(munkaszolgálatban)
Franz Schubertnek*

Messze az alakulatomtól
ücsörgők meztelenül egy nő
társaságában reggel óta
egy vizelő fiúcska-szobor
kőpadján. Éjjelente
nemritkán haladok el erre,
beburkolózva rosszkedvembe,
amiért nehezemre esik
menni. A nőt nem tudom hova
tenni magamban sehogy, talán
nem is ő utána kellene
ásnom a múltamban, görnyednem
ásóm nyelét markolva, távol
álmaim alakulatától.

1974

Társam egy fa előtt eresztett gyökeret,
engem egy bokor ejtett foglyul, kínzó
félelmek, valamint féltékenység
gyötört, megnyúzott, úgy vetkőztetett,
félkörben, mészkőből, a színfalak,
csípőm felett csak fogytak a rétegek,
combom s ágyékom eleve odalett;
s akkor a szemem sarkában a társam
jelent meg, ahogy a markában szorongat
valamit, ami még élhet. Évekbe
tellett felmérnem, hogy nem egy egész
madár volt az, hanem csupán a torka,
elnémulva, mintha csukáé volna,
mely szálkáját nyelve hívja a hajnalt.

Álomátirat*Uri Asaf verselemeinek felhasználásával*

Arcomat fürkészi, majd megnyugszik,
magányosságunk ráncokat vet a sós
magzatvízben. Nem látom magam a versben,
húgom is épp kiűszott belőle, arcom
nem hasonlított az életben soha
az övéhez, s mikor felriadok az ólmos álomból
estefele, Uri verse fogad egy elektronikus
levélben; hernyókat égetnek benne,
melyek máskülönben csontig rágnák Jeruzsálem
tülelű fáit. Én meg mintha rossz tudómtól
szabadulnék mindenáron a száraz köhögéssel, írás
közben, a lábfejemtől haladok a fejem
felé, megesik, hogy el sem érem, még
a szemhéjamba sem kapaszkodhatok bele,

szemöldökömbe, mely bozontosulóban;
Giacometti-kórban szenvedek, forralt
ólomként csapódom ki a jeges vízben,
formátlanul és rücskösen, vészjósloán s nem
csupán a jövőre nézvést. Hiszen nem látok el
semeddig. Pöndörödnék fölöttem a
levelek, eltűnt húgom hamvában
fekszem most hanyatt, az ég olyan, amilyen,
szakadt, és ha egészen beborul újfent,
szakadni fog megint. Uri nem szereti,
ha pöndörödnit mondok göndörödni helyett.
Az utóbbiba visszatér, az előbbiből
szökik ki az élet.

CSONTOS MÁRTA

Árnyékom helyén

*Valami test lobog az árnyékom helyén,
valami lélek-maradék kúszik kontúrom
vonalán, s próbál magával csempészni
magasabb régiókba, hogy beleolvadjak
a felhők szőnyegébe, hogy meghemperedjek
a fényben, hogy belemártózhassak a Nap
olvasztótégelyébe, s a halhatatlanság
magabiztos tudatával belépjek az újrahasznosítás
céljára kialakított öntőformába, kitöltsem
anyagommal az idő réseit, sokasodjon bennem
a metamorfózis ereje, ott álljak a gyártmány-
módosítás előkészítési útmutatójában mindjárt
az első lapon, ott legyek iniciálé a kezdéshez,
ott sétáljak önmagam új árnyékával kéz a kézben,
ott osztódjon bennem bűnös és büntelen, legyek
olyan, mint egy remekbe szabott ismeretlen, akivel
nem érdemes a távolságot tartani.*

Lélekduplőr

„Das ist Unheimlich” (Sigmund Freud)

*Lépcsősort emel a hasonmás keze,
a nehéz bakancsokhoz ütemet kopog a bot.
Ünnepi gúnyában jön hozzám a Homokember,
s Hoffmannal együtt dúdolnak katonadalokat,
csatarendbe állított hadsereget vezet Coppelius,
s a sereghajtó Coppola karján ül az éteri szépségű
Olimpia, kinek nincs vérmérséklete, nincs pulzusa,
arcára pingáltak hervadás-gátló szirmokat.
Kár azt hinnem, hogy csak a felmagzott képzelet
vadhajtásai írnak elmémbe rémtörténeteket.
Nincs már élet a szemgödrökben, nincs semmi
kiszámítható, két véglet rései közé szorítanak
éber őrszemek, s közben tovább szélesedik
alattam a szakadék. Madár-imagóm kettős falnak
ütközik, s nincs már kirendelt angyalom, ki mellettem
gázol féltőn a homályban. Csak egy óriás, fekete
árnyék karol szabadesésben.*

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

A pusztulás stációi Ferenczes István tényfeltáró krónikáiban

A siculicidium (székelyölés) – lett légyen idegenkezűség vagy önpusztítás következménye – évszázadok óta történelmi, szociológiai tény. Hozzáteve, hogy a tatár–török betörésektől kezdve a mádэфalvi veszedelmen keresztül, a Trianon nyomán bekövetkezett bestialitásokkal bezárólag a külső erőszak miatti sorozatos vérvesztéseket nagyjából száz-félszáz évenként kellett elszenvednie az erdélyi, azon belül pedig a székelyföldi magyarságnak. A kollektív sorstapasztalat sugallatos erővel és érzékletes pontossággal szóval meg Ferenczes István *Havazás énvelem* című lírai esszéjében: „Mintha a szívem dobogna ezen a hőmezőn. Mintha kitepték volna, s nem lenne már enyém. Kishazám Bermuda-háromszögében, Csiksomlyó, szülőfalum, Csikpálfalva és Madэфalva között úgy jön a havazás velem, lüktetőn, légszomjasan, mint a haramiák után a sors: még ma óv, ápol és eltakar, holnap elárul és vesztőhelyre visz. [...] Mint a madár: ágról ágra vándorol itt a lélek, a havazás kataklizmái közt az ember úgy gyógyul ki az elmúlás pusztító kényszeréből, hogy beledöbben a felismerésbe: Istenem, túléltem ezt a veszedelmet is. A léleknek összes Siculicidiumait, az összes betervezett és nem betervezett, száz-félszáz évenkénti ’érvágásokat’ a szegény nemes székely nemzetem.”

A folyamatos fenyegetettség és pusztulás élménye a kortárs erdélyi próza egyik vissza-visszatérő motívuma. A kínálkozó példák közül Lőrincz György, illetve Csender Levente szimbolikus-ikonikus művéből idézek egy-egy idevágó szövegrészt: „Az otthonosságot akarják megvonni tőlünk – gondolta. Hogy ne érezzük jól magunkat ezen a földön. Itthon... A szülőföldünkön, ahol csak az őseink sírjába botlunk. És sikerült. [...] Otthonalanság, hontalanság érzése lett úrrá rajtuk. [...] Megszaporodtak az öngyilkosságok. Sajgóföld máskor imába foglalt képe az örömtelen, gúzsba kötött élet jelképévé vált, sokan önmarcangoló gyötrelem nélkül vágtak neki az új honkeresésnek. Ha valaki nyugatra szóló útlevelét

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című konferencián, 2013. szeptember 20-án.

kapott, többé nem tért haza” (*Pusztulás*); „Ha a pusztulás gyökeret ereszt, leteper mindenkit, addig dolgozva, míg a kiszemelt önmaga ellen fordul, saját kezével véget vet életének [...] és minél több áldozata van, annál erősebb a pusztulás örvényének a húzása. [...] Nincs már család, ezt már nem lehet összerakni, ez a régen családnak nevezett valami már nem létezik, mintha egy zsák lisztet szórtak volna szét, atomjaira hullt, mindenki külön, a szálak elszakadtak. [...] Főlöslleges is számolni a pusztulás fajtáit, csak az a baj, hogy az egészből hiányzik az emberi méltóság, és ez az egész olyan kilátástalanul megy a pusztulás felé, és céltalan követik egymást a napszakok is” (*Szűnőföldem*).

A folyton önmagát ismétlő s a legvadabb orwelli abszurdot is megcsúfoló történelem golgotás képei jelennek meg Ferenczes István irodalmi igénnyel megformált tényfeltáró krónikáiban. A *Székely apokalipszis* (1994; 2002) a dokumentumriport, az *Ordasok tépte tájon* (1997) a szépprózába hajló riportnovella, a *Székely tántorgó* (2006) pedig a vallomásos lírai esszé műfajában mutatja föl a pusztulás stációit, illetve a vereség- és veszteségtudattól motivált közérzet székely és csángómagyar sorsot determináló, lélek- és közösségromboló következményeit.

A három egymást feltételező, kontextuálisan is szorosan összefüggő kötet már külső megjelenésével és címével is sokat elárul arról a totálisan kiszolgáltatott farkasverem-létről, amely Trianon óta a romániai magyarság sorsát jellemzi. A székelysége vonatkoztatott ’apokalipszis’ a ’tántorgóval’ együtt éppolyan komor képzeteket keltő, drámaian nyugtalanító metafora, mint a balkáni-bizantin típusú önkénynek prédául szolgáló ’ordasok tépte táj’. A címlapon látható fotók (csikszentdomokosi áldozatok emlékműve; temetői keresztet felállító törekeny csángó asszonyok; isten háta mögötti elesettséget és kismimizettséget asszociáló parasztszekér, hátulján magába roskadó, semmibe révedő, elárvult öregemberrel) atmoszféri-kusan is rendkívül kifejezőek, ráadásul transzparens módon ragadják meg a kötetbeli tartalmakat, jelentéseket. Mintha csak azt üzennék az illusztrációk is, amit a Szabófalváról származó Perka Mihály történetében olvashatunk: „Nekünk nincsenek már balladánk. Az életünk lett ballada.”

A történelmi viszontagságokat és sorozatos sorscsapásokat tematizáló könyvek nemegyszer sokkoló tényei magyarázhatják talán a szóban forgó művek viszonylag soványka recepcióját, a kritika már-már

zavarba ejtőnek tűnő visszafogottságát. Ez leginkább az *Ordasok tépte tájon* és a *Székely tántorgó* esetében érvényes. A szerzővel készült, Vajda Andrea, Petres László, Elek Tibor és Ködöböcz Gábor által jegyzett interjúk valamelyest azért kedvezőbbé teszik a képet. A beszélgetésekből idézek néhány témánkhoz illő szövegrészt:

„Az állandó fenyegetettség, a halál egész korán ott volt az életemben, permanens temetés és küzdelem volt az életünk, láttam a halált állandóan. [...] Szóval állandóan a pusztulás tudatában éltünk családirag, de ugyanakkor a közösség is. A közösség is állandóan épült le. [...] Ráadásul itt van az állandó körülkerítettség érzete, látom, mint szorul körülöttünk a gyűrű. Először a Partiumot románosították, aztán jöttek egyre beljebb, Kolozsvár, Marosvásárhely, közben levált rólunk a szász pajzs, s lassan a Székelyföld pereme, városai is románosodnak. Csíkszeredában az én ifjú koromban nem volt öt román családnál több, ma már tizenhárom százaléka a városnak román, és egy ötvenezres városról van szó. Mi pedig állandóan csak fogyunk, fogyunk, és nemcsak az életterben vagy létszámban, hanem a szellemiekben is. [...] A pusztulás és vereséges helyzetek állandó élménye ellenére szüleimtől, édesanyámtól is azt tanultam, és a környezetemet is az jellemezte, hogy na jó, összeomlott megint valami, de akkor kezdjük előlről, az újrakezdés kényszere, parancsa mindig ott munkált bennünk” (Hitel, 2005/3); „A csángók a szívem csücskét képezik. A csíki székelyek mindig is kapcsolatban voltak a moldvai magyarokkal. [...] Amikor a Falvak Népéhez kerültem, direkt feladatuk adták, hogy Moldvába is be kell menni riportot készíteni. Ezek az élmények mind felgyűltek bennem. 1990 után még gyakrabban jártam oda, és írtam is róluk. [...] És ott volt az a csodálatos nyelv, ami döbbenetes volt, nemcsak mint újságírónak, hanem mint költőnek is, sokszor mintha a *Halotti Beszédet* hallottam volna. Jó volt közöttük elvegyülni, azokat a jó savanyú borokat inni, elbeszélgetni, szebbnél szebb történetekkel meg sorsokkal találkozott az ember. Ezekből az élményekből, a Mádéfalva–Comanesti–Onesti között közlekedő vonatokon, autóbuszokon utazgatva, ahol hallottam azokat az embereket suttogva beszélni, ezekből a suttogásokból és sikolyokból állt össze *Didergés* című versem. [...] A székely lenézi a csángót, holott amikor kikerül saját közegéből, a nyáj melegéből, a legvédtelenebbé válik, nem bír alkalmazkodni. Bukarest, Galati, Ploiesti több székelyt nyelt

el, mint Amerika. Ezért szoktam azt mondani, hogy a moldvai magyarok mostani állapotukban való megmaradása egyfajta csoda. A személyes empátián kívül ilyen szempontból, sorskérdésként is érdekelnek ők. Nem véletlenül vállaltuk fel a székelység mellett a Moldvai Magyarság szerkesztését” (Helikon, 2009/1.); „Erdélyben a harc ma már a szórvány iskolákért s a minőségért folyik. Moldva egy külön eset. Ott él ugyanis egy több tízezerre tehető, vagy százezrekre is tehető katolikus közösség, amelyet csángó magyarnak mondunk. Természetesen az asszimiláció nagyon előrehaladt, de még 50-60 ezren beszélnek az anyanyelvet. Permanensen folyik a harc az anyanyelvi oktatásért, hogy legalább az anyanyelvet tanulhassák az iskolában. Ők nem azért harcolnak, hogy teljesen magyar oktatás legyen, hanem, hogy az anyanyelvüket tanulhassák az iskolában. Ezt a jelenlegi román hatalom, mint az előző mindenféle román hatalom, beleértve az államot és az egyházat is, keményen ellenezte, ellenzi. [...] Az tény, hogy nagy az asszimiláció, én viszont azt mondom, hogy mindig fog maradni egy 10-20 ezres közösség, aki odabenn magyarul fog beszélni, s azt hiszem, el fog jönni az idő, amikor reneszánsza lesz a csángó identitásnak. [...] Végül is nem hiszem, hogy eltűnik ez a sokat szenvedett etnikum. A globalizációt nem nagyon szeretem, megvannak a maga hátrányai, de van egyfajta előnye is: most már a csángókat sem lehet középkori sötétségben tartani. Ők is kezdenek mozogni, világot járnak, látnak, hallnak. Most már nem egyedüli hírforrás a pap, a román állami iskola, hanem a világ az ő számukra is kezd kitágulni. [...] Azt is el kell mondanom, hogy nem érdekmentes az én csángószerelmem. Ők azt a modellt szállítják – az elcsángósodás veszélyét –, amely fenyegeti az erdélyi magyarságot is, és minden kisebbségben élő népet. Egyfajta modellt mutatnak fel a csángók, hogy milyen jövő várhat ránk, hogyha olyan lesz a 21. század, mint amilyen az elmúlt 20. század volt. Az elcsángósodás veszélyét legjobban Dél-Erdélyben érzem” (Új Forrás, 2003/7).

A jelen dolgozatban vizsgált Ferenczes-kötetek koherenciáját leginkább a líraisággal érezett, túlnyomórészt balladisztikusra hangolt partitúra adja, amely a székely és csángó magyar életvilág neuraszténiás tartalmait (legfőképpen idegenség- és hazátlanság-élményét) Csíkszentdomokostól Budapestig, „Szabófalváról San Franciscóig” terjedő sorsdemonstrációként, összmagyar sorsképletként képes megragadni.

„Gyásztól gyászig élünk... És eltelt az életünk...” – szól a családtörténet essenciája, mintegy a székely keserves és a csángó kíneskeserves foglalataként, a bölcsőtől a koporsóig tartó szenvedések és szorongások, félelmek és fájdalmak puritánul pontos összegzéseként. A székelyföldi, a gyimesi és a moldvai magyar közérzet szintéziseként, afféle apokrif szabadvers-lamentációként olvashatjuk a drámaian nyugtalanító, címével is disszonáns *Tempromok* alábbi szöveghelyét: „elkobzott magánhangzók kipusztított falvak zuhannak rád osztályon aluli utasként rettegsz / menekülsz át minden évszakon mint akinek nyelve alá aknamezőket telepítettek / mint akinek nyelv fölött bitófák erdeje sűrűsül a nagy körtánc legaljára belöktek élve elvermeltek látszik jól hogy árva vagy itthon is idegen vagy [...] Én igen nagy vétkem anyanyelvem te árva porondra lökött körberöhögött ablakon kidobott kápolnavirág magvaszakadt csángó utolsó bűnjele kitől dührohamot kap a hivatal kenyér vagy te kereszttel áldott homlokomra fölszegezett golgotás pecsét ál munkban is félünk már véled szólni?”

Ferenczes István a fentebb már idézett 2005-ös beszélgetésben mondja az alábbiakat: „Amikor újságíró lettem 1968 után, voltunk néhányan, akiknek az újságírói, írói eszményei nagyon közel álltak a két háború közötti népi írókéhez, valami olyasmit, olyan szociografikus munkákat szerettünk volna mi is csinálni. Erre azonban csak helytel-közzel volt módunk azokban az években, s én azzal próbáltam áthidalni az akadályokat, hogy próbáltam valamennyire irodalmasítani a szövegeimet, miközben igyekeztem megőrizni a valóságélemeket. Szándékaim szerint ezek tulajdonképpen előmunkálatok lettek volna a szépprózához.”

Jóllehet Ferenczes Istvánnak nem ez volt a célja, de a XX. századi erdélyi sorsot a székely magyarok és a moldvai csángók primátusával bemutató könyveivel mindenképpen történelmet írt. Történelmet abban az értelemben is, hogy a történelemkönyvekben, monografikus munkákban említetlenül hagyott egyéni és kollektív szenvedéstörténeteknek ad hangot. Egyebek mellett a Maniu-gárdisták 1944 őszén Csíkban és Gyergyóban elkövetett gyalázatos rémtetteiről szól, ami az *Erdély története III.* kötetében „véres atrocitásként” szerepel ugyan, de a mézárások konkrét tényeit teljesen homályban hagyva, ezáltal elmaszatolva és súlytalanítva a történeteket.

A szerző a Magyar Napló Kiadó *Önképünk az ezredfordulón* című szociográfia-sorozatában jelentette meg az 1994-ben Erdélyben már kiadott *Székely apokalipszis* című könyvét. Már a kötet elő- és hátsó borítója is jelzi, hogy szokatlanul megrázó, döbbenetes olvasmányban lesz részünk. A könyvbéli történetekkel szembeesülve olyasféle benyomásunk támadhat, hogy az itt megjelenő emberi hitványság tovább már nemigen fokozható. Sajnos azonban a középkelet-európai történelem másutt, például a Délvidéken is hasonló rémségeket produkált. Az 1944-es jugoszláviai vérengzést feldolgozó könyvek (Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*; Matuska Márton: *A megtorlás napjai*; Illés Sándor: *Akikért nem szólt*

Szent Pál

a harang) Szakolczay Lajosnál a „véletlen triptichonjaként” jelennek meg.

Ferenczes István – író-dokumentaristaként – a történelmi riportázs módszerével él, s ennek segítségével tárja föl az emlékezetben megmaradt, a családokat és kisközösségeket azóta is kísértő história

lélektani tényeit. A mélyen megrendítő könyv közép-pontjában a címadó dokumentumriport áll. A történet, illetve az emlékmontázsokból kikerekedő történésfolyamat egyetlen hatalmas sírás, a művön az áldozatok hozzátartozóinak, ismerőseinek siratóéneke vonul végig. A balladai stilizáltsággal megszólaló szereplők egyénítéséhez Ferenczes Istvánnak nyilván íróként van köze.

A *Székely apokalipszis* (1994) önvallomásokból és dokumentumriportokból fölépülő vád- és védirat, afféle „vérrel szerzett evangélium”, amely a hírhedt Maniu-gárdisták 1944 őszen elkövetett esztelen székelyföldi öldöklését, ezen belül is főként a csíkszentdomokosi vérengzést mutatja be. S teszi mindezt személyes hitelű megnyilatkozásokkal, a mártírok és túlélők iránti maximális részvétellel és tisztelettel. Miként Tóth Zoltán Magyar Napló-beli recenziójában olvashatjuk: „A dokumentumriport a közlők egyéni stílusának, illetve az ízes székely népnyelvnek köszönhetően sokkal hitelesebbé, életközelibbé, kézzelfoghatóbbá teszi a történeteket.” Ferenczes István egy pillanatig sem tetszeleg a mindentudó elbeszélő szerepében; nem mesél, hanem meséltet. A közeli hozzátartozók és falubeli szemtanúk emlékezéseiből áll össze a tizenegy csíkszentdomokosi áldozat szenvedésrajza, az egymást kiegészítő komor emlékmozzaikokból ismerhetjük meg a helyi Gábor kertben kivégzett székely magyarok utolsó óráit, illetve a túlélők tragédia utáni bénultságát. A 27 évesen agyonlőtt Kurkó Józsefnek például ezek voltak az utolsó szavai: „Istenem, olyan ártatlan vagyok, mint a kerek ég, s most ártatlanul meg kell haljak”. A 31 évesen meggyilkolt Kósa János pedig azt mondta a kivégzőnek: „Úgy célozz testvér, hogy egyből haljak meg”.

A magyar–román megbékélés szempontjából igen csak elszomorító, ahogyan az egyik vádlott (Lazár Ion) az utolsó szó jogán megnyilvánult: „Eszem ágában sincs, hogy arra gondoljak, hogy az elkövetett gyilkosságok miatt valaha is – még álmomban sem – lelkiismeretfurdalást érzek”. Ráadásul az áldozatok hozzátartozóinak az aránytalanul elnéző s mármár tragikomikus bírósági ítéletek sem adhattak semmiféle megnyugvást, sem jóvátételt. Talán a gyilkosokkal vállalt bűnös cinkosság is táplálhatja az édesapjára emlékező és a potenciális áldozatok nevében megszólaló Szakács János félelmeit: „Most es bármikor megtörténhet a gyilkolás, nincs egy fa, ahova elbújunk, münkét nem oltalmaz senki, csak a Szűzanya”.

Az *Ordasok tépte tájon* segélykiáltásszerű világa a megszorítottak és megaláztatottak elborzasztó példatára. A szívszorító történetek sorozatos sorscsapásokat elszenvedő szereplői azonban a gyakran abszurdításba hajló tragédiák közepette is példászerű küzdeni tudással, élni akarással tesznek hitet a Németh László-i tanítás mellett: „a sors erősebb az embernél, de az ember több a sorsnál.” S mivel van hitük, imádkozni is tudnak. Az Istenhez szóló fohász mindig a megszenvedett, igaz élet méltóságával, ám nemegyszer a kétségbeesés méltóságával tör felszínre. A mindennapos vereségek és veszteségek között vergődő figurák létük tragikumát érzékelve azzal a kétségbeesett, reményen túli reménnyel fordítják arcukat az ég felé, amely a 130. zsoltár könyörgésében szólal meg: „Tehozzád teljes szívből kiáltok szüntelen / E siralmas mélységből hallgass meg Úristen!” A fátumszerű kényszerűségek és megrendítő életballadák szereplői – Kedves Annától, Jamandi Ádámtól, Árva Kató Margiton, Istók Jánoson és Endes Istvánon át, Perka Mihállyal és Jánó Ilonával bezárólag – mindenekelőtt saját helytállásukban, emberfeletti erőfeszítésükben bízhatnak, és csak titokban remélhetik, hogy segedelem után sóvárgó fohászuk meghallgatásra is talál a Zsoltárok könyvében foglaltak szerint: „Közel van az Úr a megtört szívűekhez, és a sebzett lelkűeket megsegíti”.

A létrontással viaskodó, balladisztikus krónikák sorából a címadó történet (*Ordasok tépte tájon*) Deáky András gyimesbükki küzdelmében tárja eléink az erdélyi kisebbségi sors sötét árnyait és szürkületbe takart reményeit. A megtartók fajtájából való univerzális tanárember példászerű helytállása többszörösen is határhelyzetben mutatja föl a romániai magyar sors – összmagyar vonatkozásban is relevánsnak tekinthető – múltját, jelenét és jövőbeli esélyét. Deáky tanár úr történelmi emlékezetet szociográfiai tényekkel ötvöző, olykor fikcióba hajló vallomásából idézek néhány különösen fontos és emlékezetes szövegrészt: „Így lengünk mi is, barátom, fonálán a sorsnak, mint ez a szál ökörnyál a két ezüsthengely között. [...] Mert mi, itt Gyimesbükkön, ha nem is az akasztófa árnyékában, de a folyamatos pusztítottság érzetével élünk immár több mint hetven év óta. [...] Szomorú, de való, sorsom akár keresztmetszete is lehet a romániai magyar értelmiségi sorsának. [...] A moldvai csángóságot ugye nagyjából elintézték, elvettek tőlük mindent, földet, iskolát, templomot, úgy értem, hogy az anyanyelven való imádkozás jogát is, tehát ők le van-

nak írva. Bár megjegyzem, nem olyan egyszerű ez. Mindezek ellenére csak nem sikerült beolvasztani teljességgel őket, mert kérem, egy népnek az eltüntetése nem megy olyan egyszerűen. [...] Sokszor borzalmas álmaim vannak, mintha ordasok tépte tájon élnék, látom a gyönyörű dámvadat, amint ide-oda cibálják, ráncigálják, tépik a ragadozók. Aztán utánuk megjelennek a dögevők, a keselyűk, bevégezni a pusztítást. [...] Hazudnék, ha azt állítanám, hogy nem változott itt, a mi gyimesbükkü életünkben semmi. Változott. Először is nem félek már. [...] Az állat talán belepusztulna ebbe a szélmalomharcnak tűnő küzdelembe, de én elhatároztam, hogy nem és nem, nem fogok többet félni. Talán csak az válhat ilyenné, aki elveszítette reményeit. Mert aki nem reménykedik, csak az tud nem félni. Talán a diktatúra éveiben is, ha nem a reménykedéseinkbe kapaszkodunk, talán hamarabb véget ér. [...] A vak is látja, mi folyik ellenünk, magyarok ellen országszerte. Ennek ellenére sikernek kell elkönyveljük a visszaállított anyanyelvű oktatást. [...] A legcsodálatosabb egyik fiatal tanítónő, egy moldvai, Klézséről származó csángó leányka vállalkozása volt. Elsőre nagyon nehezen boldogult, de ma már öröm hallgatni, hogy tanítja a gyermekeket, azt hiszem, a gyermekek örömeinél csak az ő öröme nagyobb, hogy azon a nyelven tanít, amelyen először szólalt meg, s melyet fokozatosan próbáltak elvenni tőle, megpróbálták belefotjni. Mélységes mélyek kútjai az anyanyelvnek, bármennyire is hordják rá a követ, döngölik rá az agyagot, sosem lehet tudni, mikor és hol tör fel a mélyből. [...] Nemrég bent voltunk a Szeret menti Külső-Rekecsinben, egy csángó magyar faluban, melyet megpusztított az árvíz. Azóta sem tudom feledni azt a látványt. Nemcsak az ár pusztítása döbbenetes, hanem azok az életkörülmények, melyek között ezek az emberek élnek. Mert őket az árvíznél is sokkal nagyobb veszedelmek pusztították s pusztítják tovább. Csak az Isten van velük. [...] Ott hiánya a tudásnak a legnagyobb pusztító erő. Ugye az iskola másra sem tanította, tanítja, csak arra, hogy románá váljanak, a pap a templomban csak félelemre, a rettegésre, arra, hogy anyanyelvük az ördögnek a nyelve, s mi, akik innen testvérként megyünk hozzájuk, az ördög követői vagyunk. [...] Pedig istenem, milyen szépen beszélnek magyarul ott még mindig. Egy öreg bácsi, amikor az árvizet mesélte, így mondta: leszakadt a homály. Leszakadt a homály... Ki meri még ilyen szavak hallatán azt mondani, hogy ők nem

magyarok, hogy a csángók nem magyarok” (*Ordasok tépte tájon*).

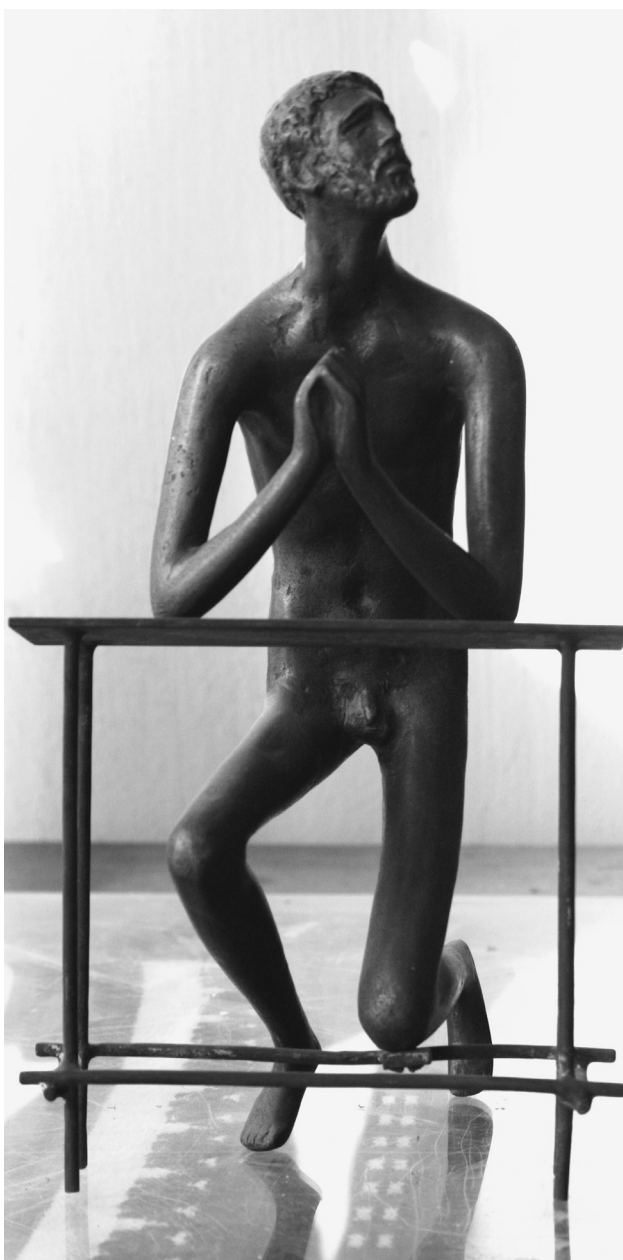
Ferenczes István magánmitológiájaként olvasható a *Székely tántorgó*, amely riadalom és reménykedés kettősségében fogant lírai esszék, vallomások és novellák gyűjteménye. A rég- és közelmúltbeli emlékek a költői szemlélet dominanciájával, az empiria és fantázia, a valóság és látomás érintkezésével kelnek életre. A nagyjából Székelyföldre koncentrált írások – Tamási Áron, Kós Károly, Sütő András és Kányádi Sándor nyomán – a „szerelmes földrajzban”, a szülőföldre való hűségben, a megtartó hagyományban ismerik föl a világban való lét legfőbb értelmét. Az alapvetően költőként működő író élmény- és érzékenységszféraíról már az írások címében szereplő motívumok, illetve értékjelképek is sokat elárulnak. Olyasféle témamegjelölésekre gondolva, mint például *Erdélyi triptichon*; *Csíksomlyó: a mindenség, a titok, a csoda*; *Indián a Hargitán*; *Az erdélyi honvagy izei*; *Szerelmes Gyimesem*; *Székely tántorgó*, melyek a konfesszionális jellegű írások erkölcsi és eszmei dimenziói mellett a tér- és időkoordinátákat is pontosan kijelölik. A másik vonulat (*Augusztusi rabszódia*; *Gyásztól gyászig*; *Havazás énvelem*; *Tempromok*; *Hiányainknak összege*; *Kifele az időből*) egzisztencia és transzcendencia összefüggésében, a magasságszférák és mélységperspektívák relációjában érzékelteti a kisebbségi, azon belül a székely és csángó lét egyetemesíthető tartalmait. Erdélyi változatlanságok hollóidőben avagy létvégi hajrában a farkasveremben – mondhatnánk metaforikusan a kötet emléktereit és időrétegeit jellemezve.

Változó intenzitással, hol direkttebb, hol áttételesebb formában, de a *Székely tántorgó* majd minden darabjában hangsúlyosan van jelen a haza és annak hiánya, illetve a szülőföld és a haza paradox párhuzamossága. A szülőföldön elszenvedett otthontalanság- és idegenségélmény nyomasztó és deprimáló hangulata hatja át az írások világát. A vallomások mindegyike azt üzeni, hogy a hontalan, otthontalan, hazátlan ember/közösség léténél nincs szörnyűbb és abszurdabb lét a világban. Ezt a tátongó sebet, ezt az örökké sajtó hiányt elhordozni a lehető legnagyobb próbatétel. Az embertelenül súlyos és szállás kereszt elviseléséhez sokszor még a „megtartó irgalom”, a „gondviselő félelem” jelenléte is kevésnek tűnhet. A rendszerint sötét árnyakkal viaskodó, megrendítő írások a székely és csángó magyar sorsokba pillantva illúziótlan bátorsággal keresik-kutatják a napsütötte

sáv, az emberhez méltó, élhetőbb élet esélyét. A költőien stilizált és szakralitásával is felemelő kötetből idézek néhány jellemző szövegrészt: „Úgy szötte hazugságaiból hálóit körém a kor, a történelem, hogy még a szabad vergődés illúziójához sem adott reményt és hitet. [...] Talán csak egyetlen kaput hagyott a menekülésre, a magunk megváltására: az éneket, a verset” (*Egy keresztlevél hátára*); „Személyes meggyalázásunkká, vereségünké lett az 1956-os forradalom leverése. A pár napnyi felujjongás, felszuszánás után újból visszatért a félelem, újból kulákok lettünk, osztályellenségek, újból hazátlanok, bozgorok. Rövidesen megkezdődtek a perek, el-eltűnedezték a falvakból, falunkból is a férfiak” (*Erdélyi Triptichon*); „Szívem mellett, tenyéryni helyén a csöndnek és békességnek titkos csodaként ragyog az egyetlen, az én nemzeti ünnepem, Csíksomlyó pünkösdi búcsúja. [...] Csíksomlyó meghatározó élménye nélkül szegényebbnél is szegényebb lennék. [...] Engem Csíksomlyó a mindenséghez, a megfoghatatlanhoz, a titokhoz, a csodához vitt közelebb. Imádkozni is már csak itt tudok. Itt, ahol emlékezetemben felboronganak mélabúja a magyar gregoriánumnak, s mintha a Hargita fenyőinek orgonasípjain játszana a szél a *Te deumot*” (*Csíksomlyó: a mindenség, a titok, a csoda*); „Mert jaj annak, aki a végtelen tengernek háttal áll. A boldogtalanság végtelenjében lesz honos, itthonos. Erdélyi havak tengerén bolyongó kísértethajóként keres egy elvesztett hazát, szabad kikötőt, hogy aztán a Hargita vagy a Csomád zátonyain megszagattatva rádöbbenjen: a szilárdnak hitt talpalat-

nyi hely a lába alatt csak úszó jégtábla, s az, amit körötte végtelen tengernek hitt, az csak özönvíz, tavaszi árvíz, ki viszi az utat, a házat, az otthonot is. Nem világgá visz, csak világtalanít” (*Tengerszemem*).

Ferenczes István az újságcikkek és riportnovellák mellett több emlékezetes szépségű, katartikus erejű verset is írt a csángók sorsáról. A versvonalat része a *Csángók; Csángó bölcsődal; Töredék egy csángó eposzból*, és mindezek szintéziseként az életmű emblematisztikus darabja, a *Didergés* című hosszúvers. A kilencvenes évek végén született remekművében Ferenczes István a csángók átmeneti léthelyzetének, se ide, se oda tartozásának, nyelvromlásának, illetve kevert nyelvállapotának teremtett monumentális költői formát. A „volt voltam mogyariféle / lettem lett /

Tékozló fiú

sem nem ilyen, sem nem olyan”; a „sehol es nem vagyok / senkié es volnék”; a „futnák bé Bukarest / azt mond bűdös oláh / ha mond mocsok bozgor / futnák ki Budapest” elárvultságot és megalázottságot tükröző lamentációja nyomán makacsul ismétlődik a lélekmélyiségekből fölfakadó, kétségbeesett kérdés: „hol hát lenne haza [...] hol volna hát hazám / talán cédrus fába / talán a tengerbe”. A hazáját, önazonosságtudatát és lelki nyugalmát mindhiába kereső ember didergése egyetlenes érvényű létmetaforaként jelenik meg a versben. Mindez gondolatilag is tökéletesen egybecseng az egyik legeszmetetőbb vallomás (*Ordások tépte tájon*) utolsó soraival: „Magyarok vagyunk. Magyarok, akik fától fáig sírva élnek, végetes egyvégbe hullatják könnyeik, akik fölött ott székel örökkön a homály, s amely időről időre ránk szakad.”

SZIGETI LAJOS

Szélhárfa

*Bolygónk napsütötte térfelén
bukfencet vet a délibáb,
tárt ablakban szélhárfa zenél,
nyírfa borzong, kétlaki nyár.*

*Lerakja kavics-tojásait
a kígyózó, csörgő patak,
nejlonzacskó-boszorkánybugyi
ördögsekéren fönnakad.*

*Homokot markol, köt a gyökér,
haragoszöld sárgára vált –
kicsapódik levélen a fém,
ág-bog zörög, szél járja át.*

*Talpmasszázs a homokdűnés sík,
ahová mezítláb lépek,
galaxis-körhintánk elszédít –
forogj, Föld – évszakok, évek.*

Földközelben

*Széttárom mindkét kezem –
ez csontváz-feszületem,
esendő, béna test.*

*Nem győztes Dávid-szobor,
drámai Ecce homo –
árnyék Krisztus-kereszt.*

*Napcsillag vonzásában
megolvad viasz szárnyam –
a föld már nem ereszt.*

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Láttam az ablakból

Láttam az ablakból,
amikor nagyívű kanyarintással
rendezted ki orrodból a matériát,
s nem tudad kilőni ujjbegyedről,
mérgebben a farzsebedre kented.
Elindultam eléd a lépcsőn,
s közben emlékezetből megállapítottam, hogy
jobb kezeddal cselekedtél.
Így hát érkezéskor ezzel a tudattal
fogtam veled kezét, bal kézzel, mert
mától nálunk így szokás. De
nem lehetek olyan balga,
aki figyelmen kívül hagyja
irgalomra szorultságunkat.
Így vádolom magam,
hogy az Isten vádját megelőzzem,
mert átlát rajtam az Ő ablakából,
s csak fogja erősen szutykos kezem.
Próbál kiragadni fika-leső, szűk látókörömből
az egyetemesebb érvényű, valóságosabb
kérdésekre.

Most eljövök az ablaktól,
most nyugalom van,
belopódzó tömjénillat
és a lassú,
halk
lebomlás.

Csókok

Olykor a „régí kígyó”
rongyos arcú szolgáit,
máskor Krisztus arcát.
Amannak szaga a dögé,
ennek a Nap leheletéé,
az ébresztésé.
Micsoda különbség!
De az én csókom üveg és egynemű,
silány kukorica.

Légszomj

Lassú tűz-lépteid,
ahogy jössz felém,
szétszóródnak a szélben,
s hitbe aprított
kenyér-szavaid
letüdőzöm,
őrizgetem
egy napra elegendő
rózsa-oxigénem.

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Az 1956-os forradalom lélektana: *A nagyrozsdási eset* (1957)

A pártállami időkben készült egy remek szatíra, *A nagyrozsdási eset* (1957., r. Kalmár László), ami van annyira pontos, érzékletes és egyben humoros kritika az ötvenes évekről, mint *A tanú* (1968., r. Bacsó Péter), csak nem vált kultuszfilmmé, sőt igazán ismertté sem, mert huszonhét évre dobozba zárták. Érdeemes megismerni kicsit közelebbről úgy is, mint az 1956-os népfelkelés és forradalom korabeli allegóriáját. Ezt a célt szolgálja az alábbi elemzés; a filmet pedig 2014. június 7-én lehetett megtekinteni Budapesten az Örökmozgó Filmmúzeumban.

A vetítés része volt egy sorozatnak. A MaNDA és Filmintézet mozijában, az Örökmozgóban lehetőség nyílt egy Filmklubot szervezni az 1947 és 1968 között betiltott filmekből. Az első vetítésen épp *A nagyrozsdási eset* került a vászonra, azonban ezt a filmet a sorozat végén, az érdeklődésre való tekintettel megismételtük. A válogatás további filmjei voltak: *Ének a búzamezőkről* (1947., r. Szöts István); *A megfélemlő ember* (1959., r. Révész György); *A csodacsatár* (1956., r. Keleti Márton); *Eltűszentett birodalom* (1956., r. Banovich Tamás); *Keserű igazság* (1956., r. Várkonyi Zoltán); *A tanú* (1969., r. Bacsó Péter).

Miért is vált *A nagyrozsdási eset* (1957) *A szocialista szellem vasútja – Betiltott és cenzúrázott szatírák és drámák* című filmklub nyitó és egyben záró darabjává? A film nagyon szerencsés pillanatban született, és olyan alkotók hagyták rajta a kezük jegyét, mint Kalmár László rendező és Gyárfás Miklós forgatókönyvíró. Kalmár László 1944 előtt volt igazán sikeres filmrendező, 1951-ig nem készíthetett filmet. Ezt követően is mindössze ötöt. *A nagyrozsdási eset* betiltották. Utána már csak egyszer jutott lehetőséghez, annak ellenére, hogy 1952-ben Kossuth-díjat kapott a *Déryné* (1951) című filmje után. *A szélhámosnőt* készítette még el 1963-ban. Kalmár magányosan, mellőzötten halt meg 1980-ban, 79 éves korában. Nem érthette meg tehát *A nagyrozsdási eset* bemutatóját, ami 1984. november 15-én volt a Filmmúzeumban és a Duna moziban. Kalmár László rendezte több sikeres film mellett a következőket: *Dankó Pista* (1941), *Bob herceg* (1941), *Tilos a szerelem* (1943), *Gábor*

diák (1956). Forgatókönyvíróként közreműködött még a *Semmelweis* (1940) és az *Egy éjszaka Erdélyben* (1941) elkészítésében is. A rendező nevét élete utolsó két évtizedében annyira mellőzték, hogy egy 1983-ban kiadott *Ki kicsoda a mai magyar filmművészetben – Akik a magyar filmeket csinálják* című kiadványban nincs is róla szócikk. A könyv más, néhány évvel korábban elhunyt rendezőről, színészeiről viszont megemlékezik.

A forgatókönyvíró Gyárfás Miklós karrierjét a rendezőével ellentétben nem törte meg a film betiltása. Továbbra is írt prózát, verset, színműveket és forgatókönyveket. Ő szerencsésebb volt, hiszen e film bemutatóját is megérthette. Amíg Kalmár az előző korszak sikeres rendezője volt, addig Gyárfás karrierje, főként a filmes szakmában, a koalíciós idők utáni kommunista hatalomátvételt követően kezdődött, amikor megírta a „régii” világot elítélő *Diszmagyar* (1949) és a sematikus munkaverseny- és szatírafilm, az *Első fecskék* (1952) forgatókönyvét. Az *Első fecskék* egyébként nem a műfaj legvonalasabb darabjai közül való, és Gyárfás később, a sikeres, kevésbé vagy egyáltalán nem politikus vígjátékai mellett írt még egy remek rendszerkritikus filmet az újabb enyhülési időszak lendületében. Ez a *Történelmi magánügyek* (1969., r. Keleti Márton).

Ha már enyhülést említettem, 1957-ben is volt ilyen. Ekkor az új pártállami vezetés, élén Kádár Jánossal kereste a legitimációját. Az új hatalom emberei el akartak határolódni a közelmúlttól és Rákositól, akinek politikája a népfelkeléshez vezetett. Kádárnak volt egy adu ász a kezében, hiszen ült Rákosi börtönében, annak ellenére, hogy maga is moszkovita kommunista volt. 1957-ben voltak, akik őszintén hitték, hogy el tudnak határolódni a közelmúlt kemény diktatúrájától. Ezért készülhetett el a korszakot bíráló *A nagyrozsdási eset*. Csak túl jóra és túl keményre sikeredett, ezért betiltották. Elzárták raktárak mélyére piros pecséttel ellátva, és 1984-es bemutatójáig nem került elő. Szemben *A tanú* című filmmel, amelyet művelődési házakban, filmklubokban vetíthettek, csak a moziforgalmazás lehetőségétől fosztottak meg egy évtizedre. *A nagyrozsdási eset* bemutatóját 1957 szeptemberére tervezték, el is készült a propagandaanyag, de a vetítéseket lefújták.

A szigorú betiltás és a teljes elzárás miatt nem válhatott tehát kultuszfilmmé *A nagyrozsdási eset*, pedig van olyan remek szatíra, mint a népszerűbb társa. Látszólag el is járt fölötté az idő. Könnyen rá lehet

fogni, hogy egy régi vágású vígjáték, vagy még inkább bohózat. Ez azonban csak a látszat. A vaskos jellem- és helyzetkomikumok mintha egy régies, kissé poros műfajt idéznének, azonban mindez csak a stílust érinti, és csak részben. A mesélés stílusa kissé színpadias, kabaré-jellegű, azonban a rendkívül pontos, érdekes jellemek és a történet a legkönnyebbnek vélt fordulatok és gegek által is kirajzolódnak. Az 1957-ben készült film felvett egy mai kifejezéssel élve „retró”-hangulatot is. Nyilván, kissé enyhíteni akarták a közelmúltra és a jelenre utalást, netán megnyerni a cenzorok jóindulatát. A főcímdal, az *Egy kis május, egy kis holdvilág...* (Tamássy Zdenko) mintha egy háború előtti sláger lenne; és a cselekmény egy kisvárosban játszódik, ami mintha az 1930-as éveket idézné, illetve részben a boldog békeidőket. Mintha az 1945 előtti világot bírálják. Ez azonban csak ködösítés, füstfelhő, mint amelyet a fekete autó húz benne az elején, hiszen a főcím végén a vászon teljes terjedelmében és még annál is nagyobb méretben megjelenik a következő évszám: 1952.

Gáti József Halapál szerepében Károlyi Mihályt idézi

1952 tehát a film cselekményének ideje, a Rákosi-korszak legkeményebb szakasza, amit szintén követett valamilyen enyhülés. A korszak jellegzetes alakjai, sőt személyiségei jelennek meg benne, a korszak tipikus szlogenjeivel, eljárásaival. Koronkai János tanácselnök kerek, kopasz fejével, aránytalan, pocakos testalkatával a megtévesztésig hasonlít Rákosi Mátyásra. Barka Sándor borellenőr (Páger Antal) pedig Nagy Imrére utal a maszkját, a jelmezét, de még inkább a szerepét illetően. A szemüvege, a kabátja, egyes gesztusai a néhai miniszterelnököt idézik. Hala-

pál Ödön fürdőigazgatót és ikertestvér-öccsét, a leplezett kisorzsdási borászat vezetőjét pedig Gáti József alakítja. Gáti az itt látható bajszával, maszkjával Károlyi Mihályra utal. A borász Halapál még erősen beszédhibás is, ami még egyértelműbb rájátszás Károlyi Mihályra, aki nyúlszájú volt. Hogy Károlyival épp a beszédhibája révén teszik azonosíthatóvá, az a jó ízlés határát súrolja, de a „vörös gróf” megidézése nagyon találó. A két évvel korábban, 1955-ben Franciaországban elhunyt politikus alakjának cselekménybe illesztése azt is jelzi, hogy a film nemcsak a Rákosi-érát utasítja el, hanem azt az összes előzményével együtt: a baloldalisággal, az 1919-es tanácsköztársasággal, szovjet és csehszlovák együttműködéssel, tokkal, vonóval, mindennel.

Kissé problematikusnak tűnik Nagy Imre alakjának történetbe komponálása, de csak első megközelítésre. Hogy mégsem problematikus, azt a film elkészültének időpontja jelzi. 1957-ben, a film forgatókönyvének megírása és a forgatás idején még nem indult meg a per a forradalom miniszterelnöke ellen, őt csak később helyezték vád alá. A halálos ítéletet pedig egy évvel később, 1958-ban hirdették ki és hajtották végre. A film legfőbb érdekessége az, hogy frissen, hónapokkal a népfelkelés és forradalom után tudott mesélni nagyon pontosan a közelmúltról, sőt az akkori jelenről.

Van viszont egy másik, egyértelműen problematikus név és utalás: a fürdőigazgató főtalpnyalójáé, Bilinszkyé (Bánhidi László). A b hangot könnyen p-nek hallani. Pilinszky Jánosnak, a költőnek a történetbe keverése nem találó, nem adekvát, de bizonyára nem véletlen. Kizárt dolog, hogy véletlenül adjanak egy fontos epizódszereplőnek olyan nevet, ami azonos vagy összetéveszthető az ország akkori, egyik legjelentősebb költőjével. Pilinszky 1947-ben Baumgarten-díjat kapott. Igaz, utána tíz évig nem publikálhatott, de épp 1957-ben jelenhetett meg a harmadik verseskötete. Érdemes lenne utánajárni, hogy 1957-ben miért keverték bele Pilinszky nevét egy kommunista rendszert bíráló satírába főtalpnyalóként. Pillanatnyilag csak arra tudok gondolni, hogy téves feltételezésről vagy személyes ellentétről van szó. Illetve az is lehet, hogy a film készítői – akár a rendező, a forgatókönyvíró, a dramaturg vagy a csapat – gesztust akartak tenni az új kommunista vezetés felé, hogy rossz színben tüntetnek fel egy katolikus költőt. Ilyen „enyhítő” gesztusok tetten érhetők a filmben, hiszen említettem a régies főcímdalt, a háború előtti

kisvárosi közeget, illetve a szocializmus romlott logikája szerint élő, de a múltból megmaradt atyafiakat.

A film szereplőválogatása parádés. A korszak legjelentősebb színészei szerepeltek benne. Azok, akik nem hagyták el 1956-ban az országot. A kisebb szerepekben is ismert színészeket lehet látni. A főtalpnyaló Bánhidi László, a borellenőr sofőrje Zenthe Ferenc, a karrierista könyvelő, Csüdör Bálint Rajz János, a piszkoskezű vegytisztító Mányai Lajos, a fürdőigazgató felesége Sulyok Mária, a tanácselnök neje pedig Fónay Márta. Tompa Sándort mint Rákosi-figurát és a Károlyi Mihály alakját idéző Gáti Józsefet már említettem. Ennél többet mond azonban Páger Antal szerepeltetése, akit tizenkét évi emigráció után telepítettek haza 1956 nyarán Argentínából. Erős jobboldali elkötelezettsége miatt 1945-ben 112 filmjének forgalmazását tiltotta be az akkori belügyminiszter. 1956-ban a pártállamiak azonban kiegyeztek Págerrel, aki hazatelepülhetett, és visszakapta a rózsadombi villáját is. Ha valakinek, akkor Págernek a szerepe rendkívül összetett, beszédes, találó. Különösen Nagy Imreként, aki, mielőtt a nép mellé állt volna az 1956. októberi népfelkelésben, keménykezű moszkovita kommunista politikus volt, és a begyűjtéseket vezényelte a legsötétebb ötvenes években. A film sikerültségében a szereposztás is közrejátszik. A történetben a borellenőr csak sodródik az eseményekkel, de közben felismeri, hogy a népakarat és az igazság mellé kell állnia, ha másként nem is, azzal, hogy helyesli. Nagyrozsdáson miniszternek hiszik, és ezzel akaratlanul is elindítja a helyi korrupció felszámolását. Nem ő szervezi meg az elszámoltatást, csak önkéntelenül elindítja, de amikor kell, tudomásul veszi, és kiáll mellette. Kisrozsdáson Páger Antal viszont egyszerű borellenőrként vág rendet az elhanyagolt borászatban. A legvégén pedig, amikor visszatér egy kis időre Nagyrozsdásra, akkor látja, hogy a korrupció és hazug rendszer összeomlott, és mond egy megható beszédet miniszterként a lelkes tömegnek, de nem leplezi le önmagát. Érdemes lenne összevetni a miniszternek hitt Barka Sándor borellenőr (Páger Antal) beszédét Nagy Imre 1956. október 24-én tartott rádiós beszédével.

A filmben ugyancsak fontos szerepet kapott Sinkovits Imre. Gábel Mihály masször a nagyrozsdási Szabadság gőzfürdő és uszodában. Ő a kisember, aki meghúzza magát a diktátorszerű fürdőigazgató parancsnoksága alatt. Gábel magától nem lenne képes ellenállni, lázadni, még a tüzrólpattant meny-

Sinkovits Imre: masször és forradalmár

asszonya, Dallos Irénke (Zilahy Hédi) ösztökélésre sem. A menyasszonya az, aki szájon csókolja őt nyilvános helyen, és aki ráparancsol, hogy álljon a sarkára a fürdőigazgatóék által ellopott lepedők és a fürdő dolgozóinak nyakába varrt kár ügyében, illetve álljon ki a nők fürdőhasználatának jogáért, mert őket eltiltották valamilyen ürüggyel. Sinkovits Imre néhány mozzanatban hasonló szerepet játszott a közéletben, pár hónappal korábban, a forradalom idején. 1956. október 23-án tízezres tömeg előtt szavalta el a *Nemzeti dalt* a Petőfi-szobornál, és ez az esemény az 1956-os megmozdulás jelképe lett. Sinkovits Imre tehát a forradalom egyik fontos és jelképes szereplője volt. Katalizátor, aki később cselekvővé vált, nemcsak a *Nemzeti dal* elszavalásával, hanem a színművészek forradalmi tanácsának választott vezetőjeként is. Hasonlóan katalizáló a szerepe a filmben is. Részben a miniszternek hitt borellenőr remélt segítségével, részben a menyasszonya biztatására felbátorodik, összekovácsolja az elégedetlen embereket, és szétcsap a korrupció- és városvezetési maffia tagjai közt. A neve is beszédes. Gábel arkangyal Magyarország, az államiság és a Szent Korona védelmezője. Nem véletlenül tartja a Hősök tere központi objektumán Gábel arkangyal a kezében a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket. A nagyrozsdási masször keresztnéve Mihály, egy másik arkangyal. A Mihály ugyanakkor egyszerű, falusi emberek által gyakran választott név. A kisember naggyá válhat. Sinkovits ilyen módon való szerepeltetése többszörös utalás az 1956-os forradalomra.

A film első nekifutásra könnyed vígjáték, mintha csak másfél órányi szórakozást ígérne. „Kisvárosi komédia” – hirdeti a főcím nyomban az elején. Kinek szólt ez a műfaji megjelölés? Feltehetőleg a cenzoroknak, a hatalomnak. El kell kissé terelni a figyelmet arról, hogy fergeteges szatíráról és kökemény kritikát fognak látni, nemcsak az urambátyámos helyi viszonyokról, hanem az egész pártvezetésről, az államról, és nemcsak a közelmúltéról, mint az 1952-es évszám is tájékoztat, illetve jó szándékkal félrevezet. Nyilván, teljesen nem lehetett elhítenni mindezt az ellenérdekeltekkel. Be is tiltották a filmet. Ugyanakkor a kódosítás működött azok számára, aki szintén szerették félrehallani az utalásokat, és nem hangsúlyozni a rendszerkritikai élt.

Feltételezésem igazolására idézem a film rövid leírását, amelyet 1999-ben a Magyar Filmintézet jelentetett meg *Játékfilmek – Magyar filmográfia* címmel. A rövid tartalmi leírásban egy szó utalás nincs arra nézvést, hogy a film a pártállami rendszer parabolisztikus kritikája, az 1956-os népfelkelés és forradalom allegóriája; és hogy milyen félre nem érhető utalások történnek Rákosi Mátyásra, Nagy Imrere és Károlyi Mihályra, illetve Sinkovits Imrere. A poszt-szocialista filmtörténetírás és filmkritika nem siet feldolgozni, újraértelmezni a múlt jelentős filmes tényeit. Jóindulatú feltételezéssel csak a felületesség miatt írhattak ilyen tartalmi összefoglalót:

„Szatíra a kisvárosi élet fonákosságairól. 1952. Barka Sándor borellenőr Nagyrozsdásra érkezik. Sofőrje tréfája miatt a gőzfürdőben miniszternek hiszik. Villámgyorsan elterjed a hír, hogy a miniszter a masször rokona. A kisváros korrump vezetői igyekeznek a masször kedvére tenni. Gábriel így végre érvényesíteni tudja menyasszonya (és a helyi nők) régi kérését, hogy ők is használhassák a fürdőt. A kavarodásban lelepleződnék Halapálék visszaélései is. A »miniszter« közben a szomszédos községben végzi munkáját, és alaposan lerészegedik. Nagyrozsdáson le se kell lepleznie magát: az egyszeri miniszter nem is volt, mégis mindent elintézt. VB”

A rövid leírás tehát kikerüli a lényegét, nem említi, hogy pontos paraboláról van szó. A film viszont nagyon szépen vezeti be a nézőt abba a közegbe, ahol ez az áttételes jelentés kirajzolódik. Egy fekete autó halad az országúton. Itt ugyan csak egy borellenőrt visz a helyszínre, de a fekete autó mégiscsak a hatalom szimbóluma. A hatalom küldi le vidékre a borellenőrt, aki végül annyira komolyan veszi a munkáját,

hogy rendet vág az „egérízű” bort termelő kizsákdási állami bortermelők között. Az autó fekete füstöt erget: a hatalom így kormozza össze a romlatlan természetet. Ez a jármű bejut egy zárt körbe, Nagyrozsdás és Kizsákdás jól behatárolt területére. Két határon, gyűrűn (vasúti és városkapun) is túljut a kamera, jelezvén, hogy az autó és vele a néző egy belső, zárt rendszerbe látogat. A parabola egyik fő ismérve, hogy valamilyen zárt térben, közegben játszódik, és ez a modell vetíthető rá valami egyébre. Például az egész országra. Nagyrozsdás és Kizsákdás együtt a Rákosi-féle pártállam irányításával vegetáló ország. Ebbe a közegbe érkezik az a borellenőr, aki (részben) megfelel a Moszkvából valamikor hazatért Nagy Imrere.

Külön érdekesség, hogy a film külső jeleneteit többnyire Székesfehérváron forgatták, kisebb részben Budán. Több jelenetben jól felismerhető Székesfehérvár belvárosa. Nem kisvárosi tehát a helyszín, hanem inkább székesfővárosi: fehérvári és budai. A film rejtett, finom utalásai közt ezt is figyelembe kell venni.

Természetesen nem kell és nem is lehet minden apró részletet és személyt egy az egyben megfeleltetni a valóságban létezőknek, de a nagyon egyértelmű utalásokat érdemes észrevenni. A film alapvető hatásmechanizmusa a szórakoztató stílusban megfogalmazott kíméletlen bírálat. A rokoni és elvtársi kapcsolatok révén működik a korrump rendszer, ahol lopnak, csalnak, hazudnak, és mindezt úgy adják elő, mintha ez lenne a leginkább javára az ott élő embereknek.

Kiemelnék néhány fontosabb motívumot, amelyek egyértelműen utalnak az 1952-es évvel megjelölt állapotokra. Tucatnyi különböző intézményt, tárgyat „Szabadság”-nak hívnak: Szabadság gőzfürdő és uszoda, Szabadság-híd, Szabadság utca, Szabadság kávéház, Szabadság fehérmű varroda, Szabadság napilap. A valóságban legalább ennyire abszurd volt, hogy mindent a „szabadság” szóval jelöltek, miközben a diktatorikus rendszer éppen hogy rabságba kényszerítette az embereket. A hazug kommunikációs gépezetben mindennek az ellenkezője igaz. A lopásokat, csalásokat, hazugságokat leplezik. A kódosítás egyik fő eszköze ez a Szabadság nevű újság, ahol mindig arról írnak, amire a világitó fejű tanácselnök utasítást ad. Ha azt látják fontosnak kihangsúlyozni, akkor az a főcím, hogy a nők nem járhatnak a fürdőbe, de ha az ellenkezőjéről dönt Koronkai tanácselnök (Rákosi), akkor az újságíró fejében nyom-

ban készen van az ellentétesen érvelő cikk szövege, és már mondja is a telefonba.

Nagyon egyértelműek, pontosak, ugyanakkor szórakoztatóan humorosak a személyi kultusz árulkodó jelei a film során. A tanácselnök képe ott lóg mindenhol, akár csak Rákosié. Koronkai látható széles mosollyal, szappannal a kezében a fürdő előterében. A kocsmában lévő festményen ő emeli a poharát, a kaszinóban ő biliárdozik, a Szabadság kávéházban ő áll a középpontban a „nép” körében, és az irodája tele van a róla készült festményekkel és szobrokkal. A gyógyfürdőt háromszáz évvel korábban építettő Vakmerő Zsuzsanna mellszobrát pedig Halapál Ödön fürdőigazgató feleségéről mintázták.

Nagyon beszédes az, hogy épp egy, a tisztálkodásra való helyen folynak a piszkos üzelmek. Itt is minden látszatnak az ellenkezője igaz. Itt lopják el a fürdőigazgatóék hatalmukkal visszaélve a lepedők egy részét. A hiányt megfizettetik a dolgozókkal, az elcsent anyagból pedig fehérneműt varrnak a családi „Szabadság fehérnemű varrodá”-ban. A lepedő is alapvetően a tisztaság jelképe, de itt a család szimbólumává válik, és a lelepleződés eszköze lesz, ugyanis a fürdő pecsétjét nem vágják ki, kitörölni pedig nem tudták.

A történet minden mozzanatát nem kívánom felsorolni és értelmezni, de néhány mozzanatot még kiemelnék a film stílusának és műfajának megértése végett. Nyilván, *A nagyrozsdási eset* számos elemében nem realiztikus, nem naturalisztikus. Az alapszituáció és a bonyodalmak vígjátékiak, vagy inkább bohózszerűek. A néző nem azt gondolja, hogy épp lepedők elsikkasztásából gazdagodna meg egy valódi fürdő és kisváros vezetése. Ugyanakkor a sikkasztás és a lopás ténye valós, csak egy kicsit torzított, abszurdig vitt helyzetekben. A konfliktusok, a helyzetek, a jellemek nagyon is valóságok. A film a hatalommal való visszaélés lélektanát boncolgatja, illetve az emberek passzivitását, akik nem mernek a vezetésnek ellenállni, pedig többnyire látják és értik a visszaességeket. Azért remek szatíra és parabola ez a film, mert végigköveti a hatalommal és a vezetői visszaéléssel szembeni ellenállás kialakulását a leszámolásig, a forradalomig. Az ellenálláshoz kell egy kis szikra, egy katalizátor, hogy koncentrálni kezdjen a hatalommal szembeni erő. A filmben ezt az a tévedés váltja ki, hogy az autó le-robbanása miatt a fürdőbe betérő borellenőrt miniszternek hiszik.

Ami viszont érdekes, hogy ez a személytévesztés nem a véletlen műve, vagy csak kis részben az. Barka Sándort azért hiszik miniszternek, mert a sofőrje (Zenthe Ferenc) azt füllenti róla. Miért is füllenti róla? Azért, mert különben a helyi urambátyámos, maffiaszerű viszonyok miatt nem kerülne be a maszszórhöz. Egy minisztert azonban előbbre vesznek. A rendszer készítette füllentésre a sofőrt.

Érdekes egy kicsit felidézni a film fogadtatását. 1957 szeptemberében készültek bemutatni. Már nyár elején kinyomtatták a hivatalos propagandaanyagot, és a következő szavakkal biztatták a terjesztőket: „Célszerű plakátelhelyezés a megyei vendéglátóipar üzemeiben, fürdőben, tanácsszerveknél. Még a nyári hónapok alatt festett dekoráció elhelyezése strandokon, sportpályákon. A film nagy sikerre tarthat számot, közepes propagandát biztosítanak hozzá.” Tudták tehát, hogy remek filmről van szó, de kicsit óvatoskodtak is, mint amire a „közepes propaganda” kifejezés utal.

Még a lefűjt bemutató előtt a Dunántúli Napló cikkírója lelkesen dicséri a filmet 1957. augusztus 11-én: „az utóbbi esztendő legjobbika”; „az utóbbi tizenkét esztendő alatt készített vígjátékok közül a legjobb”. A szerző láthatta a filmet sajtóvetítésen, mert részletesen beszámol róla. Nagyon fontos, hogy észreveszi és megjegyzi, hogy a stílusa és műfaja ellenére nagyon jó és adekvát alkotás. „Természetes a paródia túlzó módszere, hiszen enélkül a paródia nem paródia.” Ez az észrevétel azért érdekes, mert az 1984-es bemutató kapcsán az újságírók többnyire elégedetlenkedésüknek adtak hangot. Nem értékelték a szatirikus és bohózi stílust. Realizmust és pontosabb történelmi szemléletet kértek számon a filmen.

Valójában az tűnik ki az írásokból, hogy nem igazán örülnek a film bemutatásának. Ötvenes évek eleje ide vagy oda, az újságírók a fennálló rendszerre és a sajtóban részben magukra ismerhettek. A zavarodottságot leginkább az ÉS újságírója mutatta az írása végén 1984. november 23-án. Kifejezi szkepticizmusát: „*A nagyrozsdási eset* forgatása idején aligha történhetett meg az 1956-ba torkolló ESETEK árnyalt, minden részletre kiterjedő elemzése.” Mintha a múltól beszélne, de valójában a jelenről beszél. 1956 kötelező értelmezési lehetősége meghatározta a mondandót. A cikk végén pedig felmenti a saját korát, a szakmáját: a politikai vezetést, a filmeseket, a közönséget és az újságírókat is. Pedig az 1980-as években is tiltottak be filmeket, és voltak vissza-

Tompa Sándor, a Rákosi Mátýásra emlékeztető tanácselnök

dobott filmtérvek. „Úgy 2010 táján már én is nyugdíj-szelvényrel zárandokolok majd a Duna moziba, s ha az előcsarnokban valaki számon kérné rajtam, hogy miért tárolják dobozban a még újabb *Revizor*-változatot, a legszívesebben azt válaszolnám, hogy ami nem készült el, azt nem lehet tárolni. Különben is, tenném hozzá büszkén, a filmirányítás tartja magát ahhoz, amit még a nyolcvanas években rendszeresített: nem tartalékol dobozfogságban szatírákat, az ítélezést a közönségre bízva” (Zöldi László).

Az 1984. november 11-ei premiert követő cikkek *A nagyrozsdási esetet* többnyire Gogol *Revizorja* egy halovány vagy elfogadható utánérzésének tartották, amiben legfeljebb a színészi játék és részben a rendezés érdekes. Egyik ilyen vélemény: „Egy szürke, ám ravasz borellenőr nem túl eredeti kalandja” (Szolnok Megyei Néplap, 1984. nov. 15., ti). Ilyet is leírtak: „jóindulattal is csak közepesnek nevezhető, döcögősvontatott, kevés eredeti ötletet, igazi szellemességet, valódi szatirikus szemléletet tartalmaz” (Esti Hírlap, 1984. XI. 15., Barabás Tamás).

Erősen háritják azt, hogy a megjelölt korra rá lehetne ismerni: „1952. Ne higgye senki, hogy erre a korszakra bármi lényeges utalást talál” (Magyar Nemzet, 1984., XI. 15., Z. I.). Háritottak, relativizáltak. Mindössze ketten vették észre, vagy tették szóvá, hogy a filmben Rákosi figurája is megjelenik a nagyhatalmú, személyi kultuszt építő tanácselnök (Tompa Sándor) révén, és kettejük közül is csak egy nevezte nevén a „népünk nagy vezérét” (Film, Színház, Muzsika, 1984., XI. 17., gervai). Károlyi Mihályt már nem vették észre a filmben. Nyilván, érezték, hogy a baloldal

egyetlen, általuk pozitívnak tartott „történelmi hőse” elutasításával minden mellé kérdőjelet tennének. Sinkovits Imrét pedig a *Nemzeti dal* elszavalása miatt nem szabadott 1956-tal kapcsolatban észrevenni.

Amíg egyesek azon sápitóztak, hogy jobb lett volna a filmet dobozban tartani, és a képzelt mítoszt fenntartani vele kapcsolatban („szegényebbek lettünk egy legendával”, Népszava, 1984., XI. 15., Gauntner Ilona), addig akadt egy bátor és éles szemű újságíró, aki határozottan kijelentette, hogy „*A nagyrozsdási eset* többszörös dokumentumértékkel rendelkezik”, és „jobb későn, mint soha” (Délmagyarország, 1984., nov. 13., Domonkos László).

Van a film végén egy remek megoldás, amit ki szeretnék emelni, és ami nemcsak a fenti állítást erősíti meg. A fürdőigazgató, az öccse és szűkebb családja lelepleződnek a masször (Sinkovits Imre) és a nagyrozsdásiak, illetve a miniszternek hitt borellenőr előtt. A tanácselnök, a Rákosi-figura viszont megragadja az alkalmat, és elhatárolódik az egyébként vele is rokoni kapcsolatban álló Halapáléktól. Ledönti a földre a Halapálnéról mintázott szobrokat, forradalmat mímel, és Gábiel, a miniszter, illetve az „igazság” mellé áll egy kis szónoklattal. A miniszterhez hasonlítja maját, aki szerinte remek ember („ő is a kis dolgokra helyezi a nagy súlyt, akárcsak én”), és ezzel átmenti magát. Kicsit furcsa elsőre, hogy a Rákosira emlékeztető tanácselnök átmenti a hatalmát, de ha jelképesen nézzük – és ebben a filmben minden szimbolikus is –, akkor a Rákosi által jelképezett rendszer átmentette a hatalmát.

Kevés olyan film van, ami ennyire szórakoztató, ugyanakkor mérnöki pontosságú parabola egy korrupt rendszerről, egészen pontosan az 1956 előtti és részben utáni kommunista diktatúráról, illetve a népfelkelésről és a forradalomról. Tanítani lehetne akár az iskolákban. Az idő minden látszat és a szándékos „retró”-hangulata, illetve a sajtóvisszhang ellenére nem járt el felette. Elevenebb, mint 1957-ben és 1984-ben lehetett. Már annyira távoli, hogy zavarna a jelen vagy a félmúlt bizonytalan távolsága. A történet parabolaként önmagában is érthető, a nézők tudnak nevetni a fordulatokon, csattanókon a korra történő utalások felderítése nélkül is. A történelmi párhuzamokat viszont ettől még érdemes azonosítani, meg lehet beszélni egy előadás, kerekasztal vagy foglalkozás keretein belül. *A nagyrozsdási eset* fikciós, szórakoztató műfajban és stílusban elbeszélte eleven kordokumentum, ami palackpostán érkezett 1957-ből 2014-be.

OLÁH JÁNOS

A két alku közötti nemzedék

Az *Elérhetetlen föld* megjelenésének huszonötödik évfordulója alkalmából Menyhért Jenő kollégista barátunk az általa frissen alapított Anonymus Kiadónál a kilenc költő újabb verseiből *Elérhetetlen föld 1994* címen kiadott egy antológiát. Ő kért meg róla, írjam meg a legendás '69-es antológia születésének és utóéletének történetét. Mielőtt azonban hozzákezdenék ennek a szubjektív antológiatörténetnek az ismertetéséhez, megpróbálom szélesebb látókörbe helyezni a velünk történeteket, mivelhogy a történések túlmutatnak a személyes sorsokon, túl e csoport kollektív kálváriáján. Triviálisan szólva, az antológia története a közelmúlt kultúrpolitikájának állatorvosi lova, minden olyan betegség felfedezhető rajta, amely az akkori irodalmi életet áthatotta, de amelyből máig sem sikerült kigyógyulnunk.

Az *Elérhetetlen föld* és szerzői sorsában jól kitapintható az a machiavellista kultúrpolitikai módszer, amellyel Aczél György a hatvanas években megszervezte az irodalmi életet. A folyamatok befolyásolása olyan jól sikerült, hogy azok a paradigmák, amelyeket az ő ösztönzésére alakítottak ki az akkori irodalmi szereplők, máig az irodalmi értékrendszer meghatározói, és hiába tudja, vagy legalábbis sejti a mai magyar irodalmat ismerők többsége, hogy ez az értékrend egy hamis ideológia nyomására kialakult hamis értékrend, nincs esély a megváltoztatására. A legkisebb módosítási, kiegyenlítési törekvések is aránytalan indulatokat váltanak ki a jelenlegi helyzet kedvezményezettjeiből. A közönség, a szakmai és az olvasói közeg pedig már régen elveszítette önállóságát.

Felvetődik a kérdés, miért ragaszkodik még mindig csaknem minden szakértő, tankönyvíró, irodalomtudós, tanár – középiskolai és egyetemi tanárok – egyaránt a nyilvánvaló torzulásokhoz? Tulajdonképpen egyszerre egyszerű is, és mérhetetlenül bonyolult is a válasz. Alapvetően arról van szó, hogy a hatvanas évektől a kultúrpolitika feladta az ötvenes években Révai József által alkalmazott direkt beavatkozás módszerét. Aczél György a meglévő szereplőket hasz-

nalta fel céljai eléréséhez. És nemcsak felhasználta, el is kötelezte őket e célok iránt.

A program egyik első, nem egészen nyilvános meghirdetésén én is jelen voltam. A rendezők mintegy – ha jól emlékszem – harminc-negyven fiatal író t hívtak meg az 1969-es lillafüredi konferencia idején tartott előadásra. Olyan irodalomra van szükség, fejtegette az előadó, amely szakít a populista, népi hagyományokkal, önmagukba zárt, nehezen megfejthető szövegeket alkot, nem keresi a kapcsolatot a közösséggel, nem akar annak szószólója lenni. Mi, mondta az előadó a hatalom birtokosainak nevében, majd gondoskodunk róla, hogy ezeket a szövegeket a kritika és az irodalomtudomány kikezdzhetetlen értékeként vezesse be az irodalmi tudatba.

Elborzadtam az előadás hallatán, de pályatársaimat nézve többen voltak a helyeslő, bólogató fők, mint a dacosan ellenszegülő látszók. Nem volt nehéz dolga az előadónak, hiszen az európai divat, hogy ne mondjam: fősodor is az ő malmára hajtotta a vizet. A receptet nem ő találta ki, ő csak felismerte az euroatlanti újsematizmus alkalmazásában rejlő lehetőségeket, és idomította hozzá saját, különös csoportérdekeken nyugvó, a létező ideológiai és politikai erőterben nehezen elhelyezhető elképzeléseit. A népiség és a magyar nemzeti kontinuitás megtagadásának modernizált formájával sokan azonosultak, az európai haladás-eszmében találva meg igazolásukat. Ők lettek a modern kultúrpolitikát indirekten kiszolgáló lelkes modernisták, a mucsainak tartott hagyomány harcos megtagadói, a nemzeti önismeret helyett a nemzeti lét tragédiáin lelkesen gúnyolódó ironikusok. Nem külsőleg stigmatizálódtak, hanem belsőleg, lélekben is azonosultak a szerepekkel, amelyeket a rendszer kiszabott rájuk, és ezeket a szerepeket vállalták később is. Máig ugyanezek a gesztusok irányítják a magyar irodalmat.

A Kilencek, az általunk képviselt modern népiség homokszemként csikorgott a kultúrpolitika jól olajozott fogaskerekei között. Mielőtt azonban az antológia kiadatásának és fogadtatásának viszonyosságairól beszélnék, vissza kell kanyarodnom az eredethez.

A hatvanas években az ELTE falain belül rendhagyó elevenséggel forrt, burjánzott az irodalmi élet. Egymás sarkába hágva jelentek meg, tiltattak be vagy haltak el, születtek újjá a különböző stencilezett irodalmi lapok. A Mozdulók, a Napok és az akkori-ban sok port felvert, botrányra érdemesített Tiszta

Az előadás a Tokaji Író-tábor tavalyi, *Eltiltva és elfelejtve* című konferenciáján hangzott el.

szívvel. Szinte mindegyik lap botrányban született, és botrány közepette múlt ki.

Ennek a pezsgő irodalmi életnek utólag abban látom a magyarázatát, hogy közben, odakint „a nagy irodalom” még mindig az ’56 utáni hibernáció dermedtségében leledzett, s alig-alig akart életre kelni – mert hát ezt a nagy politikai hűtőláda kezelői sem akarták. A kultúra összes intézményét megszállták az elbocsátott légió, az ÁVO szakemberei, és a magyar irodalmat úgy próbálták életre galvanizálni, hogy közben a saját igényeikhez alakítják. A már elismert értékek kezelése, a tekintélyek megjuhásztása volt a legfőbb feladat. A fiatalokkal az ég adta világon senki sem törődött. Amúgy is ’56 tanulságaként minden fiatalban ellenforradalmárt szimatolt a hatalom.

A *Tűztánc* antológiában és az *Élet és Irodalom* hasábjain megjelenő pártos ifjakkal megelégedett az irodalompolitika, másokra nem is volt szüksége. Különösen nem egy új, öntörvényű irodalmi nemzedékre, amely akkor már minden intézményes ellenállásnak fittyet hányva mégis létezett.

Nem volt egynemű ez a nemzedék, nem voltak egyformák irodalmi ideáljai és a gondolkodását meghatározó tájékozódási pontok. Egyben azonban csaknem egységes volt: a favorizált irodalmi értékek, valamint az ezeket érvényesítő intézmények iránti ellenszenvében. Még a nemzedéknek a szocialista-realista sematizmus újratermelésére hajlamos tagjai is nem egyszer, ha ideig-óráig is, de egy nevezőre kerültek a lázadókkal. És nemcsak az egyetemen tenyésztett ez az irodalmi világ, hanem különböző klubokban, művelődési házakban és magánlakásokban is.

Ebben a légkörben született meg a Ráday Kollégium földszinti sötét celláiban az *Elérhetetlen föld* eszméje. Megismerve egymás írásait, gondolkodását, indíttatását, irodalmi tájékozódását, óhatatlanul is bizonyos rokon vonásokra ismertünk. Mindnyájan irtóztunk az úgynevezett szocialista költészettől.

Fontosnak tartottuk a szembenézést a magyar irodalmi hagyományokkal. A népi irodalom volt ebben a legközelebbi tájékozódási pontunk, de nem egyedül. Semmiképpen sem a népi irodalomnak az a fel fogása, amely egy új manierizmusra, kizárólag a népdalszerűsége és a szürrealista képiségre esküszik. Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Weöres Sándor, Veres Péter, Sinka István voltak a magyar vonatkozású irányjelzőink. A szkeptikus angolszász új konzervativizmus néhány nagy életműve is vonz-

erőt gyakorolt néhányunkra, akik T.S. Eliot, Ezra Pound, Robert Lowell fordításával is megpróbálkoztunk akkoriban. Ezek a tények jelzik: látókörünk sokkal tágabb volt, mint amilyennek később a kritika beállítani igyekezett. (Ámbár megjelenésekor még észrevették az *Elérhetetlen föld*nek ezt a kettősségét, hiszen egyaránt szemünkre vetették „reakciós” népi-ségünket s behódolásunkat a „megemésztetlen nyugati izmusoknak”.)

Közös volt bennünk a vágy, hogy a népi irodalom értékeihez kapcsolódjunk, és megújítsuk azt. Szeretnénk volna ideologizmusától megszabadítani, hogy úgy mondjam: individualizálni. Ez a törekvés nem is volt idegen az illyési vonaltól, amely szorosan kötődött a babitsi ars poeticához.

Az antológia nem egyik pillanatról a másikra született meg, magának a gondolatnak a kiforrásához is csaknem egy esztendő kellett. Egyáltalán nem volt magától értetődő akkoriban, de talán ma sem az a társadalmi konszenzustól idegen különvélemény kinyilvánítása. Számtalan közös felolvasóest, mondhatnám: a közösség biztatása érlelte meg bennünk az elhatározást: nem oldalazhatunk tovább az irodalmi fősodor farvizén, előállunk azzal, amit csinálunk. Egyetértettünk abban is: legyen ez a bemutatkozás olyan, amilyenek mi akarjuk. Olyan könyvet terveztünk, amely az akkori egyetemi ifjúság gondolkodását, a saját világképünket őszintén, minden cenzúra nélkül fogalmazza meg.

1966 tavaszán kezdtük szerkeszteni az antológiát. Végigvándoroltuk az akkori pesti eszpresszók és kocsma sorát. Legtöbbet a Bajtárs sörözőben időztünk, mert ez volt az a hely, ahonnan a kevés fogyasztás ellenére sem dobtak ki bennünket idő előtt. Az Eötvös–Ráday kollégiumi hatos névsor – Győri László, Kiss Benedek, Oláh János, Pétek Imre, Rózsa Endre, Utassy József – ekkor egészült ki további négyel. Magunk közé hívtuk a Tatabányán tanítóskodó egykori évfolyamtársunkat, Mezey Katalint, aztán Konczek Józsefet és a nálunk néhány évvel fiatalabb Kovács Istvánt. Hónapokba tellett, mire a nagyjából végleges anyag kialakult, a szerkesztést Angyal János végezte, aki szintén évfolyamtársunk volt, és rengeteget segített az antológia sorsának intézésében. A kötet elkészült, ám ekkor derült ki, hogy a megjelentetése jóval nehezebb lesz, mint a megírása, szerkesztése volt.

Először a Szépirodalmi Kiadónál próbálkoztunk, egy egész haditanács jött össze a visszautasításunk-

ra. Ezután következett a Magvető Kiadó. A Magvetővel kapcsolatban Kardos György viselt dolgairól már egyet s más tudva, nemigen voltak illúzióink. Talán egy évet is ültek a kéziraton, válasz sehol. Közben elkezdték az *Első ének* című antológia szervezését azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az *Elérhetetlen földet* feleslegessé tegyék, és esetleges megjelenését megelőzzék. Néhányunknak ajánlatot is tettek, adjuk föl a saját antológia ábrándját, és vegyünk részt a hivatalos kiadványban, de a megkönyvékezettek ekkor még ellenálltak. Ugyanekkor indult el a Szépirodalmi antológiaszervezési tevékenysége is, amely utóbb a *Költők egymás között* című kötetet eredményezte. Ebbe Kiss Benedeket sikerült beszervezniük a Szépirodalmi Kiadó szerkesztőinek.

Láttuk, hogy hovatovább az antológia ügye zátonyra futott, mégsem akartunk belenyugodni a kudarcba. Ekkor már megjelent néhány szépirodalmi kötet az állami kiadás háta mögött magánkiadásban, de ezeket a suttagó propaganda, nem is mindig alaptalanul, a dilettantizmus vádjával illette. Ezért közöttünk is voltak néhányan, akik most már megtorpantak volna, mégis továbbsodort bennünket az ésszerűtlen lendület. A magánkiadás engedélyezése végett benyújtottuk az antológiát a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságához, amely a cenzúra szerepét töltötte be. Többek között a nem állami könyvkiadónál megjelent művek engedélyezésével foglalkozott. Kiderült, több kritériumnak is meg kell felelni a kéziratnak ahhoz, hogy ezen a nem éppen szokványos, a rendesnél jóval mostohább úton megjelenhessék. Először is írásos elutasító véleményt kell beszerezniük a két állami kiadótól. Az elutasítás mindkét helyen megtörtént, de egyik kiadó sem adta írásba a véleményét. A Szépirodalminál külön kérésre megkaptuk az obulust, a Magvető jóval keményebb diónak bizonyult. Sehogy sem akartak nyilatkozni. Amikor egy nyári napon, ki tudja, hányadszor megjelentem a Kiadó titkárságán, a titkárnő közölte velem, hogy a kézitról nem tud semmit, valószínűleg az illetékes lektornál van, aki éppen most nyaral, nem tudni, hol, és csak egy hónap múlva jön vissza. Különben is hagyjam őt békén. Én azonban megmakacsoltam magam, és azt mondtam, amíg a kézirat elő nem kerül, nem megyek sehova. Hívja fel a lektort, vagy csináljon, amit akar, de nekem a kéziratra és a kézirat visszaadását rögzítő néhány sorra szükségem van. Nem emlékszem pontosan, mennyi ideig álldogálhattam, egyik lábamról a másikra helyezve a testsúlyomat és semmiben sem bízva

már, amikor a titkárnő elveszítette a türelmét, kirántotta az egyik fiókot, és lecsapta az asztalra a kéziratot.

Az elutasító levelet is megírtam vele, aztán, mint aki jól végezte dolgát, távoztam. Valószínűleg engedékenységet leplezendő terjesztette utóbb, hogy tettelegességgel fenyegettem, az asztalt ráborítva kényszerítettem a kézirat visszaadására. Az elutasító papírokon kívül független irodalmi tekintélyeknek számító lektori véleményekre is szükség volt az engedély megszerzéséhez. Nagy László ajánlásán túl, amely az antológia előszavaként lett ismert, Juhász Ferenc, Kormos István és Váczi Mihály is kiadásra javasolta a könyvet. Az engedélykérelem mellé le kellett tenni a hivatal asztalára a nyomdaköltség teljes összegét. Személyi kölcsönt vettünk fel. A szerkesztő Angyal János is. Így eleget tettünk minden formai követelménynek, vártuk az engedélyt. De nem kaptuk meg. A szokásos, hosszú várakoztatás után egyszer csak berendelt magához a főigazgatóság egyik hivatalnoka. Ketten járultunk a színe elé, Angyal János, a szerkesztő és én. Beléptünk a szobába, megálltunk az ablakkal szemben, amely hátulról világította meg őt, sötétben hagyva az arcát. Ültében félig fölegyenesedve felénk hajolt, és átnyújtotta az antológia kéziratát. Közölte, hogy az engedélyt nem áll módjában kiadni.

– De hát miért? – kérdeztem. – Ehhez nincs joguk – mondtam. Nem voltam képes csalódásomat palástolni. A hivatalnokot feldühítette okvetetlenkedésem, amúgy is dühös lehetett, amiért neki jutott ennek a nem éppen kellemes feladatnak a végrehajtása. Egyszer s mindenkorra le akarta zárni a vitát.

– Amíg én ebben a székben ülök, ez a könyv nem jelenik meg Magyarországon – mondta. Több mint két éves kálváriánk a végállomáshoz látszott közeledni. Annyi elégtételt szerettem volna szerezni magunknak, hogy legalább a szemébe vágjam az igazamat.

– Magához képest – mondtam – a Horthy-korszak hivatalnokai demokraták voltak. – Ezt sértésnek szántam, pedig egyszerű, jóindulatú ténymegállapítás volt csupán. Abban a pillanatban úgy látszott, végképp nincs tovább, az antológia nem jelenhet meg.

Egy véletlen találkozás azonban hirtelen megfordította az antológia sorsát. Kovács István 1966 őszén valamilyen sürgős ügyben kereste Kiss Ferencet, de nem találta otthon, csak a fiát, aki készségesen elvezette őt Végh Antalhoz, ahova apja, valamint Darvas József, az Írószövetség akkori elnöke birkavacsorára volt hivatalos. Darvas talán az indulását fémjelző,

népi irodalom iránt érzett nosztalgiája és annak elárultatása miatt fölébredt lelkiismeret-furdalása okán ápolta ezt a kapcsolatot. Kiss Ferenc előzőleg többször is beszélt Darvasnak az antológia mostoha soráról, az irodalompolitika végrehajtóinak ellenünk tanúsított elutasító magatartásáról. Darvas Kiss Ferenc közbenjárására elvállalta, hogy felülvizsgálja az antológia ügyét. Kovács István elvitte hozzá a kéziratot, Darvas azonnal elolvasta, és intézkedett a megjelenéséről. Ebben a döntésben az esztétikai szempontok mellett alighanem szerepet játszott a Darvas és Aczél közötti nézeteltérés is.

Darvas reálpolitikusként elvetette az általunk végső megoldásként szorgalmazott magánkiadás tervét, és betagolta az antológiát a működő irodalompolitikai intézményrendszerbe. Méghozzá szorosan a politikai felügyelet szárnyai alá. Utasította Gál Istvánt, hogy az Írószövetség KISZ szervezete nevében vállalja el a könyv kiadását. Mi elfogadtuk ezt a megoldást abban az esetben, ha a kötet anyaga változatlan maradhat. Így került a könyv az Ifjúsági Lapkiadó Vállalathoz, a KISZ kiadójához. Itt látott napvilágot 1969 novemberében, de a cenzúra sietős beavatkozását egészen mégsem kerülhette el. Tudtommal három verset vettek ki belőle. Én csak a sajátomról tudok. A *Szarkaváros* című versemet kellett kihagyni, de azt, hogy mit tettem be a helyére, már senki nem nézte meg.

A kihagyott vers az '56 utáni depressziós budapesti hangulatot érzékelteti, valószínűleg ezért szúrt szemet a szuperlektornak. Amivel helyettesítettem, a *Fordulópont* '68-as ihletésű friss vers volt. Körülbelül ugyanazokkal az intonációkkal, amelyek az elődjét jellemezték. A cserét nem éreztem elvtelen kompromisszumnak.

A könyv 1969 novemberében az Ifjúsági Lapkiadó Vállalatnál végül is megjelent. Ezt a pillanatot valódi győzelemként éltük meg. Az csak jóval később derült ki, hogy nagyon is pirruszi volt ez a győzelem. Akkor nem sokat törődtünk az ellendrukkerekkel, sem a lesújtó kritikákkal. Az egyetemi ifjúság körébe úgy robbant be ez a könyv, mint a bomba. Pillanatok alatt elfogyott az összes – ha jól emlékszem, kétezer – példány.

Egymást követték a forró hangulatú felolvasások. Egyre, az 1970. évi március 15-eire, amelyre a Kosuth Klubban került sor, mindnyájan jól emlékszünk. Zsúfolásig megtelt a nagyterem, még a lépcsőkön, sőt a Múzeum utcában is álltak az érdeklődők. Berek

Kati és Jordán Tamás mondták a verseket. Latinovits, aki szintén készült a felolvasásra, nem lehetett ott, mert lábát törte az egyik felolvasás előtti próbán. A sikert azonban a távolléte sem csökkentette.

Úgy éreztük: azon pillanatok egyikének lehetünk nemcsak tanúi, de szereplői is, amelyek ritkán, nagyon ritkán következnek be, amelyekben irodalom és közönsége teremtő módon egymásra talál. Úgy éreztük: ez a pillanat és ez a közösség kötelez.

Ezért indítottuk el nem sokkal az antológia megjelenése után a Kísérlet című folyóiratot. Méghozzá ezt is kerülő úton, egy kis Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei faluban, Vaján. De a szocialista cenzúra most már határozottabb volt. Az első három, egyszerre kinyomtatott számot nem sikerült eljuttatnunk az előfizetőkhez, mindet lefoglalta a rendőrség. Visszavonták a már kiadott engedélyt is.

Terveztük egy, a határon túli kortársaink verseivel kiegészített antológia kiadását, de ezt a tervünket már a kézirat összegyűjtésének idején elfojtották.

Válaszul kiadtuk a Kilencek díját. Az első három díjazott Vári Fábián László, Lezsák Sándor és Kemény István voltak.

A retorzió nem maradt el. Apránként kiszorultunk csaknem az összes folyóiratból, a mi közreműködésünkkel létrejött *Mozgó Világ* szerkesztői is úgy tettek, mintha nem is léteznénk. Írásainkat nem közölték.

Az irodalompolitika lovat váltott. A szocialista realizmus helyett az addig üldözött avantgarde-ot, különösen annak sterilizált, posztmodernnek nevezett formáját kezdte favorizálni, és játszotta ki ellenünk. Ez az irodalompolitika, mivel akaratát nem kívülről kényszerítette rá az irodalmi életre, hanem a valós folyamatokba avatkozott bele, sokkal eredményesebb volt, mint ötvenes évekbeli elődje. Ennek a cselvetésnek a következményeit nyögjük ma is.

Eleinte nem értettük, miről van szó, csak azt éreztük, hogy az irodalom senki földjére kerültünk. Lassan világosodott meg az elménk.

1992-ben, a tokaji tanácskozáson az irodalom autonómiájáról volt szó. Azon a tanácskozáson Mezey Katalin is felszólalt. Azt mondta, hogy a magyar irodalom felmorzsolódott generációja vagyunk, két alku közötti nemzedék. Az egyik alkut a hatvanas évek elején kötötte meg a politikával, '56 tanulságait levonva és '56-os veszteségeit a konszolidáción visszanyerni vágyva az előttünk járó generáció. A másik alkut a hetvenes évek elején-közepén kötötték meg,

talán éppen a mi indulásunk tanulságait levonva a nálunk fiatalabbak.

Sokáig nem tudtuk, hogy ezek az alkuk megkötettek, ámbar a következményekkel – a semmitmondó manierizmus gátlástalan érvényesítésével – naponta szembesültünk. Lassan kezdtek el szivárogni bizonyos vallomások, gyónások, amelyek ennek a második alkunak a létét erősítették meg.

Az egyik kultúrpolitikai főszereplő, Király István bocsánatot is kért egyikünkötől akkor éppen tévedésnek ítélt tetteért, amellyel a hetvenes években a népi irodalom folytatóinak ellehetetlenítését és a szöveg-irodalom előtérbe helyezését megfogalmazó párt-határozat vagy iránymutatás létrejöttét segítette.

Ugyanilyen véletlenszerűen derült fény arra is, hogy a Mozgó Világ szerkesztői nem pusztán ízlés-sugallatuknak engedve zárták be előttünk a folyóirat kapuit. Ezt is az egyik távozó főszerkesztő vallotta be. Elmondta – igaz, csak kirúgásának pillanatában –: azzal a feltétellel bízták rá a lap szerkesztését, hogy a mi írásainkat ne közölje. Bebizonyosodott, volt ilyen alku a Mozgó Világnál is.

Azután még egy későbbi, a hetvenes évek közepe táján formálódó alkura is fény derült. Aczél György magához hívatott húsz-harminc kiválasztott író. Véd- és dacsövetséget ajánlott nekik. Nem sokkal az *Elérhetetlen föld* megjelenése után zajlottak le ezek a találkozások. Állást, korlátlan magyar és külföldi megjelenési lehetőséget, gazdag recepciót, díjakat, és még sok minden mást ígért a meghívottaknak. Egyet kért tőlük, szorítsanak ki minket és a hozzánk hasonlókat az irodalomból. Szüntessék meg a népi irodalom folytonosságát. Csupán egy telefonhívást kért visszajelzésként. Állítólag a telefont aztán nem vette föl senki. Az alku jeleit azonban, aki az irodalmi életet figyelte, szemmel kísérhette.

Amikor a Magyar Napló élére kerültem, személyesen is megtapasztalhattam azt a mérhetetlen ellenszenvet, amelyet személyes gyűlölet nem, csupán a bűnben fogant szövetség által generált rossz lelkiismeret táplálhat és izzíthat ilyen kitartóan. Ha a kivégzett életre kel, az a hóhér számára mérhetetlen szégyen és kudarc. Mivel akkor még, a Napló élére történt kinevezésem idején nem tudtam az azóta kiderült részletekről, meglepetésként értek az irodalmi élet szereplőinek reakciói.

Megüzenték, hogy három hónap alatt tönkreteszik a Magyar Naplót, és engem kiirtanak a magyar irodalomból. Nem rettentem vissza. A Napló tetszhalott állapotban volt. Ha nem sikerül megmentenem, nem

lett volna éppen égbekiáltó kudarc, az irodalomból való kiirtásomat pedig már jóval előbb végrehajtották az újkori fenyegetők. Azóta csaknem húsz év telt el. Sikerült néhány morzsányit visszaszerezniünk a meggyalázott népi irodalom becsületéből. Mégsem érzek semmiféle győzelmi eufóriát.

Nem csillapult az irodalmi harc. Mondják: ez a harc szekértáborok között folyik. A szekértáborok közötti harc már önmagában is képzavar. Szekértáborokat azért rögtönöztek a megtámadottak, hogy védjék magukat a támadók ellenében, de ha senki sem támad, mindenki csak védekezik, az maga az idilli béke, pedig jól tudjuk: szó sincs erről.

A másik kedvenc metafora az árokbetemetés. Százszor felszólítottak már rá. De ha egyszer – védekeztem mindig – mi, megtámadottak oda vagyunk vetve az árok fenekére, akkor – ásót fogva – magunkat, a saját értékeinket temetnénk be.

Ha már a hasonlatoknál tartunk, a jelenlegi irodalmi életnek az aczéli korszakból örökölt kivételezettjeit egy folyóparti piknikező társaságnak látom. Mi, népiek a folyóban fuldoklunk. Ha egyikünk-másikunk kidugja a hullámokból a fejét, hogy levegőt vegyen, a folyóparti társaságból valaki egy jókora husággal mindig tarkón vágja a levegő után tátogót, sértődötten, hogy miért nem fulladt már meg végleg.

Béküléstről, a harc megszüntetéséről ebben a pozícióban lehetetlen tárgyalni. Ki áll szóba egy fuldoklóval? Tárgyalási helyzet egyedül akkor alakulhatna ki, ha egyenlő erők állnának egymással szemben. Első lépés a kiegyezés irányába a tárgyalási feltételek megteremtése volna. Erre a tönkre tett magyar irodalmi közegben egyelőre nem sok esély mutatkozik.

Az 1992-es Tokaji Írótabornak címzett levelében Szabó Magda azt írta: „Nincs a világnak az a díja, amellyel a meggyilkolt ambíciót és a megalázott alkotót, a megalázott alkotói tudatot – és ezt külön aláhúznám –, a ketrecben elpusztult, soha meg nem írt témát ki tudná egyensúlyozni.”

Jelenleg a meggyilkolt ambíciót, a megalázott alkotót se nagyon igyekszik az irodalmi közeg kárpótolni. Én sem a személyes sérelmek fájdalmának okán mondtam, amit mondtam. Sokkal inkább a témákat sajnálom, amiket a magyar létről nemzedékem legjobbjai megírhattak volna, de éppen a ketrecbezártság miatt nem sikerült megírniuk. Amit megírtunk, arra meg nem figyel senki. Nemcsak mi lettünk ezáltal szegényebbek, hanem a magyar emlékezet, amelyből ezek a tanúságtételek végleg kihullottak.

URBÁN PÉTER

Sámán-szabadság

A Kazim felső folyásánál összegyűlt lázadók először Jefim Szemjonovics Vandimot megválasztották minden hanti és szamojéd vezetőjévé. A legnagyobb sátorban gyűlt össze a nyolcvan család – Vandimovok, Moldanovok, Jernihovok, Lozjamovok, Szengepovok, Tarlinok – minden felnőtt férfitagja, hogy a vörösök elleni harcról beszéljen. Először persze a dühüket adták ki. Szóba került az első négy hanti, akiket „kulák-ság” vádjával tartóztattak le. Izgatottan beszéltek arról, hogy a gyerekeket internátusba kényszerítik a bolsevikok, ahonnan nyelvüket feledve, a rénszarvasokhoz, vadászathoz, fagyban való élethez mit sem értve kerülnek vissza. Már a néhány éves gyerekeket is be kellett adni. Még nagyobb haraggal szóltak a hozzánk érkező, harmadik tárgyalócsoporthoz, élén S. komisszárnővel, aki revolverrel lövöldözött istenszobrákra a szent szigeten, amelyet idegen nem érinthetett lábával. Ennek a bolsevik csoportnak a tagjai nyomtalanul eltűntek a tajgában. Ekkor kezdődött a felkelés.

Kis Szena a sámánok között ült. Hatuk közül ő a legidősebb, a „rangidős”. Nem szóltak közbe, a többiek hadd sorolják csak elő bánatukat, dühüket.

A felkelés a jégvárnál kezdődött. A szent szigetenél sáncokat emeltek, ezeket vízzel árasztották el, ami megfagyva áthatolhatatlan akadályt képezett. Az első, helyi támadókat vissza is verték. De a repülőgépeknek nem állhattak ellent, azok lebombázták a hantik állásait, sokan meghaltak, a többiek elmenekültek, hogy itt újra összegyűljenek. Szóba került az OGPU ideirányított csoportja is, amelynek tagjait Grigorij Szengepov és felesége kettesben ölte meg fegyveres harcban, aminek végén sebeikbe maguk is belehaltak.

Azután a legfájóbb téma került elő, a vörösök által elkobzott szarvascsordák ügye. Saját állataikat kellett gondozniuk a kultúrközpontokban. Ősi időktől fogva tenyésztik rénjeiket, ősapáik ugyanúgy terelték őket, ahogy maguk teszik, és miként gyermekeiknek is kellene. De nem engedik. Hát akkor harcolni fognak. Indulatos beszélgetésüket végül Kis Szena terelte rendes mederbe:

– Írjuk le, hogy mit akarunk, és küldjük el a Tanácsnak.

Mindenki bólogatott, és szépen, türelmesen össze-szedegették az ultimátum pontjait. Ne bíraskodjon a tajgaiak felett idegen hatóság, csak a sajátjuk; ne kobozzák el rénjeiket, ne dolgoztassák őket a kultúrközpontokban; ne terheljék őket tervfeladatokkal, ne állítsák ilyen ügyekben bíróság elé őket; a gyerekeket ne vigyék internátusokba stb. Ha a követeléseket nem teljesítik, akkor háborút indítanak. Így üzent hadat 1933-ban nyolcvan család, ötszáz hanti a Szovjetuniónak.

A legszebben író Vandim legény lekörmölte a levelet, majd összehajtva börtokba tette, és szánjához sietett, hogy elvigye a bolsevikokhoz. Lecsillapodtak a kedélyek, a férfiak leültek, és az egymást ritkán látók szokása szerint szépen kikérdezték barátait, rokonaikat dolgaik állásáról. Kis Szenához Jenguh, az izgága nyenyec, a hősi halált halt Szengepov házaspár ismerőse furakodott.

– Van egy orosz az egyik folyómenti családnál...

– Tudok róla.

– Azt mondják, egy Fehér.

– Ezt is tudom.

– Talán érte kellene menni...

– Úgy érted, meg kellene ölni?

A nyenyec hallgatott, így Kis Szena folytatta:

– Vagy inkább beszélni kellene vele. Lehet, hogy segíthet nekünk. Úgy tudom, katona volt.

Jenguh hallgatott, Jefim Vandimov, az öt sámán egyike is hallotta a beszélgetést, most közbeszólt:

– Ha ez igaz, akkor gyertek, emberek, küldjünk érte valakit.

Elaludtak a felkelők. A sátrak körül szunnyadtak a kutyák, arrébb összefűzve a szarvasok, mint gőzölgő bundaréteg borították a holdfényben világító mezőt. Kis Szena hideg, fehér éjszakában kötötte be rénjeit szánja elé. Lábánál Kisz, a hószín kutya figyelt kíváncsian. Az öreg csöndesen beszélgetett a kutyával.

– Vörösfenyőből vágta husángokat, azokkal verték agyon a családot. A sátrakban lévő gyerekeket és az asszonyokat lelőtték. Átlőtték a sátrak oldalát, úgy ölték meg őket. Így nem végeztek ki ártatlanokat, hiszen csak a ponyvába tüzeltek. Likvidálták az engedetleneket. A többiek még nem tudják, késő este kaptam a hírt. Dühösek lesznek, és félni fognak, de nem adják meg magukat. Jobb, ha most elmegyek, megnézem, mit lehet tenni ott délen. Meg a Fehéret is meg kell találnom. Hátha tud valami megoldást.

Lehajolt, megsimogatta a kutya fejét, azután megvizsgálta a katonai puskáját. Értékes ajándék volt Jefim Vasziljevics Moldanovtól, a nyolevanéves családfőtől. Kisz érdeklődve félrefordította fejét. Talán vadászat lesz, gondolta. Azután a férfi a négyvonalas, ősrégi Berdant is kezébe vette, a fegyvert még az apja hagyta rá. Mindkét puskát gondosan bőrbe csavarta, töltenyt tett a keze ügyébe, majd felült a szánra, betakarta magát a meleg szarvasbőrökbe, a kutyát a lábához bújtatta, és csendben útnak indult.

A hideg úgy vágott, mint a kés. Az ég alacsonyán húzódott fejük fölött, mintha kíváncsian hajolt volna az öreg sámánhoz. Végtelen feketéjén nem látszottak csillagok, de felhők sem. A hold elbújt, majd elővakodott rejtkehelyéről, hogy újra eltűnjön. A fehér bukkák a távolban szürkéségbe vesztek. Nem hajtotta gyorsan a szánt Kis Szena, nem akart fagyott arccal érkezni, és a szarvasokat is kímélni kellett. Fekete erdőfoltok közeledtek felé fenyegetően. A csend idegenül, de békésen ölelte körül. A szán sziszegve szelte a jeges havat.

Hárman álltak körül a sámán szánját a sátor előtt. Ivan Nyikolajevics Randimov, a Randimov család egyik öregje, és Ksenofont Petrovics Moldanov, ereje teljében lévő vadász támasztotta Kis Szena szánjának oldalát. Az öreg sámán teával melegítette kezét. Moldanov felesége a sátor ajtajából figyelte őket, szükségük van-e valamire, és talán hallhatja a legújabb híreket is.

– ...vörösfenyő husángokkal. Jó lesz vigyáznotok. A vörösök repülőgépei megtalálhatnak bárhol.

– Mi is veletek harcolunk. Vajon megadják a bolsevikok, amit kérünk? – Az öreg Randimov szeme nem látszott a ráncok között. Kis Szena kortyolgatta a teát.

– Most az a fontos, hogy a gyerekek meg az asszonyok biztonságban legyenek – mondta a sámán.

– Mi bujkáljunk a saját földünkön? – morogta a vadász. – A gyerekeket internátusba akarták vinni, alig győztem elrejtetni őket a komisszár elől. Most megint küldhetem őket fel a nagyanyjukhoz.

– Rám azt mondták, hogy kulák vagyok – bólogtatt Randimov. – Mert sok a szarvasom. Nagypámanak még kétszer annyi volt, de őt nem abajgatta a cár atyuska. De ezek megölték a cárt, az összes gyerekével együtt. Majdnem elvittek a barátommal, Tyimofej Jefimoviccsal együtt. Őt vajon kiadják majd?

– Legyetek készen. Ne szálljatok szembe velük, inkább bújjatok el. Majd együtt elkergetjük őket, ha

a tanácskozók elindulnak. – Kis Szena visszaadta a fa ivócsészét, elhelyezkedett szánján, és elbúcsúzott a háziaktól.

– Vajon legyőzhetjük őket? – hunyorított ráncos arcával a sámánra az idős Randimov. Kis Szena a szarvasokra kiáltott, a szán kisiklott a mezőre. A vén hanti lehajtotta a fejét. Három kérdésre nem kapott választ. Tehát nem győzhetnek. Vajon mennyi tölteny van a jó öreg négyvonalashoz? Elindult, hogy megkeresse a lőszert.

A repülőgépet nem látta, csak a tompa, távoli dőrejt hallotta. Az ég nem döröghetett, hisz felhő nem takarta a halovány eget. Megállította a szánt, fölemelkedett és körbefordult. Kisz, a kutya lógó nyelvvel érte utol, leheveredett a szán mellé, onnan nézett fel a sámánra. Hátuk mögött, a messzeségben vékony, alig látható fekete csik húzódott a látóhatáron.

– A vasmadár megtalálta a vadász Moldanovot és az öreg Randimovot. Torum legyen hozzájuk kegyelmes. A Szúzanya őrizze meg őket. – Visszaült a szánra.

A rének nem akartak elindulni parancsszóra. A sámán csodálkozva nógatta őket. A szarvasok ijedten néztek hátra, gazdájukra, de nem indultak. Kis Szena lekászálódott a szánról. Kisz ekkor felugrott, és ugatni kezdett. Az úttól nem messze farkas feküdt a hóban. A hanti lekapta a vadászpuskát a szánról. Kezében a fegyverrel óvatosan közelebb lépkedett. A hó ropogott lába alatt, a farkas nem mozdult. Közelebb érve leeresztette puskáját a sámán, hiszen ez a vad már nem árthatott. Éppen csak annyi élet volt benne, hogy levegőt vegyen. A férfi közeledésére kinyitotta szemét, de nem morgott, nem mozdult. Azután felhúzta ínyét, és megmutatta fogait. Kis Szena először azt hitte, fenyegeti, de azután megértette, a farkas mosolyog, miközben szemében fájdalmas kín csillog. Nem akarta megölni, a természet majd elvégzi dolgát, de a szenvedést látva másképp döntött. A Hold Atyához és Torumhoz fohászkodott, vigyázzanak a Hosszúlábú lelkére, majd egy pontos lövéssel elaltatta az állatot.

A közelben nyomokat látott a vénülő sámán. Kutyájával gyorsan körbekerülte a területet.

– Látod, itt volt a tűz. Az asszony sarkai elfagytak, kormos tüvel, cérnával varrta meg, hogy rá tudjon állni. Itt feküdt a kutyája, itt pedig a gyermek. Még csecsemő. Az asszony nagy bajban van. Segítség nélkül maradt, hófajdot evett, biztosan a négy lábú

fogta neki, vagyis élelme sincs. A fajdból néhány csontot és egy kis zsíros szövetet itt hagyott a farkasnak. Miért nem ölte meg? Miért etette inkább?

Gyorsan hajtott tovább a szánal, hogy az asszonyt meglelje. A világ kifordult magából.

Elhagyatott sátor állt a sámán útjában. Artyemjev lakott itt, a fiatal hanti, még nem házas ember, a napokban kérte csak meg az egyik Moldanov lány kezét. Most kihalt volt a sátor és környéke. A kutyák eltűntek, a szarvasoknak csak nyomuk maradt. Támadásnak jele nem látszott, de a hó elfedhette, ha három napnál régebben történt. A sátorba nem lépett be Kis Szena, a házigazda tudta nélkül balszerencsét hozott volna a helyre. Csak az ajtónyílásból tekintett szét odabent. Minden a helyén. Teafőző szamovár, fazekak, üstök a helyükön, bőrök és szőrmék halma a sarokban, még a fegyverek sem hiányoztak.

Mi történhetett Artyemjevvel? Eltűnt a tundrán, mint a hatalmas Karszt madár? Elrepült, valami távoli országba talán? Alaposan körbekutatta a sátor környékét, de sem emberi, sem négylábú nyomokat nem lelt. Csak messzebb a szarvasokét, ahol felkaparták a zuzmót a hó alól. Kis Szena tanácstalanul leült szánjára, szárított húsdarabot kezdett rágcálni, inkább időtöltésből, mint az éhség miatt.

Kisz találta meg a gyermeket. A sámánt ijedt nyúszítése vezette nyomra. Egyetlen gombolyagban feküdt a földön a kisgyermek és a legyengült, idegen kutya. A sámán rögtön tudta, hogy ez a csecsemő és kutya volt az asszonnyal. Ráncos, öregember-arca volt a kisdednek. Gyorsan a szánhoz vitte, miközben ráparancsolt Kiszre, keressen vadat a közelben. A kutya lelkesen vetette magát a fák és jégbuckák közé. Ha vadat nem is, de talán az asszonyt megtalálja.

A gyermek kiszáradt, emésztése nagyon lelassult. Ezért a sámán csupán néhány csepp szarvastejet adott neki. Azután kérte a sátor házi isteneit, ne haragudjanak meg rá, de be kell mennie az idegen helyre. Ha Artyemjev előkerül, ő megéri a helyzetet. Odabent tüzet rakott, és a gyermeket szőrmébe bugyolálva biztonságba helyezte. Csak nehogy katonák legyenek a közelben. Most nem tudna harcolni velük. Felismerte a csecsemőt őrző kutyát. Ez Pojtek, Marija Szardakova kutyája. Az asszonynak egy Nyúl nemzetségbeli ember volt a férje, nem emlékezett a nevére. És öt gyermekük volt. Szena szíve összeszorult, amikor arra gondolt, hogy az asszony egyetlen gyermekével bolyong a pusztaságban. Hol lehet a család

többi tagja? Ez a család gondozta a Fehéret, amikor legyengülve idekerült.

Kisz talált valamit, jelezte az öregnek. A sámán futva sietett a hang irányába. Ott feküdt Marija a földön, soványra aszott, keményre fagyott tetem. Keze görcsben, lábán a rákötözött háncsok. Arcán menyeyei boldogság fénye, mint aki hazaért.

– Mi történt itt, Marija? – esett a földre az ősz hanti. Szíve hevesen dobogott a futástól, a haláltól, kapkodva vette a levegőt, pedig órákon át tudta tapasztolni a havat, ha úgy adódott. Lassan hátradólt a hidegben, arcán könnyek csorogtak végig. Csakugyan feje tetejére állt a világ. Kis Szena lelkében pendülve elpattant valami.

Vlagyimir Vasziljics Cshnovszkij, a hantikát leverő vörös csapatok parancsnoka a szánkaraván élén vágatott be a körzet központjába, Osztyáko-Vogulszkba. Mögötte a levert felkelés legyőzöttjei és a szovjet hadsereg katonái utaztak. A katonák vastagon öltözve, a foglyok – majdnem száz ember – meleg ruha nélkül. A férfiak kumis és malica, a néhány nő jaguska nélkül, ingben, hajadonfőtt. Így nem kellett őrizni őket, a fagy miatt nem szökhettek meg. A tanács nagyon elégedett volt a katonai hadművelettel, amellyel „csapást mértek” az ellenforradalmár tajgajaiak fészkeire.

A tárgyaláson a hantik tizenegy vezetőjét – köztük a korábban elfogott négy férfit is – halálra ítélték. De a hatalom nagylelkűen börtönre változtatta a legszigorúbb büntetést. Nem bírták azonban a hantik a fogságot, mindannyian elhaláloztak, szívelégtelenségben.

Mihajlov dühös volt, s úgy ütött, mintha ölni akarna. A férfi szörcsögve hörgött előtte, kopasz feje vérben úszott, arca körül a földön törött, sárga fogai heverték, mint elgurult gyöngyök. Háton feküdt, karját behajlítva tartotta teste mellett, ujjai karmokként görbültek, színükből a tiszt látta, már nem sok van hátra. Valami vadember volt, szőrbundás szarvaspásztor.

Régebben még hagyta volna, hogy szedje össze magát, talán orvoshoz is vitette volna. Túl sok hulla fegyelmet jelenthet. De nem neki, mert őt már megbüntették, áthelyezték ide, a tajgára. A rohadt, derékig érő hóba, sárba, ócska, világvégi kisvárosba, ahol pimaszul bámulnak a keskenyszemű szamojédok. Úgyhogy most ütött újra és újra, a kopasz férfi orra eltűnt, alatta lyuk csupán a száj, és vér csordogál homlokon, öklön, ingén, a torkon lefelé.

Mihajlov dühe nem enyhült, csak kifulladt a verésben, de pihenhet, mert a pásztor utolsó lélegzett. Rongyba törölte markát a tiszt, s míg a másik ereiből kifutott a vér, addig az övébe visszatért. Tekintete a kivert fogakra esett, föltolult benne a harag, nagyot hörrent torkán a düh, s úgy taposott rájuk, hogy azok recsegve, csikorogva törtek össze vasalt csizmái alatt.

A lavór vizében csupasz körtéjű lámpa villantotta fényét, Mihajlov kezei hullámot vetettek, a víztükör rózsaszínné sötétült. Feltúrte ingujját, komótosan, megnyugodva, alaposan mosakodott. Itt nem volt tükör, arcát a törőlkendővel át- meg átdörzsölte, remélve, hogy nem marad folt a képén. Kiöblítette a rongyot, hogy újra és újra belefúrja arcát. Inge, nadrágja barnáján a vércseppek alig látszottak. Végezetül a csizmákat is letörölte, talpa rovátkáiból kikaparta a bennragadt csontszilánkokat, végül a sarokba hajította a kendőt. Büszke volt a tisztaságára, de mindig titkolta, nehogy polgári csökevénynek bélyegezzék. Valamelyik rosszakarója felfújna a dolgot, ezt-azt még hozzátennének, és mehetne a Szigetekre. Kifelé lépve átgyalogolt a hantin. Tíz másikat már kidobtak a jégverembe. Rengeteg meszet kellett rájuk önteni, mert ebben a hidegben a testek megfagytak, alig lehetett eltüntetni őket.

A közrendű foglyok többségét a Gulág lágereibe küldték. Tizenhatot nagylelkűen szabadon bocsátottak, meleg ruha és élelem nélkül. A befagyott Irtisen nem tudtak hazaevezni, ezért a város melletti domb tövében kalyibákat emeltek maguknak. Ezen a télen az Omk faluba vezető úton, az Irtis partján vagy a városszéli utcákon minden reggel találtak egy-két megfagyott, éhen halt hantit.

Kis Szena északra hajszolva rénjeit. Két állat húzta most szánját, a másik kettő puszkagolyótól pusztult el. A takaró alatt apró, meleg test szunnyadt. Mivel a kised nevét nem tudta, egyszerűen Holtember gyermekének nevezte. Baljóslatú név, de a világ is az, ami fejtetőre állt a sámán körül. Kisz is meghalt, puszkással verte halálra egy vörös katona. Az öreg Pojtek kutya, a halott Marija Szardakova kutyája utazott most vele. Kísérte a gyermeket, ember-családjának egyetlen megmaradt tagját.

Kis Szenát nem tudták elfogni. Tucatnyit megölt közülük, s most utazott északra. A folyó felső folyásához igyekezett, a vízvásztóhoz. Ott megtalálhatja újra önmagát, ősei szellemei között, az erdő istenei között.

Fejét forgatva figyelte az eget, nem bukkan-e föl tüzes gránátokat szóró szárnyas masina. Végre elérte

az erdősávot, a tülevelek néhol az arcát karistolták, de nem lassított. Kanyarogva vágázott a két, fáradtságtól hörgő szarvas vontatta szánon, járatlan tisztásokon, úttalan utakon. Néha vissza kellett fordulnia, új utat keresni az összetorlódott fák között. De határozottan igyekezett előre. Végül meglátta a fák között a sziklát, amelyet keresett. Tövében hóval fedett tetejű sátor állt, fehérségét alig lehetett megkülönböztetni a talaj havától. A Fehér lakott itt, akihez nem tudott eljutni eddig.

A cári orosz magas volt és szikár, arcát keskeny bajusz díszítette. Karjában tartotta a gyermeket, szarvastejjrel itatta. A kicsi nagyon csendes volt, most is békésen fogadta a férfi kedveskedését. Az egykori fehérgárdista mosolyogva nézte az apró emberkét. Kis Szena beszélt.

– Holtember gyermeke. Egyelőre nem tudtam jobbat kitalálni. És most már senki sincs, akitől megkérdezhetném. Szardakova és a férje meghaltak, az emberizink négy testvére szintén. Mellettem is meghaltak sokan. Összesen tizenegyet öltem meg közülük. De még többet is meg fogok löni. Ezért is megyek északra. Jöjjenek csak utánam, és meghalnak.

A Fehér csendesen nézett a sámánra. Szemében nyugalom tükröződött, nem volt benne szomorúság vagy fájdalom.

– Ölni nem jó. Katona vagyok, hát ehhez értek. A polgárháborúban sikerült sok vöröst meglőnünk, három halottjukra egy jutott a mieinkből. De sokkal többen voltak. S ha most esetleg győznénk is, küldenének újabb katonákat. A hantik kevesen vannak, elfogynak végül. Élni jó. Ennek a gyermeknek még élnie kell.

– Így legyen, barátom. Én északra megyek harcolni. Te pedig menj a tied közé.

A cári tiszt elmosolyodott:

– Nincs már olyan, hogy „enyém”. De keresni fogom azokat, akikre majd ezt mondhatom. Elindulok, és megkeresem őket, akikkel még harcolhatok, ezek ellen. Itt már vége van.

– Amikor meghalok, akkor lesz majd vége. Addig tart a harc.

Kis Szena kezét fogott az orrosszal, majd kiment a sátorból. Hamarosan hallatszott halk parancsszava, a meglóduló szán szisszenése. A szélvész hóviharrá erősödött. A Fehér a zúgáson átszűrődő dobogásra figyelt. Lassan, nyugodtan vert a gyermek szíve.

Kis Szenát a megtorlások után sem fogták el. Hol itt csapott le, hol ott. Nevét legendák övezték a tajgai népek körében.

OLÁH KATALIN KINGA

Élni és alkotni

Pató Róza szobrászművészlől

Pató Róza 1934-ben Törökszentmiklóson született, családjában zenészek, hegedűművészek és kézművesek is voltak, tőlük tanult élni, s kézzel alkotni. 1936-ban felköltöztek Budapestre, az elemi iskolát Zuglóban járta ki, szeretett rajzolni, énekelni, téglákkal, kövekkel játszani. Szegények voltak, nehéz körülmények között éltek, de ő sosem elégedetlenkedett, örült mindennek: nagy hidegben a jégvirágos ablaknak és a dunna melegének. A középiskolát a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban festő szakon kezdte meg, de plasztikai érzékét és elevenségét látva szobrász

szakra Somogyi Józsefhez irányította mestere. Somogyi József személye meggyőzte őt arról, hogy jó helyre került, s odaadó, segítőkész tanítványként szeretette meg magát az osztályában. Tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán (ma Magyar Képzőművészeti Egyetem) szobrászművészként folytatta és fejezte be. Itt mestere Pátzay Pál volt. Művészetén, figuraalakításán, formaképzésén, főként köztéri szobrainál mind a két mester hatása érződik, de talán pontosabb, ha azt írrom: az akkori szobrászati kánon teljes, jó értelemben vett elsajátítása figyelhető meg munkáin. Az elődök világa is továbbél benne, mint például Beck Ö. Fülöp, Medgyessy Ferenc, de az idősebb alkotók: Mikus Sándor, Kamotsay István tevékenységével is rokonítható. Beleilleszkedik alkotómunkájával, karakterével

a magyar szobrászat fő vonalvezetésébe. Szerencséjének tudhatja, hogy két nagyformátumú, de különböző karakterű mestertől tanulhatott, s mellettük tölthette legérzékenyebb időszakát: Somogyi József a modernség, Pátzay a precíz, tiszta klasszicizáló Római iskola szellemiségét hordozta, közvetítette. Miközben Pató Róza engedte hatni mestereinek fel fogását, meg tudta őrizni önmagát.

Szobraira jellemző korának stílusa, a tömörítés, felül emelkedés, általánosítás, de az arcok megformálásában mindig visszatér az egyedihez, a személyeshez, a reálishoz. Ez az, ami legjellemzőbben megkülönbözteti kortársai munkáitól. Érzi, és meg tudja jeleníteni az arcokra írt sorsot. Az arc mintázásánál szinte stílust vált, személyiséget jelenít meg, de ezzel mégsem töri meg a szobor egységességét. Részben azért is tudja egységben tartani szobrait, mert az egész figura, kompozíció helyesen mintázott, megszerkesztett, átgondolt és megalapozott munka. Látszik, hogy a művész sok időt töltött és nem hiába középiskolai és egyetemi éve alatt a műteremben, de még tovább ment: eljárt bonctermi gyakorlatokra, az Orvosi és az Állatorvosi egyetemre is. Kiss Ferenc és Szentágothai mellett tanulhatott, boncolt, segédkezett sokat. Végül még orvosi szemléltető eszközöket is készített viaszból, műszívet, izomtani preparátumokat. Igyekezett hasznossá tenni magát, s tudását, ismereteit bővíteni, hogy álmából felkeltve is tudja a test, a figuraábrázolás minden csínját-bínját, anatómiáját, arányait, a részletlezést, majd a tömörítést is. Jól irányítja a mintázást – amit meg akar mutatni, ki akar fejezni, azt össze tudja hangolni, képes egységgé komponálni. Jók a mozdulatok, a súlyozás is találó, helyesek a töme-

Pató Róza műtermében

gek, és nem monoton a tömörítés, a fény-árnyék játék mindig ritmusos. Nemcsak megtanulta, de érzi is a figurát, ismeri a létezést, az élő testet, és figyel annak lelki-szellemi világára is, hogy megmutathassa mind a kettőt.

A Móraon 1963-ban felállított első komoly kőszobrát, az *Álló nőalakot* is ez jellemzi, ahogyan az ózdi *Ülő leányt* (1964) és a salgótarjáni *Füű cicávalt* is. A hetvenes években is követi ezt az irányt, a leegyszerűsítés, tömörítés dominánsabb már ekkor, így a Zalaegerszegen lévő *Ülő fűnál* (1970), Törökszentmiklóson az orvosi rendelő előtti parkban 1973-ban felállított *Szoptató Anyánál*, a *Szabadság szobránál* Ibrányban (1975), vagy a budapesti Tűzer utca 33–35. számú ház előkertjében lévő *Nő három gyermekkel* című (1977) kompozíciójánál. A szobrok egyediségüket, tartalmasságukat a kompozíciók személyes, bensőséges hangulatának és az arcok igényesebb megformálásának köszönhetik. A tartalom legfőbb megnyilvánulási pontja mégis az arc. A mesterek által sokat emlegetett szakmai alázat és az emberi kultúra csodálata felfedezhető szemléletében, és megkapóvá, az egyetemesség hordozójává teszik szobraikat. „Az általános szép arányt a görögök kitalálták, a rómaiak már karakterizáltak, az egyiptomiak meg csodálatosan tömörítettek” – mondja Pató Róza, aki ennek a három kultúrának az alappilléreire tudatosan épít.

A hetvenes években született köztéri munkái székszerűen magukon viselik a szocialista realizmus jegyeit is, de az egyszerű, őszinte hangvétel, az érzelmi igényesség s a nagy kultúrákhoz való visszatérése túlmutat a kordivaton. Kerüli a mozgalmi demagógiát, amelyben témái többnyire segítségére voltak: a gyermekség, az ember és az állat kapcsolata, a család, az anyaság és az ehhez köthető természetes szabadság bensőséges, őszinte, nyugodt világa.

A nyolcvanas években még születnek ehhez a korszellemhez köthető szobrai, aztán a kilencvenes évektől egyre inkább a még mindig leegyszerűsített, tömörített, de rajzosabb, elevenebb figuralitás felé veszi az irányt. Kifejezetten tetszik szobraiban, hogy mindig a lábukon állnak, nem dőlnek erre-arra. Ha nem is mindig mintázza élettélire, részletezi őket, arra mindig vigyáz (és eredménnyel), hogy a főbb arányok és a mozdulatnak megfelelő egyensúlyok is rendben legyenek. Ez sem véletlen. Látogatásomkor feltett egy találos kérdést, amelyre meg is adta a pontos választ. „Mi az, ami mindig állandó, ha minden mozgásban is van? A függőleges és vízszintes. Ezen múlik

minden, ami az ábrázoláshoz kell, hogy a test milyen irányban mozdul el a térben. A perspektíva a látóképességünk, a horizont pedig a szemmagasságunk. Egy sík lapon mindent tud ábrázolni az ember ezek segítségével. A kompozíció pedig azt jelenti, hogy adott területen, a legkedvezőbb módon helyezük el a dolgokat. Mindennel meg kell dolgozni, munka nélkül nem jön az ihlet sem, s a Műzsa is hiába indítja meg az embert.”

A tömörített, sematizált, nagy formákkal átírt stílusa mellett létezik Pató Rózának egy rajzos, érzékeny, archaikus ízzel bíró sajátos világa. A rajz mindennek az alapja – ezt vallja ő is. Nagyobb bronzszobrain, de főként a népszerű éremportréin (zeneszerzők, magyar Nobel-díjasok, írók, költők), valamint autonóm domborművein jelenik meg ez a nyelvezet leginkább. Szoborportréi a két stílus közt alakulnak: Pató Róza erőssége, hogy jó a karakterérzéke, s hogy portréinál mellőzi a sematizálást. Ábrázoltjai nincsenek túlbeszélve, de ezzel a rajzos, vagy a szabatos plasztikai stílusával mindig eltalálja az egyéniséget. Jól megfigyelhetjük a fiatal korában jellemzőbb plasztikus, tömörített megfogalmazást *Bláthy Ottó Titusz* portréján (1960) Gödöllőn, és a későbbi rajzosabb stílus alakulását *Szent-Györgyi Albert* portréján (1993) Budapesten.

Érmeit, amelyeket ugyanezek az erények jellemzik, még több rajzossággal és egészen alacsony plasztikával munkálja meg. Erről Pató Róza így nyilatkozott a napkut.hu oldalon: „Pihenésként esténként kisplasztikákat mintáztam. Neves tudósokról, művészekről portrékat, érmeiket készítettem (például 2001-ben 46 érmet ajándékoztam a Zeneművészeti Múzeumnak a világ legnagyobb zenészeiről készült anyagból).”

Domborműveinél is ezt a technikát alkalmazza, itt tárul fel egészen az ő személyes világa, az a világ, ahol szabadon, türelemmel dolgozhat a művész. A lovakat, agarakat nagy szeretettel és igen találóan rajzolja meg bronzplakettjein, képein. Történelmi, idilli, mitologikus vagy személyes jeleneteket választ: *Gilgames fal*, *Széchenyi fal*, *Szent Péter*, *Szent Pál* kompozíció.

Kisplasztikáinak részletezőbb, játékosabb, klasszicizálóbb formanyelvük, atmoszférájuk van. Ezek önálló kis szobrokként egyenesen erre a méretre szánva születtek, „játékszenvedélyből”, vagy nagy köztéri szobraihoz előtanulmányként, esetleg csak indirekt módon hordozzák magukban egy nagyobb szobor megvalósításának lehetőségét. Ebben a műfajban

születtek lovas szobrai is. Leánya és fia személye is sokszor indította portré, kispasztika vagy dombormű megformázására, természetesen ezeknél az érzékenyebb, bensőségebb, szókimondóbb stílus dominál. Kis, játékos gyermekfigurái a klasszikus díszítő szobrászat önállósodott darabjai, míg a foglalkozásokat ábrázoló komoly, sokszor nehéz sorsokat sejtető alakjaival a Medgyessy Ferenc, Ferenczy Béni, Somogyi József által felvetett életképeket, a szociálisan érzékeny szemléletet kamatoztatja.

Az őt ért elismerések, díjazások közül az Ezüstgerely pályázat fődíjára is nagyon büszke, melyet sportoló kispasztikáival nyert el. Ez is visszatérő témája: kislabda-hajító, gerelyvető, labdarúgó, amelyekkel rendszeresen részt vett az Ezüstgerely pályázaton – kiállított, és díjakat kapott. Pató Róza a Zuglói Postás Egyesületben sportolt, hosszútávfutóként versenyzett is, majd vitorlázó repülőn repült, és ejtőernyőzött ugyanitt.

Egyetemi éve alatt részt vett a Képcsarnok Vállalat megalapításában. Az egyetemi öntödében két kollégájával elkezdték Pátzay, Stróbl, Kerényi figuráit kivitelezni, értékesíteni, természetesen az alkotók és az egyetem javára leginkább, de ők is jól éltek be-

lőle. Ő volt a retusőr, Kiss László a beformázó, s egy harmadik társuk az égető. Amikor a munkájuk kezdett hasznot hozni, kivették kezükből a vállalkozást.

Pató Róza önálló alkotó. Hatalmas kőszobrait is maga faragta meg, kertjében gipsz felrakással megmintázta azokat, majd pontozóval kifaragta kőből. A munka a legfontosabb, hangsúlyozza mindig, a munka és a szellemi töltődés. Mióta gyermekei felnőttek, szabadideje nagy részét kulturális eseményekre járva tölti, esteket hallgat meg, kiállítás-megnyitókat látogat, előadásokon vesz részt. Sokat olvas, bújja a művészeti könyveket, de mind között az első Barcsay Jenő anatómiai atlasza. A tanítás is hangsúlyos része életének, a Mészáros Egyesületben tanít, és hozzá is járnak fiatalok. Sokukkal aztán, mint például Majoros Istvánnal, életre szóló szakmai kapcsolata is kialakult.

Pató Róza idén októberben ünnepli nyolcvanadik születésnapját. Büszke arra, hogy ennyi mindent elért elszánt munkával, tehetséggel, kitartással, gyermekeit felnevelte, talentumait bőségesen kamatoztatta. Fontosnak tartotta, hogy mindig önzetlenül tevékenykedjen, s hogy amennyire lehet, ebbe az irányba terelje önmagát és környezetét.

Nő három gyermekkel (1977)

STANCIK-STARECZ ERVIN

Élve temetett harsona

Agyaghombárban, mélyen elrejtve töredezett pergamen a halott homokban, semmit sem sejtve az üvegszemű, megvakult időről, s főleg Isten képmásáról, zokogva bámulván a zöldszínű, horpadt napot, a grafitfényű holdat: egy horizontról merednek rám (...)

Nem jött este, hajnal, se szomjúság, sem éhség. Odaveszett forróság és fagy. Oly árva voltam árnyékom nélkül (...)

Ó szél, hová lettél, hogy színes dűnéidet építsd: folyton hullámzó száraz tengered? (...)

Mi az a mélység a megrepedt láthatár alatt? Mint szederjes, hólyagos szélű tátongó seb. Árnyak mozognak nedvedző belsejében. Sűrű, szintelen váladék folyik Odaátra, hol egykor a csillagok (...)

Látom a bőröm barna foltjait, megnyúlt végtagjaim, de ha felállok, lábnyomom nem látszik (...)

A hóbárt lezárom, ó, én értelmetlenség, pergetem rá szemenként a homokot. A hold és a nap főlsegezve megjósolt helyére.

Óceánparton

Lucien Hervé emlékére

A katedrálisok rózsablak-pupilláin át nézni az irdatlan eget s a földre boruló, imádkozó parányokat, folyton megidézni a ránk szakadó isteni túlzást: hogy olyanok lehetünk, mint Ő, kimondhatatlan nevű.

Jakob lajtorjája acélból és üvegből beleállítva a déli nap fénygömbjébe. Néhány porszem-munkás a lábázat tövében, holnapra egyikük már nem él.

Elviselni nap mint nap lélegzetvisszafojtva a találkozást a Láthatárral, semmit sem tudva arról, merre lépünk e tüntethetetlen kreáció örökké ölelő vonzásában.

Dalokat festünk a sziklafalakra, hogy fölemelhessük őket, mint az Úr a színes planétákat vagy a hold ezüst rögeit.

S ott, a szürkefényű alkonyban, ha a csendes lélegzésű óceánhoz érünk, már tehetetlenek vagyunk: kiválasztották szemünket a látásra, lelkünket az útra.

KÖTTER TAMÁS
Kagyló belga módra

„Jönnék és mennék
 Mindent a szemnek
 Semmit a kéznek
 Hülyének néznek”

(Kontroll Csoport: *Túl vagyok a szexen*)

– A pulóvered – mondja Anna, aztán tovább lapozgat az étlapban.

– Mi van veled? – kérdelem, mint aki álomból riadt fel.

– Van rajta egy lyuk – mondja, de nem néz rám.

– Hol? – Alaposan végignézek magamon, s bár könnyöknél finom szarvasbőrrel borították az anyagot, megóvándó a kopástól, ott is végigtapogatom. Eredmény nélkül. – Nem találok – nézek rá már-már két-ségbeesetten.

– A bal válladon – mondja, és közben előre-hátra lapozgatja az étlapot, mint valami könyvet.

– Bassza meg! – horkanok fel, amikor a hüvelyk- és mutatóujjam közé csipett anyagon felfedezem a lyukat vagy inkább szakadást, amely alig nagyobb, mint egy nagyobb szög feje, de mégiscsak ott van, teljesen tönkretéve az ötvenezer forintos pulóveremet.

– Ez kész – temetem kezembe az arcomat. – Mi a picsáért kellett nekünk odamenni! – fakadok ki hangosan, saját magamat is meglepve ezzel a meglehetősen alpári hanggal.

– Viktor! – Anna első ízben pillant fel az étlapból, amióta a pincér letette elé. A tekintete szigorú és egyben kifürkészhetetlen. Úgy érzem, ez nem túl jó előjel a mai estéhez, pedig eddig jól alakultak ket-tőnk között a dolgok, és nagy reményeket fűztem a folytatáshoz.

– Milyen bort igyunk? – kérdezem, és reménykedem, hogy nem veszi észre a hangomban a tettetett könnyedséget. – Én mindenképpen fehérét ajánlok – fűzöm hozzá gyorsan. Próbálok másra terelni szót.

Anna a barátnőm. Még csak három hete ismerem, de teljesen bele vagyok zúgva. Csodálatos lány, ezt nyugodtan állíthatom. Teljesen más, mint azok a nők, akiket korábban a Kadarkában, a DiVinóban, az Uri-muriban, a Minyonban, a BoB-ban, az Oscárban, az Ötkertben, a Trafikban, a Mixben, a Rióban vagy a Hajógyári-szigeten ismertem meg. Először is húsz-

éves, ami már önmagában figyelemre méltó jelenség-gé teszi az én negyvenesekre szabott világomban. Másodszor, Anna nemcsak fiatal, de gyönyörű is. Néhány éve még igazi modell volt. Na, nem olyan magyar glam-féle, akiről készül néhány tucat bikinis kép valamilyen erotikus magazinnak meg egy vagy két aktsorozat a magyar Playboynak, és aki ott van minden klub, étterem vagy ruhabolt nyitóbüliján, hogy ingyen pezsgőt vedeljen, aztán eltartatja magát valami pasassal, aki, teszem azt, kutyakajából gazdagodott meg, vagy odacsapódik egy betonagyú sportolóhoz, aki meg veri; a végén Dubaiban köt ki, és nem győz magyarázkodni a tévében. Nem, Anna már tizenhat évesen Párizsban, Milánóban, New Yorkban, Tokióban és más világvárosokban – számba venni is nehéz lenne őket – lépett fel divatbemutatókon.

Harmadszor Anna nemcsak szép, de okos is. Miután, hogy őt idézzem, kilépett az üres csillogás, a pénz, a hatalom és a drogok uralta divatvilágból, előbb Indiába utazott, ahol részt vett egy hosszú és bonyolult tisztítókúrán, majd ősi iratokat tanulmányozott egy buddhista kolostorban, végül visszatért Párizsba, és beiratkozott a Sorbonne-ra. Kezdetben filmtörténetet tanult, de miután ötször egymás után megnézte a Hirosimáról készült korabeli dokumentumfilmet, felvette az esztétikát és a filozófiát is. „Imádom Sartre-t, de Camus annyira felkavar, hogy már undorodom tőle”, jelentette ki a megismerkedésünk estéjén, a HelloBaby nyitópartiján, miután fejünként megittunk öt fényt. Ha jól emlékszem, azt válaszoltam, hogy „Camus nélkül bizonyára szegényebbek lennénk”. Aztán csókolóztunk, és én is meséltem neki a terveimről, arról, hogy kiszállok az üzleti életből, visszavonulok, mondjuk a Káli-medencébe, és saját bort fogok készíteni. Mivel a Káli-medence láthatóan nem nyugőzte le, sőt, ahogy a hangzavarban ki tudtam venni, még valamilyen le-kicsinylő megjegyzést is tett a vidéki Magyarországra, mert szerinte jellegtelen és nincs atmoszférája, gyorsan a Loire völgyére módosítottam borászi karrierem helyszínét, amit alkalmasint a Playboynak a szőlőbir-tokos Depardieu-ról szóló cikkéből vettem. „Te egy igazán izgalmas férfi vagy”, jelentette ki ezek után, aztán hosszasan csókolóztunk (ezt a későbbiekben további pikáns részletekkel egészítettem ki a baráta-im előtt), ami újabb reményekre jogosított fel.

Annának a tanulmányai mellett, amelyeket még megismerkedésünk előtt megszakított (persze csak ideiglenesen, feltöltődés végett), a fotózás a hobija.

Kezdetben természetfotókat készített, s mivel az elmúlt két évet utazással töltötte, jókora és egyben változatos anyagot sikerült összehoznia. A múlt héten nyílt kiállítása az egyik belvárosi galériában, ahová engem is meghívott. Naplemente az Andokban, napfelkelte a Góbi sivatagban, vulkánok, hőforrások Izlandon és hasonló tájképek sorakoztak az első teremben, mely fotókra, kis rosszindulattal, akár azt is mondhatná az ember, hogy konvencionálisak. A második terem falát, s ezen magam is meghökkenem, mivel csak később tudtam meg az okát, döglött állatok tetemeiről készült fényképek borították. A képek a lehető legváltozatosabb helyszíneken készültek, ezzel is bizonyítva, hogy készítjük igazi világutazó. Levadászott bálnát feldolgozó izlandi halászok, agyonvert fókák tömegei, szétmarcangolt harci kutyák meg a gazdáik (én bandatagoknak néztem őket), egy torreador és a segítői egy bika teteme körül és így tovább. Anna később elmesélte, hogy az izlandi útja során megismerkedett egy Antonio nevű spanyol természetvédő aktivistával, aki meghívta a Greenpeace egyik akciójára; egy bálnavadász hajót foglaltak el, tiltakozásul az ellen, hogy Izland látványosan bojkotálja a bálnák védelméről szóló nemzetközi egyezmény végrehajtását. Antonio Anna jó néhány fotóján szerepel; magas, jó alakú, húszas éveinek közepén járó, szépen leburnult fiatalember, divatosan hosszú és merészen torzonborz szakállal. Állítólag régen ő is modell volt, akárcsak Anna. Elnézve a szakáll ellenére is csinos arcát, szikár, izmos termetét, ezt könnyen el is tudtam képzelni róla, ahogy sajnos azt is, hogy lefeküdt Annával. Ez utóbbi miatt kissé féltékeny vagyok Antonióra, és mindig feszültté válok, ha szóba kerül. Ezt eddig nem tettem szóvá Annának, és hallgatva áradozásait a spanyol bikáról, ahogy magamban elneveztem Antoniót, nem is fogom szóba hozni.

Igaz ugyan, hogy Annával már majdnem három hete ismerjük egymást, és rögtön az első alkalommal csókolóztunk, sőt úgy emlékszem, hogy azon az estén, smárolás közben, a végé előterében még a mellét is megfogtam (meglepő módon hagyta), és majdnem minden nap együtt vacsorázunk mindenféle menő helyeken, de még nem feküdtünk le. „Mindenekelőtt mint embert szeretnék megismerni”, hárította el bártortalannak éppen nem mondható közeledéseimet, mire én – bár ezen magam is meglepődtem – képes voltam azt válaszolni, hogy „én is”.

Mivel azt remélem, hogy ma este, vagy, ha ma este nem is, legalább a közeljövőben végre lefekszünk

Annával, megpróbálok mindenben a kedvére tenni. Ma például, bár semmi kedvem nem volt hozzá, és még az is nehezemre esett, hogy szombat lévén napközben Budáról átjőjek Pestre, Annával egy hajléktalanok melletti demonstráción vettem részt, a Nyugati aluljárójában. Kiszivárgott, hogy a kormány valamilyen korlátozó intézkedést készül bevezetni a közterületen élőkkel szemben. Egészen pontosan azt tervezik kormányzati körökben, hogy ha kell, erőszakkal is eltávolítják azokat, akik aluljárókban és a város turisztikai szempontból frekvenciáltabb helyein életvitelszerűen élnek. Az ilyen intézkedéssel én a magam részéről mind egészségügyi, mind esztétikai szempontból maradéktalanul egyetértek, sőt, miután végighallgattam Anna szörnyülködéseit az emberi jogok e látványos sárba tiprásáról, további, a kormány tervezett intézkedéseinél is merészebb ötletek fogalmazódtak meg bennem a kérdés rendezéséről, úgymint: kötelező fertőtlenítés, zárt, a város határán kívüli intézetek felállítása meg ilyesmi. Arról természetesen szó sem lehetett, hogy ezeket a kétségtelenül radikális elképzeléseimet megosszam Annával. Helyette minden alkalommal, amikor a dolog szóba kerül, biztosítom róla, hogy mélyen elítélem ezeknek az embereknek az indokolatlan vegzálását, s magam is azon a véleményen vagyok, hogy csak a szociális háló radikális kiterjesztésével érhetünk el eredményt az ügyben.

Anna a spanyol bika hatására – akin csak nehezen teszem túl magam, és minden alkalommal, amikor szóba kerül a pasas, ökölbe szorul a kezem – csatlakozott előbb francia-, majd miután hazatért, magyarországi emberi jogi szervezetek akcióihoz. Párizsban például a romániai cigányok kitoloncolása miatt szervezett tüntetésen vett részt, ahol a jobbára francia elítéltetek diákjaiból álló demonstrálók, a híradó felvételei alapján, a kissé középkori állapotokat idéző romatábor bejáratánál nemcsak a rohamrendőrökkel, hanem a Nemzeti Front aktivistáival is farkasszemet néztek.

Nos, ami a mai tüntetést illeti, rohamrendőrökből és ellentüntetőkből itt sem volt hiány. Amikor kissé késve, de megérkeztem, az aluljáró zsúfolásig tele volt emberi jogi aktivistákkal és ellentüntetőkkel. Középen rohamrendőrök. Hajléktalanból úgy nyolctíz láttam. Az egyik sarokba húzódva, riadt, értetlen arccal bámulták a rendőri falanx egyik oldalán zárt alakzatban felsorakozó gárdistákat meg egy – akkor még számomra ismeretlen – félkatonai szerve-

zet tagjait. Később az egyik rendőrtisztól megtudtam, hogy a szigorú arcú, zöld gyakorlót és darutollas ködvágósapkát viselő, kivétel nélkül bajszos férfiak a Nemzeti Őrsereg tagjai. A rendőrsorfallal másikkal szembe fordított kereplőkkel, sípokkal leírhatatlan hangzavart okozó, időnként „fasiszták!, fasiszták!” rigmust skandáló aktivisták ételt, ruhát és broszúrákat osztogattak. Mindkét oldalon tévéstábok rohagáltak, egy szakállas, kordzakós férfi az esetekről és a fasizmusról beszélt egy mikrofonba, amely időnként idegesítően berezonált.

Az ellentünetek oldaláról katonás vezényszavak röpködtek a levegőben, valaki zsinóros mentében a nemzethalálról szónokolt, a felszólalások közötti rövid szünetekben pedig dallamos rockzene áradt felénk. Habár a dalok szövegeiből csak foszlányok jutottak el hozzám, a viszonylag egyszerű, mégis fülbemászó dallamok, amelyeket a zenekar népzenei elemekkel kombinált, felkeltették az érdeklődésemet. Rövid habozás után, felvételre állítottam az iPhoneomat.

Késésemnek meglehetősen banális oka volt, így nem is mertem elmondani Annának. Ugyanis megkért rá, hogy a hajléktalanoknak vigyek néhány olyan meleg holmit, amit én már nem hordok. Természetesen eleget tettem a kérésének. Két nagyméretű papírtáskába (azokhoz az öltönyökhöz kaptam őket, amelyet nemrég vásároltam a Hugo Bossban) pulóvereket, sálakat és egyéb feleslegessé vált téli ruhadarabjaimat pakoltam be. Éppen indultam volna, amikor az egyik táskát tetején megpillantottam egy dzsekit, amelyet emlékeim szerint már tavaly télen sem hordtam. Magam sem értem, miért, de felpróbáltam (egyébként Ralp Lauren Polo), és miután a tükörben is megnéztem magam, úgy találtam, hogy egész jól áll, és még egyáltalán nem ment ki a divatból. Valamilyen láthatatlan erő ezután arra kényszerített, hogy mindkét táskát darabonként végignézzem. Végül jó fél órási késéssel egy nejlonzacskónyi meleg holmival és egy tubus kézfertőtlenítővel érkeztem a Nyugatihoz.

– Nekem úgysem tetszett – rángat ki Anna a me-
rengéséből.

– Mi? – Nem értem, most éppen mire céloz.

– A pulóvered.

– Gant – pillantok lopva a szívem feletti márkajelzésre.

Anna lapoz egyet az étlapban, majd ezt mondja:

– Akkor sem tetszik.

– Miért? – makacskodom.

Újra lapoz egyet, csak utána válaszol. – Mert nem szeretem az amerikai középosztály divatját. Annyira... – megint lapoz, de most visszafelé, és közben hátrasimítja a haját – középszerű.

– Aha – nyögöm ki nagy nehezen.

– Szerintem hordhatnál valami eredetibbet – pillant fel rám.

– Például?

– Dolce&Gabbana-t vagy Armanit. Esetleg Hugo Boss-t. Vagy mit tudom én... passz.

– Még meggondolom – mormogom bosszúsan.

– De ezt nehogy kidobd! A következő akción odaadhatod egy rászorulóknak. Egy olyan embernek, akinek tényleg szüksége van rá.

– Akkor maradjunk a fehér bornál – felelem, vagy csak úgy mondom (magam sem tudom eldönteni) dacosan.

– Jó, de franciát kérek, mert a magyar kissé savas nekem – mondja pikírt hangon, miközben farkasszemet néz velem.

Hosszú csönd támad, és én azon gondolkodom, hogy a borral kapcsolatos megjegyzésével vajon a mai veszekedésünkre akart-e utalni.

Megkért ugyanis, hogy a ruhák mellett vigyek enivalót is a hajléktalanoknak. Amikor megkérdeztem, hogy mégis mit, mivel nem vezetek nagy háztartást (egész konkrétan semmilyen sem vezetek), azt felelte, hogy használjam az eszemet, szedjek össze olyan alapvető élelmiszereket, amelyekre ezeknek a vitán felül túrhetetlen körülmények között élő embereknek az utcán szükségük lehet. A Nyugati felé menet beugrottam az irodámba, és rövid válogatás után (többek között ezért is késtem) nyolc üveg repi bort választottam ki; véletlenül mind fehér volt.

Anna, amikor meglátta, hogy bort osztogatok a hajléktalanoknak, teljesen kikelt magából. „Te megőrültél?! – üvöltötte olyan hangosan, hogy még a hangzavarban is teljesen tisztán hallottam, mit mond. – Ezzel csak még mélyebbre taszítod őket!” Azzal megpróbált kivenni egy üveg Rajnai rizlinget, amelyet az üveg felirata szerint a Volksbanktól kaptam még 2008 karácsonyára, egy szemmel láthatóan már részeg hajléktalan kezéből. A férfi, akinek hatalmas kelések voltak a csupasz lábszárán (az is lehet, hogy egyszerűen rohadt rajta a hús), egyébként meg masszív hűgyszagot árasztott, nem engedte el az üveget, sőt teljes erejével maga felé húzta, amitől Anna elvesztette az egyensúlyát, és ha nem kapom el, egyenesen rádől a férfira. „Szeretnék koccintani egyet az

úriemberrel”, szólalt meg a hajléktalan kásás hangon, miután megszerezte és a mellkasára szorítva biztonságban tudta az üveget. Majd közölte, hogy van dugóhúzója, szóval ha én is úgy gondolom, akkor mindjárt ihatunk is. „Elnézését kell, hogy kérjem, de a rajnai nekem túl savas”, utasítottam vissza ezt a meghívást a lehető legudvariasabban, miközben óvatosan odébb araszoltam.

– Ha kérhetem – szólal meg újra Anna, elterelve gondolataimat a rajnai rizlingről.

Noha már este nyolc óra van, június lévén még fenn van a nap, és az étterem utcára néző üvegfalán csak úgy zúdul befelé a napsütés, aranszínűvé varázsolva Anna szöke tincseit. Ebben a pillanatban természetfelettien szépen látom.

– Természetesen – sóhajtok megadóan, aztán intek a pincérnek, aki mosolyogva elindul felénk.

*

Anna vörös currys, gyömbéres, kókusztejben, póréval, ananással párolt kagylót kér, én roston sült Szent Péter halat citromos, olívás, fokhagymás, rukkolás tésztán tálalva, zöldfűszeres hollandi mártással. A pincér felveszi a rendelést, aztán magunkra hagy bennünket.

Csendben ülünk. Anna, noha már leadtuk a rendelésünket, sőt, időközben a pincér a bort is kihozta, továbbra is az étlapot böngészi. Én még egyszer megnézem a szakadást a pulóveremen, megállapítom, hogy nagy valószínűséggel egy kordonból kiálló szeg vagy csavar okozhatta, majd előveszem az iPhonomat, és gyorsan kiguglizom a Nemzeti Őrsereget, amelyről sok más érdekesség mellett (olyanokra gondolok, mint a neve, amely a 12 pont 5. követeléséből ered; vagy a felépítésére, amely a csendőrség szervezetére hajaz; vagy hogy a vezetője a főkapitány címet viseli és így tovább) azt is megtudom, hogy elsősorban a Nyírségben járőrözik. Eggyel több ok, állapítom meg magamban kuncogva, hogy messzire elkerüljem az ország e minden kétséget kizáróan sok természeti csodát rejtő táját, amely egyébként a köztudatban az olajos háromszöggé vált ismertté.

– Nos – csapom össze a tenyeremet a végtelennek tűnő csend után, mialatt azért arra volt időm, hogy a Nemzeti Őrsereg mellett az iPhonomra telepített zenefelismerő program segítségével azt is kiderítsem, hogy az ellentünetők zenekarát Kárpátiának hívják. – Akkor hát – a bárpult mögötti tükörben

látom, hogy milyen hülyén és kétségbeesetten vigyorgok – ez egy igazán sikeres nap volt, sok rászorulóon segítettünk.

– Mondhatjuk – feleli Anna száraz hangon, de nem folytatja. Az étlapot közben letette, s most a fényképezőgépén a tüntetésen készült képeket böngészi. Bár Anna szerint az nem tüntetés volt, mi akciót vettünk részt, amit én nem igazán értek, de tekintettel a helyzetre úgy döntök, hogy sem szemantikai, sem jogi vitába nem bonyolódok vele.

Koccintásra emelem a poharam, mire leteszi a gépet, ő is felemeli a sajátját, bár eléggé enerváltan, s ez kissé lehűti az estéhez fűződő reményeimet.

Azt tervezem, illetve még a tüntetés előtt azt tervezetem, hogy a vacsora után elviszem Annát a Kadarkába, beleimádkozom néhány pohár bort, hátha attól kezelhetőbbé válik, és végre fel tudom csábítani a lakásomra. Azért a Kadarkát választottam (meg kell hogy mondjam, elég nehéz döntés volt, mivel ki nem állhatom a Király utcát, különösen nem ezt a részét, ahol ez a borbár van, noha természetesen jóban vagyok Árpival, a tulajdonossal), és nem a DiVinót, amit viszont kifejezetten kedvelek, esetleg a Gozsdú Udvart, mert ezen a helyen a legkisebb az esély rá, hogy találkozzunk Anna valamelyik idegesítő ismerősével. Természetesen még nem adtam fel a reményt, így aztán egyfolytában mosolygok, miközben vadul jár az agyam, hogy valami szórakoztató témát találjak. Végül, jobb híján, az Őrsereg mellett döntök.

– Észrevetted azokat a zöld egyenruhás fickókat? – kérdezem mintegy mellékesen.

– A gárdistákat?

– Nem, nem – nevetek fel, mint aki valami jó viccet hallott –, a zöld egyenruhásokat, darutollal.

Értetlenül bámul rám, látszik rajta, hogy fogalma sincs, miről beszélek. Éppen belekezdének, hogy elmondjam neki mindazt, amit erről a szervezetről az elmúlt néhány percben megtudtam a Wikipédián, amikor Anna hirtelen felugrik, és hangosan elkiáltja magát, miközben mindkét kezével vadul integet. – Pierre, Kriszta! Pierre, Kriszta! Ákos! Gyerekek! Hát ez hihetetlen, örület! Gyertek azonnal ide!

Mivel háttal ülök a bejáratnak, kénytelen vagyok megfordulni, és egyben szomorúan konstatálni (a kezem önkéntelenül is ökölbe szorul, amit csak úgy uszkve fél perc után veszek észre), hogy Anna egyik tanára, egy Pierre nevű vén fasz, a csaja, Kriszta és egy Ákos nevű alak, akít sajnos szintén volt szeren-

csém megismerni, lép be az étterembe. Pierre Anna régi tanára a Sorbonne-ról, filmtörténetet tanított neki. Egyébként nem is Pierre a neve, hanem Péter, csak ő hívhatja így magát, nagyképűségből. Pierre mustársárga vászonnadrágot visel, fehér inggel. A nyakában borvörös színű selyemsál, buzisan megkötve, hosszúra hagyott, hullámos ősz haját hátranyalva hordja. A kecskeszakálla határozottan Trockijt juttatja az eszembe.

Kriszta, akit Pierre, illetve Péter nemes egyszerűséggel csak úgy hív, hogy *ma petite danseuse*, rövid szoknyát, strasszokkal díszített szandált és rózsaszín spagettipántos felsőt visel, amelyből kilátszik a fél melle, a vállán színes pillangó-tetoválás, farmerdzsekijét a derekára kötve hordja. *A ma petite danseuse-ról*, mivel nem beszélek franciául, csak nemrég tudtam meg, hogy azt jelenti, az én kis táncoslánykám. Mindenesetre a kis táncoslánykának dinnyényi melllei vannak, amelyek, bár uralkodom magamon, mégis mágnesként vonzzák a tekintetemet. Kriszta Pierre egyik tanítványa, és szerintem le is fekszenek, de ahogy elnézem Pierre-t, már egyáltalán nem vagyok biztos benne. A kis táncoslányka, amellet, hogy már hét éve egyetemre jár, verseket ír, amelyek abban az egyetemi irodalmi magazinban jelennek meg, ahol Pierre a főszerkesztő. Az egyiket kénytelen voltam elolvasni. Valami Avas nevű lakótelepről szól, ami Miskolcon van, és főleg cigányok, kínaiak, munkanélküliek, nyugdíjasok és rokkantak lakják. Állítólag veszélyes hely, s mivel úgy látom, hogy Kriszta a faszt is csak zsebkendővel fogja meg, biztos vagyok benne, hogy sohasem járt ott. A versben olyan szavak fordulnak elő, mint *gépféreg*, *vasbetonskatulya*, *segélyillúzió*, *munkanélküli kalkulátor*, *betonnyakkenődös smasszer*, *alkoholmecénás*, *uzsorakínpad* meg hasonlók. A magam részéről semmi értelmét nem látom ennek a versnek, de természetesen bólogattam, amikor Anna az egyik közös vacsoránk alkalmával, amelyet emlékeim szerint a T&G-ben fogyasztottunk el, felolvasta. Még azt is sikerült kinyögnöm, miután a döbbenettől hosszú másodpercekig a marinált csirkemellfilé maradékát bámultam, hogy „ez egy igen érzékeny költemény”.

Ákos, akiről annyit tudok, hogy független fotóművész, flegma arccal bámul maga elé, amióta megérkeztek, és közben egy profinak tűnő fényképezőgépet lóbál.

Ákosnak nemrég jelent meg egy fotóalbuma *God is a DJ, az idegenek köztünk élnek* címmel. Tekintettel

Annára, aki isteníti a képeit, kénytelen voltam megvenni a könyvet. Ákos, a Hajógyári-sziget megalubjaiban fellépő DJ-kről, az őket körülrajongó kis tinikurvákról és a VIP-szobák közönségéről készített egy szerintem meglehetősen hatásvadász sorozatot; olyan képeket, mint a tömeg felett álló, mindkét kezét magasba emelő DJ. A kép címe: *Vallásalapító*. Csokolózó diszkóleszbik, a címe: *Egyémszóra hangolva*. VIP-szobában terpeszkedő bedrogozott, kövér, bőrdzsekis törökök, *A hódítók*. Mondjuk ez utóbbi kép nekem kivételesen tetszett, igaz, más címet adtam volna neki, mondjuk azt, hogy *Három Testvér vagy Gyroszosok*. „Az egészet anyagot szétfeszíti az identitásválság”, mondta Anna, miután együtt végiglapoztuk az albumot. „Aha”, feleltem rövid hallgatás után, aztán óvatosan hozzátettem, „nagyon érezhető rajta”.

– Drágám, drágám! – lelkenedik Pierre, miközben tudomást sem véve rólam, átöleli Annát, engem meg majdnem elsodor.

– Bonsoir Pierre! Bonsoir Ákos! – nevet fel Anna. – Kerüljetek beljebb! Kriszta, drágám! – dob egy puszit a lánynak.

– Jó estét – vakkantom oda a még mindig Annát ölelgető Pierre-nek, aki erre csodálkozó tekintettel, mintha csak most venné észre, hogy ott vagyok, felém fordul.

– Ááá! – villantja meg sárgás fogait, miközben mindkét kezét magasra emeli, mintha át akarna ölelni; mire én, már amennyire a hely engedi, hátralépek.

– Pierre, emlékszel Viktorra, ugye – mondja Anna. – Viktor, ott voltál Pierre előadásán a múlt héten, igaz? – fordul oda hozzám.

Ami azt illeti, sajnos igen. Anna a múlt héten elcipeget egy előadásra, amit ez a Pierre, vagyis Péter nevű pasas tartott a hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji magyar filmművészetről, ami állítólag a fő kutatási területe. Kénytelen voltam két órán át hallgatni Pierre süketelését, amit, hála istennek, bejátszások szakítottak meg korabeli filmekből. *Az Ajándék ez a nap*, a *Könnyű testi sértés*, a *Falfűró* című mélyen deprimáló hangulatú alkotásokról megtudtam, hogy a történetük, és ez Pierre szerint kivétel nélkül mindegyik filmre igaz, a lakhatásért folytatott könyörtelen küzdelem körül forog; a jelenséget hol ironikus, hol tragikus, hol egyenesen groteszk módon ábrázolják, és a szeretkezések a korábbiakhoz képest nyíltabban jelennek meg ezekben a filmekben. Azt el kell ismer-nem, hogy néhány bejátszásban egész tűrhető nők

tűntek fel, jobbára meztelenül, és egy-két szoftpornó jelenet is szerepelt az összeállításban, de összességében biztos vagyok benne, hogy önszántamból soha, de soha nem nézném meg ezeket a filmeket.

– Igen – mondom. – Üdv.

– Igen... Igen Viktor – motyogja Pierre. Látszik rajta, hogy fogalma sincs, ki vagyok. Ákos felé fordul, és így folytatja: – Nos... igen... Viktor... nagyon tehetséges... – elakad, Annára mered, aki elneveti magát, és gyorsan átveszi a szót.

– Viktor jogász – mondja. – Ügyvéd.

– Hah! – kiált fel Pierre, majd Ákoshoz fordul.

– A posztindusztriális társadalom egyik lovagja – magyarázza neki, aki, amióta az ügyvéd szó elhangzott, úgy néz rám, mint egy anyagyilkosra.

– Viktor környezetvédelmi joggal foglalkozik – menteget Anna negédes hangon. – A Greenpeace-nek is dolgozik. – A hangja egészen ellágyul. – Barát.

– Igen... igen, a környezetvédelem... az csodálatos dolog – mondja Pierre, miközben Annát mustrálja.

– Hüm. Nos, igen. – Nagyjából ennyire telik tőlem, mivel egy szó sem igaz abból, amit Anna rólam mondott. Az egészet én találtam ki, miután Anna az egyik este a Klasszban, vacsora közben, hosszasan beszélt az állatok jogairól. A valóság sajnos az, hogy a nemzetközi ügyvédi iroda, ahol dolgozom, általában multinacionális vállalatokat képvisel a környezetvédelekkel szemben. Erről persze megismerkedésünk óta mélyen hallgatók, s csak remélni merem, hogy nem derül ki rólam idő előtt az igazság.

Pierre-rel és Ákossal is kezdet fogok, Krisztával pusztít adunk egymásnak. Leülnek az asztalunkhoz – bár senki sem hívta vagy kérte őket –, amit én bosszúsan veszek tudomásul, de igyekszem nem mutatni. Mivel Ákos Anna mellé telepszik le, kénytelen vagyok visszaülni a helyemre, Annával szemben. Pierre és Kriszta mellettem foglalnak helyet; Pierre átöleli a kis táncoslányka vállát, de nagyon is jól látom, hogy közben Annát stíroli. Vén kujon, állapítom meg magamban.

– Rendeltetek már? – kérdezi Pierre, és közben összedörzsöli a két tenyerét.

– Igen – felelem gyorsan, bízva benne, hogy erre majd észbe kapnak, és szépen továbbállnak.

– De nem olyan rég – mondja Anna biztatón, aztán int a pincérnek, aki már hozza is az étlapokat.

Rövid tanakodás után, Anna tanácsára, mindhárman kagylót rendelnek. A pincér még három poharat tesz le elénk, így csalódottan veszem tudomásul: az

a tervem is dugába dől, hogy már a vacsora elején gyorsan leitatom Annát.

– Merre jártatok? – érdeklődik Ákos, miközben tölt magának egy pohárral.

– A Nyugatinál – feleli Anna, majd elmeséli, hogy az ellentüntetők ránk támadtak, miközben ételt meg italt osztottunk a hajléktalanoknak, ami persze nem igaz. Valójában a gárdisták és a Nemzeti Őrsereg tagjai az egész tüntetés alatt fegyelmezetten álltak, mint ezernyi bronzba öntött szobor, ami bennem a bajtársiasság érzését keltette, és egy röpké pillanat erejéig kedvem lett volna csatlakozni hozzájuk. Ennek ellenére képtelen vagyok tiltakozni vagy akárcsak megszólalni is, vagy legalább annyit mondani, hogy *nem*. Kétségbeesetten figyelem, ahogy Ákos keze Anna oldalán lassan eltűnik az asztal alatt.

– Ez borzasztó – csóválja a fejét Pierre. – A félkatonai szervezetek megjelenése a fasizálódás első jele – okoskodik tovább, miközben Kriszta hátát simogatja.

Anna és Kriszta helyesel, Ákos megemlíti, hogy Franciaországban is erőre kapott a Nemzeti Front, Marine Le Pen egyre népszerűbb, végül rövid vita után abban állapodnak meg, hogy valószínűleg az új barbárság kora következik. Én a magam részéről hallgatók, miközben az jár a fejemben, hogy Kadarka, meg az, hogy DiVino.

A pincér kihozza az ételt. Ákos keze, mint egy lasított felvétel, előkerül az asztal alól.

A vacsora alatt lanyha beszélgetés folyik a belga és a dél-francia konyháról, majd Pierre azon sajnálkozik, hogy nem lehetett ott a Nyugatinál, mivel Krisztával Ákos *Vadák és civilizáltak* című kiállításának megnyitójára voltak hivatalosak.

Ákos farmert visel, kék vászoncipővel és grafit-szürke V nyakú pólóval. Az arca szép, egyenletesen barna, de bennem kissé arabos benyomást kelt, félhosszúra hagyott, sűrű hullámos haját hátrazselézve hordja. Anna szerint van benne valami megfoghatatlan, távoli, és a művészetében egyesül a misztikum és a jövő. Ha jól emlékszem, amikor erről beszélt, csak annyit mondtam: „lehet”.

– Ákos a műveiben csodálatosan vegyíti az ipari társadalom vívmányait és a természeti népek találékonyságát – lelkendezik Pierre, bár rajtam kívül senki sem figyel rá. Kriszta a mobilját piszkálja, Ákos és Anna valamiről sutyorognak, aztán jóízűen felnevetnek.

– Érdekes – nagyjából ennyit mondok, amit sajnos Pierre biztatásnak vesz, vérszemet kap, és hosszas

elemzésbe kezd Ákos fotóiról. – A globális és a harmadik világ találkozását ragadta meg Ákos zseniálisan egyedi módon. A felgyorsult technikai fejlődés által pillanatok alatt érvénytelenné tett technológia és annak primitív újrahasznosítása körül forognak az alkotások... – Itt elveszítem a fonalat, Pierre hangja monoton zajjára tompul, amit leginkább a porszívóhoz tudnék hasonlítani. A mutatóujjammal láthatatlan köröket rajzolok az abroszra, és közben a következőket gondolom: nagyjából így működik a világ, illetve Pierre világa, Ákos világa és Anna világa; a dolgok nagyon könnyen el tudnak romlani, pedig sokáig azt hittem, hogy jól elboldogulok majd velük; végül, hogy milyen kár volt pont ebbe az étterembe jönnünk.

– A régi mobiltelefonokból készült fejdíszekre gondolsz? – kérdez közbe Ákos, s ezzel engem is kiránt a kábultságomból.

– Többek között – válaszolja elgondolkodva Pierre.

– Az egész annyira... annyira... – kapcsolódik be egy pillanatra a beszélgetésbe Kriszta, de aztán a folytatás helyett elfordítja a fejét, és belekortyol az italába.

– Posztindusztriális – fejezi be Kriszta helyett Pierre, aztán rám mered.

– Nos, igen – mondom, mivel nem láttam a kiállítást, és a hallottak után valószínűleg már nem is nézem meg; aztán gyors egymásutánban lehúzok két pohár bort, amitől jobb kedvre derülök, és megkocakáztatom, hogy szóba hozzam a Nemzeti Őrsereget.

– Az egészben a legfélelmetesebbek nem is gárdisták voltak – kezdek bele, mire valamennyien felém fordulnak. Ettől kissé meglepődöm, köhintek, de aztán gyorsan rendezem a gondolataimat és folytatom –, hanem azok a zöld egyenruhások, darutollas sapkában, akikről megtudtam – itt hatásszünetet tartok, végignézek rajtuk, konstátálom, hogy még mindig mindenki rám figyel, ami, ha csak néhány pillanatra is, jóleső elégedettséggel tölt el –, hogy a Nemzeti Őrsereg tagjai.

Hosszú csönd támad, Anna rosszállóan rám villantja a tekintetét, Pierre – aki már láthatóan többet ivott a kelleténél – valamit Kriszta fülébe súg (feltételezem, hogy valami disznóságot), amire elfojtott nevetés a válasz. Ákos még egy üveg bort rendel, aztán én szólalok meg újra. – Nagyon veszélyesnek tűntek. – Köhintek, majd hozzáteszem: – A Nyírségben jár-öröznek. – Heherészek egy sort. – Az is nagyon veszélyes környék.

Újabb csönd, ha lehet, még hosszabb, mint az előző. Anna és Ákos valamiről sutyorognak, miközben Ákos keze megint eltűnik az asztal alatt. Át kellene hajolnom az asztalon, hogy halljam, miről beszélnek, de erről persze szó sem lehet. Megpróbálom szuggerálni Annát, hogy nézzen rám, de ő úgy tesz, mintha észre sem venné.

– Szembenézni a végzettel! Hah! – fordul felém Pierre, s ezzel megzavarja a koncentrációmat. – Gratulálok, fiatal barátom! – Ám ahelyett, hogy megrázná a kezemet, az asztalon átnyúlva Anna kezét fogja meg, maga felé húzza, és teátrálisan megcsókolja. – És az ifjú hölgynek is! – Megfeszítem az izmaimat.

– Állítólag a Nyírségben van a főhadiszállásuk – kezdenék bele újra, de Anna rám dörren.

– Viktor!

– Hah! Vademberek! Visszaveszik, ami az övék... Rousseau... a természet... Danton... vademberek – motyogja kissé összefüggéstelenül Pierre, majd Ákoshoz fordul. – Micsoda téma! Micsoda téma! – mantarazza. – Ott kellett volna lenned a veszély közepette... a vademberek... micsoda téma!

– Ami azt illeti, már gondoltam rá, hogy Egyiptomba utazom, és készítek egy sorozatot a zavargásokról – mondja színtelen hangon Ákos, aztán megfontoltan belekortyol az italába.

– Hah! Az iszlám... vademberek... ősi kultúrák...! – kiáltana fel újra Pierre, de a hangja értelmetlen motyogásba fullad.

Egyiptom említésétől egyből feltámad bennem az érdeklődés, de mindjárt le is lohad, amikor Ákos így folytatja: – Sajnos nem tudok Egyiptomba menni, mivel Barcelonába kaptam egy kétéves ösztöndíjat.

– Hah! Barcelona! – kiált fel újra Pierre, majd iszik egy kortyot. Valamit még hozzáfűz, és közben rám néz, sőt el is neveti magát, de nem értem, mit hadovál, és egyébként sem érdekel. Elnézek a válla felett.

Mivel gyorsan elszáll a remény, hogy Ákost Kairóban iszlámista tüntetők rabolják el, tépik szét vagy kövezik halálra, elfog a rosszkedv, és csak érintőlegesen követem a beszélgetést. Egyébként csupa olyasmiről van szó, amiről még nem hallottam, így hozzá sem tudok szólni, vagy egyszerűen nem érdekel. Olyan kifejezések hangzanak el, mint a *prevenatív ellenforradalom*, *etnicizmus*, *prokreatív*, *gender*, *smasszeruralom*, *citoyen ethosz*, *fináncoligarchia*, *biopunk*, *radikális tolerancia*, miközben Pierre teljesen váratlanul a vademberekről és Rousseau-ról motyog valamit, igaz, senki sem figyel rá.

Óráknak tűnik, amíg újra találkozik a tekintetünk Annával, mire én, mint egy gép, amit bekapcsoltak, újra belekezek. – Étel és meleg ruhát osztottunk a rászorulóknak – mondom, miközben kihúzom magam.

– Éhezök... az oltalomra szorulók... – karattyolja Pierre. – A természet... a vadak...

– Meg italt – veti közbe Anna sértődött hangon, Pierre-rel nem is törődve.

– Alkoholt? – kérdi Kriszta szörnyülködve, miközben előbb Annára, aztán rám vet egy lesújtó pillantást.

Anna válasz helyett vádló tekintettel rám mered.

– Szörnyű félreértés történt – nevetek fél zavartan, majd könnyörgő tekintettel körbenézek.

– Az egész civilizáció egy szörnyű félreértés – mondja rezignált hangon Pierre, miközben a poharába bámul.

Mindenki bólogat, csak én nem. Úgy érzem, hogy menten megőrülök.

– Meséld el, Kriszta, hogy min dolgozol mostanában – szólal meg rövid csend után Anna. A hangja most nyugodt és selymes.

Kriszta nagyot kortyol a poharából, mielőtt megszólal.

– Nos, most egy hosszabb verscikluson dolgozom – Felnevet. – *Embergép* a címe.

– Ez valami új dolog? – kérdi Ákos, de közben egész közel hajol Anna arcához, akit láthatóan ez egyáltalán nem zavar.

– Biopunk – nevet fel Kriszta.

– Az egy irányzatféle? – vakkantom közbe, csak azért, hogy jelezzem Annának és Ákosnak, hogy itt vagyok, figyelek, és nagyon is jól látom, hallom, ami körülöttem történik.

– Abban az értelemben igen, hogy új nyelvet, új eszköztárat kapunk ahhoz, hogy a testről beszéljünk – feleli tudálékosan Kriszta, majd ismét meghúzza a poharát. – A testhatárok elmosódnak, és az új nyelv egyben a test identitásválságát is jelzi, ám ugyanakkor új faj is születik a tárgy és az ember összeolvadásából, és ezzel megjelenik az új embertest nyelve is.

– Olyasmire gondolsz, mint a terminátorban a T-800-as? – vágok közbe, magamat is meglepve, szinte már könnyedén.

Hosszasan elgondolkodik, mielőtt válaszolna.

– Tulajdonképpen igen, de semmiképpen nem egy testfasiszta irányzatra. Persze lehet, hogy neked lesz igazad. – Rám mosolyog, amitől, bár magam sem

értem, miért, kellemes melegség jár át. – És a gép, mint az ember saját teremtménye, elnyomja a skizoid humánusmot – válaszolja az asztalra könyöklő, Rousseau-ról motyogó Pierre-nek a válla felett, miközben nekem határozottan az az érzésem támad, hogy szemez velem.

– Értem – nyugtázom a választ, és miután gyorsan ellenőrzöm, hogy Anna nem figyel-e ránk, igéző tekintetet vetek Krisztára, mire ő tárgyilagos hangon ezt mondja nekem:

– Van egy lyuk a pulóvereden.

*

Felállok, elnézést kérek, és kimegyek a vécére. Hidegvízzel megmosom az arcomat, aztán a mosdók előterében, egy falitükörben a lyukat vizsgálgatom a vállamon. Rövid hezitálás után leveszem a pulóveremet, lazán a hátamra teritem, és úgy rendezem el az anyagot, hogy ne látszódjon a szakadás. Végül megigazítom a hajamat. Miközben az arcomat vizsgálgatom a tükörben, és kellőképpen barnának találok, azon gondolkodom, hogy megkérem Annát, szökjünk el innen. Sajnos erre valószínűleg azt válaszolná, hogy ő még maradna, és ne hisztériázzak. Ettől ismét úrrá lesz rajtam a rosszkedv, heves hőhullámok öntik el a testemet. Mélyeket lélegzem, és igyekszem megnyugodni, ami néhány percen belül többé-kevésbé sikerül is.

Mielőtt visszamennék az étterembe, hirtelen ötlettől vezérelve előveszem az iPhone-omat, és meghallgatom a Kárpátiától a *Barátom, mondd, merre vagy*-ot (csak ezt dalt tudta azonosítani a zenefelismerő programom a tüntetés alatt), amiről a szöveg alapján gyorsan kiderül, hogy a szám a 2006-os zavar-gásokról szól. A dal szövegének gerincét az október 23-án történt, egyesek szerint előre megszervezett, sok esetben kicsinyes bosszúba, öncélú szadizmusba hajló rendőri túlkapások felsorolása alkotja. A kardlöpés, a könnygáz bevetése, a lovasroham, a szemki-lövés felemlegetése a regnáló hatalom erőszakos, a szólás- és gyülekezési szabadság elnyomására tett kísérletét hivatott szimbolizálni. A gondolatsorokat melankolikus, egyben segélykiáltásként ható módon zárja le minden egyes versszak végén a bajtársias sor: „*barátom, mondd, merre vagy?*” Ebből a szempontból kiugró rész, mondhatnám azt is, hogy a dal csúcspontja a harmadik versszak, ahol a konkrét eseményektől elszakadva a szöveg a meggyalázott lá-

nyoktól eljut a meggyalázott nemzetig. A refrénben a szó és az *eldobott kő* érdekes gondolatpárosítás, hisz mindannyian tudjuk, hogy adott esetben mindkettő pusztító erejű lehet. A dal balladai jellegét erősíti, amikor a lírai szöveg helyét erősen egyházi jellegű, isteni kinyilatkoztatásként értelmezhető próza veszi át, miközben a zene szinte teljesen elhalkul. Az „*Isten előtt ki-ki bűnei szerint, méltó módon elszámoltatik*” sor kanonizálja a profán szöveget, amely aztán, korántsem meglepő módon – ismerve a jobbradikális szubkultúra táltos-sámán-ezoterikus-nemzeti vonalát –, pogány látomásban folytatódik: „*S tüzes paripák nyomán jön el élet és halál.*”

A tiszta, dallamos rockzene, a népzenei betétek, az énekes magabiztos, férfias hangja furcsa mód szinte teljesen megnyugtat. Még egyszer ellenőrzöm a pulóveremet, aztán visszaindulok az étterembe.

Éppen akkor érkezem az asztalunkhoz, amikor Kriszta felveti, hogy menjünk el együtt a Szódába (már a nevétől is kiver a víz, egyébként meg úgy döntök, hogy jobb, ha bele sem gondolok, miféle emberek járnak oda), ahol valami színházi előadás afterpartija lesz. Könyörgő pillantást vetek Annára, és még az a merész ötlet is átvillan az agyamon, hogy inkább a DiVinót ajánlom a társaság figyelmébe, de mivel Anna haragos tekintettel néz vissza rám, magamban máris elvetem az ötletet.

Lassan készülődünk, intek a pincérnek. Amíg a számlára várunk, Anna közli, hogy az a kagyló, amit ő kapott, valószínűleg nem volt friss. Erről gyorsan egy kisebb vita alakul ki közöttük. Végül rajtam kívül mindenki – mivel én halat ettem – egyetért abban, hogy a kagyló nem volt friss. Ákos még megjegyzi, hogy ő már az első pillanatban észrevette, hogy valami nincs rendben vele, de nem akart szólni. Pierre annyira részeg, hogy csak bámul maga elé, és azt ismételve, hogy „oui, oui”; Kriszta élénken helyesel.

– Légy szíves, említsd meg a pincérnek a kagylót! – figyelmeztet Anna, miközben feláll.

A pincér visszajön a számlával, és leteszi elé. Ötvenezer forint. Rezzzenéstelen arccal veszem tudomásul. Mire felnézek, már mindenki az ajtóban áll. Gyors pillantást vetek rájuk, mire Anna, aki éppen felém fordul, sürgető mozdulattal felém int. Feltételezem, arra biztat, hogy hozzam szóba a kagylót, de úgy érzem, a kérésének, mivel az étterem az egyik törzshelyem, nem szívesen tennék eleget. Ennek ellenére, miután fizetek, szigorú arccal odafordulok

a pincérhez, és kérdésére, hogy meg voltunk-e elégedve a vacsorával, alig hallhatóan, szinte már suttogva a közlöm vele: „köszönjük, nagyon jól éreztük magunkat”.

– Vigyázzon magára, öregem – vetem oda búcsúzól, csak úgy félvállról a pincérnek, most már hangosabban, miközben megveregetem a vállát.

Az étterem előtt taxira várunk. Mivel öten vagyunk, és egy kocsiba biztosan nem férnénk be, kettőt rendelünk. Attól, hogy egy taxiban utazom majd Annával, újra feléled bennem a remény, hátha sikerül rábeszelnem, hogy a Szóda helyett inkább a Kadar-kába menjünk, és kettesben.

Megérkeznek a taxik, s mire észbe kapok, Pierre, Kriszta és Anna beülnek az első kocsis hátsó ülésére. Pierre a két lány között ül, illetve inkább fekszik, és láthatóan élvezzi a helyzetet. Valamit megint motyoghat, mert mozog a szája. Feltételezem, hogy a vadakról és Rousseau-ról karattyolhat, de a felhúzott ablak miatt egy szavát sem hallom. Ákos a sofőr mellé száll be. Egyedül maradok az utcán. Bekopogok a taxi ablakán, az Anna felőli oldalon. Kelletlen arccal leereszti az üveget.

– Most mi van? – mordul rám.

– Azt hittem, együtt megyünk – mondom bénán.

– Szeretnék valamit megbeszélni Krisztával – mondja, és Krisztára néz. Ő csak bólint, és tehetetlenül vonogatja a vállát.

– Fiatal barátom... fiatal barátom... kövessen miniket, allez, allez! – kiabálja a lányok között fekvő Pierre, miközben a két első ülésbe kapaszkodva próbálja ülőhelyzetbe tornáztatni magát.

– A Szódában találkozunk – szán meg végül Anna, aztán felhúzza az ablakot.

Beszállok a második taxiba, és utasítom a sofőrt, hogy kövesse a másik kocsit.

Az Oktogonnál járunk, amikor az jut eszembe, hogy vége. Szólok a sofőrnek, hogy hagyja a másik taxit, és kanyarodjon rá az Andrássy útra, Buda irányába, amit kérdés nélkül meg is tesz. Bemondom a címemet, aztán hátradőlök az ülésen, és várom, hogy átjárjon a csalódást követő fájdalom, sőt, még arra is erős csábítást érzek, hogy sírjak (ez utóbbit elősegítendő, néhány másodpercre még a szememet is lehunyom, a szemhéjamat meg erősen összezárom). Amikor kis idő múlva kinyitom a szememet, csalódottan veszem tudomásul, hogy nem érzek semmit. Ezt először kicsit furcsállom, de nincs sok időm ezen tőprengeni, mert a kirakatok lekötik minden

figyelmemet. Előbb a D&G előtt megyünk el, aztán a Burberry és Louis Vuitton jön szorosan egymás mellett, a Gucci, a Boggi, az Armani következik, végül a Zegna ízlésesen berendezett kirakatával búcsúzik az Andrássy út. A Four Seasons után bepillantok a Zrínyi utcába; az Ötkert előtt már kígyózó sor

áll, és mindenfelől szórakozni indulók szállingóznak a Bazilika környékére. Rápillantok az órára, még csak tizet mutat. Gyors fejszámolást végzek, és rövid töprengés után arra jutok, hogy ha csipkedem magam a fürdéssel és az öltözködéssel, akár már tizenegyre a DiVinóban lehetek.

BODA MAGDOLNA

Álmatlanság

*szobámban ágy asztal szék
megtűröm tárgyaim
vagy én vagyok nekik
a megtürt személy
ágyamon párna paplan lepedő
az éjjelre úgy tapadok
hogy nincs köztünk levegő
az asztalon kancsóban víz
hogy legalább az legyen
ha száraz a tudóm és fulladok
a kancsó mellett
egy váza rózsával
nézem
a szirmai mint égő labirintus
a tekintet eltéved benne
csapda
a széken a blúzom
blúzom alatt a csend
blúzom alatt a szívverés
a falon néhány kép
rajtam könnyű takaró
emlékeim magamra húzva
a szobai leánder léggökörei
összegabalyodott szögesdrót
elrobog bennem egy emberekkel
teli busz
én maradok
már évtizedek óta várok
itt ebben a megállóban*

BARNA T. ATTILA

A konyha

*Anyám valahol megismerkedett
egy férfival.
Jóskának hívták.
Alacsony, kövér,
bajuszos ember.
Háza volt Csörögön.
Odaköltöztünk hozzá.
Nekem a konyhában
tettek le egy matracot.
Körülöttem a könyveim, füzeteim.
Tél volt, december.
A vékony matracon át sütött
a konyhakő.
Örökké meg voltam fázva.
Jóskának kocsija is volt.
Reggel beültünk,
hallgattunk egész úton.
Émelyegtem az ülés szagától.
Anyámat kitettük a gyárnál,
és fordultunk az iskola felé.
Délután értem jöttem.*

*Jóska azt mondta nekem,
ne írjak verseket,
mert elolvashatja
egy gyilkos is.
Mevolt neki
a tibeti Halottak Könyve.
Megengedte,
hogy belelapozzak,
de idegen nyelven írták.
Egy márciusi vasárnap délután
anyám és Jóska összevesztek.
Előtte ittak.
Anyám karon ragadott,
kivonszolt a házból,
végigráncigált a falun,
ki az országútra.
Sírt, átkozódott és köpködött.
Így érkeztünk meg Felsőgödre.
Évek múlva anyám
azzal jött haza,*

hogy Jóska meghalt.
 Belefulladt a boroshordóba
 a háza pincéjében.
 A saját borába,
 hajtogatta,
 s térdét csapkodva
 nevetett.

Hendz áp, bébi, hendz áp!

Apám hazajött a börtönből,
 három és fél évet ült autólopásért,
 újra összeköltöztek anyámmal,
 kivettek egy pincelakást Dunakeszin,
 engem átírtak másik iskolába,
 első naptól fogva
 gyűlöltek az osztálytársaim,
 egy reggelen
 fellöktek a tízperces szünetben,
 a bal csuklómra estem,
 bedagadt és fájt, ha mozgatni akartam,
 így ültem végig az órákat,
 a cipőfűzőm is kibomlott,
 két lány fűzte be délután az utcán,
 utána sokáig nem jártam iskolába,
 a céllövölde körül csavarogtam
 felkötött karral,
 nagyon szerettem célba löni,
 mellé kell célozni, mondta apám,
 el van görbítve a puskacső,
 de akkor nem lőhettem a kezem miatt,
 egyszer a fiatal tanítónővel
 találkoztam a téren,
 mikor megyek az iskolába, kérdezte,
 nem tudom, mondtam,
 a céllövöldés bódé pultján
 ócska magnó bömbölt,
 Hands up, baby, hands up!,
 ez szólt egész nap,
 nagy sláger volt abban az időben.

„Mindig úgy kellett írnom, mintha közben minden inogna körülöttem”

Beszélgetés Barna T. Attilával

Barna T. Attila életútja rendhagyó a kortárs irodalom világában. Örökös változásban, létbizonytalanságban, anyagi és lelki nehézségekkel küszködve építeni lírai világot: embert próbáló feladat. Kanyargós útját albéretek, munkásszállások, verskötetek és a legkülönfélébb munkahelyek övezik. A költő negyedik könyve – *Régi kintorna dallamára* – 2013-ban jelent meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában.

– *Rendhagyó életút a tiéd, akár regényként is megállná a helyét, olyan nehézségek és fordulatok gazdagítják. Gyermekkorod nem volt kalandok híján, kezdjük tehát ennél az időszaknál. Mesélnél szüleidről, szüleid családjáról?*

– Édesanyám B-kategóriás énekesnő volt; a hetvenes években járta az országot, ment, ahová az OSZK (Országos Szórakoztatóipari Központ) küldte. Szállodákban, IBUSZ-lakásokban lakott, bárókban énekelt. A nyári vakációk idején engem is vitt magával: gyerekfejjel megfordultam Miskolcon, Nyíregyházán, Debrecenben, Mátészalkán, Keszthelyen – korán elkezdtem az országjárást. Anyám egyébként Csörögön, egy Vác melletti településen nevelkedett, két húga van, ma mindketten Vácon élnek. Anyai nagyanyám fiatalon meghalt agyvérzésben. Nagyapám afféle jó népi káder volt, ide-oda helyezgette a párt (ama nagybetűs), így kerültek Csörögre: nagyapámat kinevezték a helyi tévész elnökének. De hamar lemondott, elege lett, inkább elment traktorosnak. Ültem mellette a traktorban kisgyerekként én is. Nagyapám öccse pedig munkásor volt. Íme, az anyai ág. Apám zenész volt, basszusgitaros több váci zenekarban. Apai parancsra kitanulta az ácsmesterséget. Nagyapám,

Tóbiás István felsőgödi cipész-mester kijelentette: a zenészek éhenkórász népség, szakmát kell tanulnod, fiam. Szüleim úgy ismerkedtek meg, hogy egy amatőr táncdalfesztiválon apám Scott nevű zenekarát bízták meg anyám színpadi kíséretével. Anyám alig múlt tizennégy éves, de már több ilyen fesztiválon szerepelt, egyszer a Váci Naplóban is írtak róla, a fényképe is megjelent a lapban a családi legenda szerint. Apám élete korán kisiklott: hiába keresett jól mint ács, sose volt elég a pénze. Szüleim szerettek nagylábon élni. Nagyon fiatalok voltak – anyám a tizenhatodik évét alig töltötte be, amikor engem a világra hozott, apám öt évvel volt idősebb nála. Nem voltak felkészülve a szülői szerepre. Szerettek szórakozni, menni az éjszakába. Még csecsemő voltam, amikor egy szórakozóhelyen, úgy éjfél tájban apámnak eszébe jutott, hogy engem meg kéne szoptatni. Szólt anyámnak, rohantak haza (akkor éppen apám szüleinél laktunk), és látták: nagyanyám kétségbeesve, fel-alá rohangál velem, nagyapám örjög, én meg már sírni sem tudtam, és kezdtem kétkülni. Ezt nagyanyám is, anyám is elmesélte, mikor már nagyobb voltam – anyám bevallotta: teljesen elfelejtette, hogy van egy gyereke. Szóval soha nem volt elég pénz

a szórakozásra, ezért apám autót tört fel. Lebukott, három évet kapott, Állampusztán ülte le. Anyám járta az országot, engem pedig apai nagyszüleim vettek magukhoz; ők neveltek kilencéves koromig.

– *Szüleid helyett nagyszüleid voltak tehát ekkor már a nevelőid. Róluk mi maradt meg benned, mire emlékszel a kapcsolatotokból?*

– Nagyanyám, Lőrincz Annamária Vas megyei volt, egy Szombathely melletti kis faluban született. Két bátyja közül az egyik valahol Romániában esett el a második világháborúban, a másikat nagyanyám szeme láttára lőtte agyon egy részeg orosz katona: bujkáló németnek nézte. Magas, szőke fiatalember volt ugyanis nagyanyámnak ez a bátyja. Az idős asszony mindig mondogatta: őrá hasonlítok. Fiatal lányként került Felsőgödre, a Duna-parti üdülőbe cselédnek; így ismerkedtek össze nagyapámmal. Nagyapámnak akkor, a harmincas évek végén saját cipésműhelye volt Felsőgödon, inasokkal, segédekkel dolgoztatott. A semmiből, lelenc-sorból küzdötte fel magát. Az anyját korán elveszítette. Az apja, az én dédapám pedig számomra mindmáig tisztázatlan szerepet vállalt a Tanácsköztársaság idején, ami miatt a bukás után bujkálnia kellett.

Magával vitte akkor kilencéves nagyapám – Nagymaros felett, a szőlőhegyen húzták meg magukat egy borospincében. Egy este dédapám a fia kezébe nyomta a pisztolyát, a lelkére kötötte, hogy bárki jön, lőjön, azzal elment. Nagyapám sosem látta többé. Hamarosan emberek jöttek, döngették a pinceajtót, nagyapám pedig lőtt, szemrebbenés nélkül beleeresztett két-három golyót az ajtóba. Menhelyre került, onnan pedig tanyára, nevelőszülőkhöz. Teheneket kellett őriznie. Azzal csúfolták a tanyasi gyerekek, hogy „lelenc, apádat felakasztották”! Nekiment a legnagyobbknak, a földre kerültek, s ahogy ott hemperegtek a sárban, nagyapám leharapta a kölyök fülét, majd felállt és beleköpte a kacsasúztatóba. Majdnem agyonverték a parasztok, amiért egy életre megutálta őket. Ha néptánc-együttes szerepelt a televízióban, ki kellett kapcsolni, hiába könyörgött nagyanyám, aki parasztlány volt. A kommunistákat is utálta – szocdem volt, mint a legtöbb iparos abban az időben –, különösen azután, hogy az államosítások idején elvették a műhelyét. Éjjeliőr lett a MÁV-nál, onnan ment nyugdíjba. Kemény, hirtelen haragú ember volt, hamar eljárt a keze. Ezt apámtól tudom: ő mesélte, milyen szigorúan fogta nagyapám mind az öt gyerekét. Engem soha egy ujjal se bántott – nagyon szeretett, sokat foglalkozott velem.

Nagyanyám virágot árult a Fény utcai piacon, amelynek helyén ma csillogó-villogó bevásárlóközpont terpeszkedik. Hűvös nyári hajnalokon indultunk a vasúthoz, toltuk a két biciklit. Rajtuk a kosarak, azokban friss virágcsokrok, mindenféle mezei virág, amit nagyanyám szedett előző nap a határ-

ban – így mondta mindig: megyek a határba. A piacra nagyanyám ment intézni az üzletet, ugyanis ő a legritkábban állt le árulni, a virágot a többi virágárus asszonynak adta el; mi pedig nagyapámmal beültünk a kocsmába: nagyapám magának fröccsöt, nekem málnaszörpöt kért. Elpolitizálgatott a nyugdíjas törzsvendégekkel, rövidesen össze is vezett velük, aztán megjelent nagyanyám a pénzzel, és indulunk haza.

– *Tehát rendeződött az életed. Meddig neveltek a nagyszüleid?*

– Kilencéves koromban egyszerre felborult minden. Meghalt a nagyapám (pontosan 1980. december 8-án). Évekkel később tudtam meg apámtól, azon a napon lőtték le John Lennont. Megszakadt anyám énekesi pályája (ma sem értem, miért hagyta abba), és szabadult az apám. Addig barátkozó, mosolygós kisgyerek voltam; nagyapám halála után befelé forduló lettem, foglalkoztatni kezdett a halál, összevissza fantáziáltam, például elképzeltem, hogy nagyapám

most a föld alatt alszik, és újraálmodja az életét. Az egészet. Elejétől a végéig. A szüleimmel Dunakeszin laktunk – mondanom sem kell, hogy albérletben. Mindennaposak voltak köztük a veszekedések. Anyám ekkor már ivott, a rendőrök is folyton jöttek, végzáltak apámat. Egyetlenegy meghitt pillanatra emlékszem. Nagy csomagot hozott a postás, könyvek voltak benne, köztük egy Kosztolányi-kötet. Apám találmra felütötte, és felolvasta a *Mostan színes tintákról álmodom* című verset. Utána csak ültek anyámmal, és fogták egymás kezét. Mindketten könyvet, irodalmat szerető emberek; anyám, amikor írni kezdtem, azt mondta: a költők szép emberek. Kislánykorában szeretett elgyönyörködni a régi magyar költők arcképeiben. 1981 őszén apámat újra elvitték; az egyik orgazdája jelentette fel. Négy és fél évet kapott, Sopronkőhidán töltötte le. Ez idő alatt engem két nő nevelt: anyám és az apai nagyanyám. Eléggé ambivalens volt az egy-

Anyám és én

máshoz való viszonyuk; nagyanyám anyámat okolta mindenért, akivel albérletben laktunk Felsőgödön.

– Nyilván nehéz évek voltak ezek a számodra. Az írással, az irodalommal mikor találkozta? Mikor tűnt ki, hogy érdeklődsz az írás iránt?

– Mivel mindenből megbuktam, meg kellett ismételnem a negyedik osztályt. Csak magyar nyelvből és irodalomból voltam kitűnő, már az első osztálytól kezdve, a fogalmazás dolgozataimra csillagos ötösöket kaptam. Pedig akkor még egyáltalán nem voltak irodalmi ambícióim. A többi tantárgy egyszerűen nem érdekelt. Nagyon szerettem olvasni, faltam a mesekönyveket. Egyszer – ez még másodikos koromban történt – óra előtt felnyílt előttem az olvasókönyv József Attila versénél. „A bábok között elaludt a hangya.” Olvastam, és eltűnt körülöttem a világ, ahogy mondani szokták; csak messziről hallottam ricsajozó osztálytársaimat. Ugyanígy jártam Weöres Sándorral is. „Őszi éjjel izzik a galagonya.” Teljesen a hatása alá kerültem; este, otthon,

a tükör előtt állva hajtogattam ezt az egy sort, lázas állapotban. Másik alkalommal, szintén óra előtt vagy alatt, amíg a tanítónő magyarázott, rábukkantam az olvasókönyvben Juhász Ferenc versére. „Te ekével, te kalapáccsal, te tollal”; meg: „a rózsáéval, a rózsáéval, mely a kórházak udvarán terem”. Ez tetszett a legjobban az egész költeményből. Aztán jött az az este, ott, a pincelakásban, amikor apám felolvasta Kosztolányi versét. Mindennek ellenére sem jutott eszembe, hogy verseket írjak. Mikor anyámmal visszamentünk Felsőgödre, rémtörténeteket írtam. A tanulást teljesen elhanyagoltam, álmvilágban éltem. Egy napon mégis elhatároztam, hogy költő leszek. Verseket kezdtem írni anélkül, hogy előtte olvastam volna költeményeket – az említett néhány esetet leszámítva. Szerintem példa nélküli, hogy nem más költő, nem valamelyik klasszikus hatására ragadtam tollat. Írásaim semmiben nem emlékeztettek a versekre: formátlan szövegek születtek, afféle koravén, gyerekes bölcselkedések az emberiségről meg a világról: miért olyan, amilyen.

Rím, ritmus egyáltalán nem érdekelt; észre se vettem, hogy létezik ilyesmi. Rengeteget írtam, egy nap több füzet is betelt a „verseimmel”. Elbűvölt a gondolat, hogy világhírű író leszek. A tanárim mondhattak nekem, amit akartak. Még az is megfordult a fejemben, hogy nemcsak író, de zeneszerző is leszek. Apám könyvei három éjjeliszekrényt tölthettek meg a nagyanyám házában: köztük bukkan- tam egy keménytáblás, sötétkék, vékony könyvre, Hector Berlioz életregényére. Ez volt gyerekkorom egyik legnagyobb olvasmányélménye. Legkedvesebb szórakozásom lett fejben komponálni.

– Közben édesanyád egyedül maradt. Hogyan éltetek?

– Anyám a felsőgödi Ramóna gyárban dolgozott takarítónőként. Gyakran nyúlt a pohár után, késő éjjel járt haza – én addig az ágyon térdepelve olvastam a kislámpa mellett. Így habzoltam be Kosztolányi *Látjátok, feleim* című tanulmánykötetét, aminek köszönhetően megismertem Vajda János, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő nevét. Apám könyvei között voltak Németh László drámái, a *Szerettem az igazságot*, két kötetben – nem olvastam el mindet, csak a *Pusztuló magyarokat*. Semmit nem értettem belőle, de megfogott az atmoszférája. Apám a fegyházból könyveket küldött nekem. A csomagban Euripidész, Strindberg drámái, az *Anna Karenina*, Matteo Bandello novellái két kötetben, és Jack Londontól a *Martin Eden*. London regényét minden évben elolvastam egyszer, s mindig tudott újat mondani. Akkor szerettem meg a versantológiákat is. Az antológiáknak köszönhetően hihetetlenül sok klasszikus, illetve kortárs külföldi és magyar

Kétévesen

Apám öltönyben barátaival fiatalon

költőt ismertem meg. Apámnak megvoltak Csanádi Imre összegyűjtött versei és egy Heine-kötet – egyszerre olvastam a kettőt. Kedves olvasmányom volt Bertha Bulcsu interjúkötete, az *Írók műhelyében*. Nagyanyám mindig adott zsebpénzt, amit irodalmi folyóiratokra költöttem. Tizenhárom évesen már olvastam a Kortársat, az Új Írást, a Nagyvilágot, a Szovjet Irodalmat. Nagyanyámnak járt az Új Tükör, a Szabad Föld, a Nők Lapja – én csak a verseket és a novellákat olvastam el bennük, a többi nem érdekelt. A *Szép versek* kötetét minden évben megvettem, s korán a kezembe került a *Madárúton* antológia, ami nagyon tetszett; majd *A költészet másnapja* is. 1985 őszén apám szabadult, megint Dunakeszi, másik iskola, albérlet, veszekedések, apám öngyilkossági kísérlete, újabb bűncselekmények, börtön. Néhány hónapot volt kint csupán. Hetedikben megbuktam. Onnantól nagyanyámnál laktam, anyám maradt Dunakeszin a sokadik albérletben, a hétvégéket nála töltöttem. Ebben az időben szerettem meg egy életre Juhász Gyula költészetét. Nagy hatással voltak rám Georg Trakl

vizionárius költeményei is. Radnótinak nemcsak a verseit, hanem a könyvbírálatait is olvastam: mint ha csak éreztem volna, egyszer magam is írok majd recenziókat. Ekkor döböntem rá, hogy léteznek olyan fogalmak, mint kép, hasonlat, metafora. Valahányszor elolvastam egy remek tájverset valamelyik klasszikus vagy kortárs költő tollából, attól kezdve arra törekedtem, hogy én is képes legyek ilyen verset írni. Majdnem minden tantárgyból folyton bukásra álltam, de tudtam, mi az az imaginizmus és a szubjektív idealizmus.

– *És eljött a pillanat, hogy már nem csupán magadnak akartál írni; amikor megmutattad a verseidet valakinek – szóval amikor kiléptél a színpadra?*

– 1986 őszén elmerészkedtem Köves Istvánhoz, az Ifjúsági Magazin versszerkesztőjéhez. Előzőleg a *Vihar után* című, kézzel írt versemet már elküldtem neki iskolai írólapon. Köves a szeptemberi számban válaszolt, a Pegazus vagy hintaló rovatban. Kért, hogy keressem fel valamelyik fogadónapján. Így került sor a látogatásra. Átnyújtottam neki a kéziratos,

írólapokra írt verseimet, figyelmesen elolvasta valamennyit, majd az egyiknél kijelentette, ezt leközzeli, ha viszek bele hívórímet. Megkérdeztem tőle, mi az, elmagyarázta, én meg hazamentem és megírtam a verset hívórímmel. Ez a művem, a *Kamaszkor* című, az első nyomtatásban megjelent írásom: a lap 1987. januári számában látott napvilágot. Köves később még három versemet közölte; mindhárom az 1988. szeptemberi számban jelent meg. Nagy szenzáció volt ez az iskolában. A magyartanárnőm kijelentette a kollégáinak a tanáriban, hogy lesztek ti még Horger Antal urak. Felvittem az újságot Vári Attilának. Megpillantva a vers címét, annyit mondott: végre a saját korosztályodról írsz. Várival előző nyáron ismerkedtünk össze a vonaton. Én anyámhoz utaztam Dunakeszire, ő Pestre. Nálam volt az Élet és Irodalom legfrissebb száma; elkérte tőlem, átfutotta, majd visszaadta és megkérdezte, hogyan lehetséges, hogy egy tizenéves gyerek az ÉS-t olvassa. Kihúztam magam és rávágtam: úgy, hogy író vagyok. Fogalmam se volt, ki ül velem szemben. Ma is látom azt a halvány mosolyt, ami a válaszom hallatán átfutott az arcán. Megadta a címét (akkoriban Vácott élt a családjával), s kért, hogy látogassam meg. Rendszeresen feljártam hozzá, vittem verseket (továbbra is iskolai írólapokon persze), egy-egy művemet tízszer is átíratva velem, mire kijelentette: ezt már közölni lehetne bármelyik irodalmi lapban. Egyébként a próza felé terelgetett: írjak a korosztályomról, mondta. Nem tudta, hogy engem egyáltalán nem érdekel a korosztályom. Akkoriban valami szecessziós álomvilág-

ban éltem, szerelmes voltam a múlt századforduló világába; szinte fizikailag fáj, hogy ebben a korban kell élnem, és nem száz évvel korábban születtem. Várival aztán megszakadt a kapcsolatunk. Ennek semmi különösebb oka nem volt: egyszerűen másképp alakult az életem. Azt hiszem, világeletemben rossz kapcsolattartó voltam. 1987 tavaszán megismerkedtem Németh Péter Mikolával; vele azóta is barátok vagyunk.

– *Hamar a saját utadra léptél. Mikor kellett önállóvá válnod?*

– 1987-ben másodszor is megbuktam hetedikben, s úgy döntöttem, nem járok többet iskolába. Anyám ment be a bizonyítványomért. Segédmunkás lettem a dunakeszi-gyártelepi járműjavító üzemben. Még Lenin képe lógott a falon az irodában, amikor felvettek. Egy hónapig dolgoztam itt. Aztán elkezdődött több évig tartó hányódásom. Öt évig az Ifjúsági Magazinban megjelent néhány vers volt az összes publikációm, de bármerre vetett a sors, mindenhol azt mondtam, hogy költő vagyok. 1989 tavaszán Csepelre kerültem, munkásszállón laktam, és ott is dolgoztam. Anyám is itt volt takarítónő. A munkásszálló irodáján dolgozott egy Cseh Károly nevű fiatal költő. (Nem azonos a közel-múltban elhunyt kitűnő költő-műfordító Cseh Károllyal, aki hosszú évekkel később szintén jó barátom lett.) A fiatalabb Cseh Karcsi pont az idősebb pályatárs miatt Kilátó István név alatt publikálta verseit a Kapuban. Sokat beszélgettünk az irodában: buzdított, hogy mozduljak ki, kezdjek el kilincselni a szerkesztőségekben; ne várjam, hogy majd miattam Gorbacsov autója megáll a szálló előtt – szó szerint így mondta. Ősszel a buda-

kalászi munkaterápiás intézetbe kerültem (munkaviszonyom a szállón fennmaradt, táppénzes voltam), itt töltöttem el egy évet, és összeismerkedtem Tornay Marival. Ő a férjével, Ottóval az intézetben élt egy hihetetlenül kicsi szolgálati lakásban. Nagyon felnéztem Marira – előtte csak Vári Attilára néztem így fel. Mari vette át a stafétát a fiatal Cseh Karcsitól a buzdítás és korholás ügyében.

Virággal a gomlyukamban apai nagyanyámmal, Ági unokahúggal a felsőgödi nagyszülői ház udvarán

Elhalmozott üres füzetekkel, írom tele őket, egyszer pedig elémtett egy csomó Mozgó Világot, mondván, ennél a lapnál Berkes Erzsébet a versszerkesztő, küldjek verseket neki. Marival 2010-ben bekövetkezett haláláig barátok voltunk; egyszer megírtam neki, hogy ő az irodalmi szülőanyám. 1990 őszén ott hagytam az intézetet és a csepeli munkahelyet is; ekkor kezdődött az a több évig tartó korszak, amely alatt összeviszva hányódtam a világban, s hetekig, hónapokig az utcán éltem. Várótermekben, éjszakai buszokon aludtam; nappal a verskézirataimat

árultam az utcán. Előfordult, hogy nem ettem három napig, végre egy nő megvette az egyik versemet, a pénzből tudtam venni tejet meg zsömlét, s egy padon ülve fogyasztottam el. Velem egyidős költők már túl voltak az első kötetükön, a nevükkel rendszeresen találkoztam az irodalmi folyóiratokban – az érzés, hogy le vagyok maradva a többiekhez képest, máig kísér. 1991 őszétől '92 kora tavaszáig Szajolon laktam. Anyám itt dolgozott egy helyi panzióban. Engem egy idős parasztember fogadott a házába. Anyám fizette a lakbéremet. (Apámról semmit se tudtam évek óta.) Nagyanyám néha eljött ide, hozott pénzt meg ennivalót. Akkor már beteg volt, de nem tudtam, mennyire, mert sose panaszkodott. A parasztember a konyhában, én a tisztaszobában laktam. Hordtam a helyi könyvtárból a könyveket. Pilinszky fogott meg ekkoriban és Paul Celan.

– *Beszélg kicsit az olvasmányélményeidről! Bármerre jártál, mindig olvastál. Ekkoriban mik kerültek a kezvedbe?*

– Kezembe került Kassák *Csavarógók, alkotók* című tanulmánykötete. Ebben írja Panait Istratiról, hogy – ellentétben a többi nagy autodidaktával, Gorkijjal, Ham-sunnal, Jack Londonnal – valójában meghasonlott polgár volt. Anélkül, hogy Istratihoz akarnám mérni magamat, Kassák Istrati-jellemzésében kicsit magamra ismertem. Én ugyanis sose voltam az a vagány, vagy fenegyerek típus. Rossz időben, rossz helyre születtem. Sokszor elképzeltem, milyen is lett volna egy felsőközéposztálybeli családba világra jönni. Mielőtt kikötöttem volna Szajolon, véletlenül találkoztam

– több év után – Németh Péter Mikolával a váci művelődési házban. (Ugyanis, ha meguntam Pestet, felszálltam a vonatra, és elmentem Vácra. Hiszen olyan mindegy volt, hol vagyok. Ha akkor lépünk be az EU-ba és az utazáshoz elég a személyi igazolvány, gondolkodás nélkül felszállok az első külföldre induló vonatra. Mint Hamsun az *Éhségben* felszállt Oslo – akkor Kristiania – kikötőjében az első Amerikába induló hajóra.) Mikola akkor alapította meg Katedrális néven az irodalmi folyóiratát, az első számból nekem is adott egyet, ezt vittem Szajolra.

– Szajol után merre vetted az irányt?

– 1992 tavaszán bebuszoztam Szolnokra a munkaügyi központba, ahol regisztrálva voltam, kaptam útiköltséget, s Pestig meg sem álltam. Onnan HÉV-vel ki Budakalászra, Tornay Mariékhoz. Elmondtam Marinak a helyzetemet, ő pedig elirányított a Jahn Ferenc Kórházba Zonda Tamáshoz – még ajánlólevelet is írt, amiben kérte a doktort, hogy vegyen fel valamilyen ürüggyel a pszichiátriai osztályra, amelynek ő volt az osztályvezető főorvosa. Beállítottam hát Zondához egy szatyorral, amiben néhány könyvet és több versem kéziratát hurcoltam. Ő főorvosurasan fogadott, hellyel kínált az irodájában, átnyújtottam neki Tornay Mari ajánló sorait, átfutotta, majd a szatyorra bökött: abban mi van? A verseim – válaszoltam, már ami megmaradt, mert ki szoktam dobni őket. Kérte, hogy mutassak egyet. Kihalásztam valamelyik versemet a papírhalomból, s olvasni kezdte. Először csak a homlokát ráncolta, majd teljesen kiesve a higgadt főorvos szerepéből, az asztalt verte. Maga ilyen-

ket ír, és csak úgy kidobálja őket, kiabálta. A többit is mutassa. Odaadtam mind, ő pedig szidott és olvasott. Ez volt a legkülönösebb dicséret, amit valaha is kaptam a verseimre. Végül lecsillapodott; közölte, az osztályára ugyan nem vehet fel, területileg nem hozzájuk tartozom, de menjek el a pomáz-dolinai munkaterápiás intézetbe: az ottani főorvos, az intézet vezetője nagyon szereti az

Apai nagyapámmal, id. Tóbiás Istvánnal

írókat, művészeket, szinte gyűjti őket – próbálkozzam nála. Zondának nemrég volt szerzői estje az intézetben, amelyen megismerkedtem egy érdekes dolinaival, Tímár Róberttel, aki művelt, olvasott ember, verseket ír. Mondtam a doktornak, Tímár Róbertől hallottam már, Tornay Mari mesélt róla. Elköszöntem Zondától, sok szerencsét kívánt, s a lelkemre kötötte, ne dobáljam ki a verseimet. De nem Dolina felé vettem az irányt, hanem Vácra mentem. Felkerestem Mikolát. Elvitt a helyi Kék-Ló-Fény Kávézóba, bemutatott Hortoványi Tamás képzőművésznek (művészneve: Kettős Tamás). Ta-

más grafikáit, írásait ismertem a Katedrálisból. Tamás felvitt a váci lakásukra, bemutatott a feleségének. Nevemet meghallva Kinga felkiáltott: hiszen mi rokonok vagyunk! Ugyanis engem Tóbiás Barna Attilának hívnak eredetileg, őt pedig Tóbiás Kingának. Az Ifjúsági Magazinban még ezen a néven jelentek meg a verseim. A Barna T. Attila nevet később, Tímár Robi tanácsára vettem fel Dolinán.

– Rokonra leltél tehát?

– Igen. Gyerekkoromban mindig hallottam a nagyszüleimtől, hogy élnek Tóbiások Nagymaroson, s ők a rokonaink. Kinga pedig Tóbiás-lány és nagymarosi. Egy üveg borral megünnepeltük hát a találkozást, és náluk maradtam, míg fel nem vettek Dolinára. Ez pedig úgy történt, hogy beállítottam az intézet főorvosához, mondtam neki, hogy Tornay Mari küldött és költő vagyok, mire azonnal rávágta, akkor fel van véve. Dolinán végre személyesen is megismerkedtem Tímár Robival, barátok lettünk. Robinak fiatalkorában, valamikor a hatvanas években egy verse és két novellája jelent meg a Vas Népében. A Déryné művésze volt legjobb barátjával, Szerb Györggyel, a méltatlanul elfeledett költővel együtt. Közös barátjuk pedig Császár István volt, aki mindkettejüket megörökítette az egyik hosszabb elbeszélésében.

– A lírában is haladtál? Jelennek meg verseid?

– Ekkorra már több olyan verset is írtam, amit végre vállalhatónak éreztem. Hosszú évtizedek után Robi is újra írni kezdett. Ilyen soraira emlékszem: „Mesekék lett a messzeség”, meg: „Teuton lovakon jön a tél”. Írt egy hosszabb versciklust *Határvidék* címmel,

26. születésnapom, *Élő Reménység Alapítványa, Dunakeszi, 1997. november 28.*

amit később egy váci zenész barátom megzenésített, s nagy sikerrel játszott többször is. Tímár Robival körülbelül 2003-ig tartottuk a kapcsolatot, aztán eltűnt – fogalmam sincs, mi lett vele. Ő mutatott be 1994 tavaszán Gutai Magdának. Felolvastam egy versemet, utána Gutai szigorú arccal nekem szegezte: mi az az alliteráció? Hebegtem-habogtam – először hallottam ezt a kifejezést. Gutai megennyhült. Nem tudja, de milyen jól csinálja – mondta. 1992 nyarán halt meg a nagyanyám. A hírt apám hozta, aki egyik napról a másikra előkerült valahonnan; néhányszor meglátogatott még, aztán megint eltűnt. Végleg eldöntöttem, költő leszek és semmi más; egymás után születtek a verseim, s már az érvényesülés lehetőségén gondolkodtam. Robival elmentünk Berkes Erzsébethez. Mindkettőnket elutasított. Nekem azt mondta: fiatalember, amit maga csinál, az nem költészet; ezek csak szürrealista szövegek, vigye el őket a Nappali Házhoz. Nem vittem el. Felkerestem Oravecz Imrét; ő akkor az *Élet és Irodalom* versrovátát gondozta. Hellyel se kínált,

csak nyúlt a kéziratért. Elolvasta; adjon még egyet, mondta, elolvasta azt is; aztán megrázta a fejét, és olyan mozdulattal nyújtotta vissza kézirataimat, mint a véres rongyot. Végül öt év után jelentek meg újra verseim nyomtatásban, 1993 áprilisában, a váci Kőkapu című havilapban, majd nyáron Mikola mutatott be a Katedrális hasábjain. Ez volt az első publikációm igazi szépirodalmi folyóiratban. A Kőkaput azért említettem, mert én a helyi újságokban, sőt a napi- és hetilapokban történő megjelenést is komolyan veszem, azt is emberek olvassák, sőt, azt olvassák. 1993 augusztusától egy zuglói albérletben laktunk apámmal.

– *Folyton változó lakhelyek és állások ellenére – ezek szerint – ekkor már folyamatosan tudtál írni...*

– Egyszer a városban csavarogtam, gondoltam egyet, s a Katedrálissal a kezemben bekopogtam Berkes Erzsébethez. Örömmel üdvözölt, gratulált a megjelenéshez, s kérdezte, hoztam-e neki valamit. Mondtam, hogy van nálam néhány vers, csak kézzel írva, mire ő kért, hagyjam ott, a következő

szerdán jöjjenek el, addigra elolvassa. A megbeszélte időpontban Berkes azzal fogadott: fiatalember, mi kódexeket olvastunk az egyetemen, de a maga kézírásával nem boldogultam. Megbeszélte, hogy a következő fogadónapján újra felkeresem a már legépelt verseimmel. Írógépen írni még Dolinán tanultam meg, a könyvtárszobában lévő hatalmas, régi írógépen. De nem volt saját gépem, ezért apám szerzett egyet. A következő hét szerdáján ott ültem Berkes szobájában, aki elolvasta a verset, majd annyit mondott: jövő hétre hozzak neki egy remekművet. Elképedtem: hogyan írjak remekművet csak úgy, egyetlen hét alatt? Mindegy, írtam valamit, elvittem neki, elolvasta, és megint csak annyit mondott: rendben, akkor jövő szerdára várom a remekművet. És ez így ment egész ősszel, télen és tavasszal, mígnem egy áprilisi napon Berkes Erzsébet, elolvassa az újabb verseimet, felsóhajtott, és azt mondta: jók, sajnos jók. Elég baj ez magának. Le fogom közölni. Ekkor már egyedül laktam egy Köztársaság téri lakásban – még az előző év novemberében költöztünk oda apámmal. Februárban egy reggel lement a presszóba kávé inni – négy év múlva láttam újra. Csak akkor tudtam meg, hogy a presszóban igazoltatták, s ezúttal nem segített a hamis személyi igazolvány, ami pedig annyiszor bevált azelőtt. Az összes bútor egy ágy és egy matrac volt a szobában, s egy sámlis és egy hokedli a konyhában. Ezen a billegő hokedlin írtam – akár jelképe is lehetne az alkotói életemnek. Mindig úgy kellett írnom, mintha közben minden inogna körülöttem; mintha földrengés lenne. Ültem hát a lakásban, írtam

és olvastam éjszakákon át. Apám barátai gondoskodtak rólam. Néha meglátogattam anyámat Kiskovácsiban. Még 1992-ben intéztem el Dolinán egy pszichológusnő segítségével, hogy anyámat felvegyék a kiskovácsi intézetbe. Azóta is intézetben él.

– *Szóval megint mintha a semmi ágán ücsörögtél volna. Hogyan léptél tovább? Volt hová indulni?*

– Kettős Tamás egyszer eljött a Köztársaság térre, és magával vitt az Akácfa utcai Titanic sörözőbe. Itt tartották heti összejöveteleiket a Törökfürdő folyóirat szerzői, szerkesztői: fiatal írók, költők. Tamás bemutatott Ficsku Palinak, Bence Ottónak – örömmel fogadtak, tetszettek nekik a verseim, kértek, olvassak fel velük az Egyetemi Színpadon. Ez volt életem első nagy sikere. *Söröcske* című versemet olvastam fel, ami így kezdődik: „Söröcskén jártam. / Ott az emberek virágcserepek.” És így tovább, minden sor után meg kellett állnom és kivárni, míg a közönség lecsillapodik. Vastapsot kaptam. Az est után elvittek Kéri Piroska irodalmi szalonjába, ahol Garaczi – hosszasan szorongatva a kezemet – gratulált, faggatott, ki vagyok, honnan jöttem, miket olvastam eddig. A törökfürdősök elvittek a tatai írótáborba is; ott is felolvastunk – másnap felvettek a József Attila Körbe. Ekkor már rég nem a Köztársaság téren laktam, hanem felváltva Ficsku Palinál és Kettős Tamáséknál Vácott. A Mikszáth téri Tilos az Á-ban, a Krúdy Gyula utcai Blues Kocsmában, a Mária utcai Big Mambóban (vagyis a „Bermuda-háromszögben”) megismerkedtem Péterfy Gergővel, Térey Jánossal, Peer Krisztiánnal, Krausz Tivadarral, Dudás Attilával, Nagy Atilla

Kristóffal, Perjéssy-Horváth Barnabással, Párniczky Miskával. Végh Attilának Varga Klári mutatott be 1994 nyarán, a Tilos az Á előtt, éjszaka két órakor. Feljártam Bodor Béla irodalmi szalonjába is. Közben megjelentek verseim az ÉS-ben és a Mozgó Világban. Az ÉS-nél már nem Oravecz volt a versszerkesztő, hanem Ladik Katalin, s ő közölte egy prózaversemet (a többi költeményemre azt mondta: „hátáresetek”). Tatán Ficsku bemutatott Keresztury Tibornak, aki több munkámat magával vitte Debrecenbe, s közölte őket az Alföldben. Így indult el irodalmi pályafutásom. Amikor később, 2008-ban megkaptam a Salvatore Quasimodo-különdíjat, Balatonfüreden Madarász Imre a laudációjában felsorolta azokat az irodalmi lapokat, amelyekben kezdtem. Utána Nagy Gábor azt mondta: hát igen, tudni kell jól kezdeni; és te tudtál jól kezdeni.

– *Úgy tűnik, a nehézségek közepe miatt azért jó úton haladtál. Hová sodort a lendület?*

– 1994 őszén Mikola elvitt Nagy-börzsönybe, itt töltöttem az ősz és a telet a katolikus plébánián. Ketten laktunk itt: egy Tibor nevű hitoktató volt a lakótársam, akit ritkán láttam. Többnyire egyedül voltam. A kamrában több dobozra bukkantam, tele voltak a Vigilia felvágatlan számaival 1947-től 1991-ig. Egész télen a Vigilia régi példányait olvastam éjszakákon át. Én voltam a sekrestyés és a harangozó, de sose tanultam meg rendesen harangozni: mindig félrevertem a harangot. Hetente egyszer busszal lementem Dudás Attilához Szobra: beszélgettünk, elolvastuk egymás írásait – nagy barátok voltunk. Tavasszal aztán visszamentem Vácra, hajléktalan-

szállón laktam, ingyenkonyhán ebédeltem. Nagyon tiszta szálló volt, konténernek hívták, mert az is volt: egy nagy konténer, semmi- ben nem emlékeztetett arra, amit hajléktalanszálló alatt értünk. Nem laktunk benne tízen sem, egyik lakótársam sem hasonlított azokra a hajléktalanokra, akiket ma látni mindenütt. Valamennyien dolgoztak. A konténert füves, gondozott udvar vette körül. Reggel hétkor el kellett hagyni a szállót, este hétfig vissza kellett érni, akkor volt kapuzárás. Napjaim nagy részét a könyvtárban vagy a Madách Imre Művelődési Központ olvasótermében töltöttem. A '95 tavaszától '99 tavaszáig terjedő időszakot nevezhetném váci korszaknak is.

– *Örök mozgásban voltál és vagy, mindig továbbhajt valami, nyilván elsősorban az egzisztenciális gondok. Lássuk a váci korszakot, és az ekkor született műveket...*

– A váci éveket kezdetben a szállón, majd Károly Gyuriéknál töltöttem. Ő Deákváron élt feleségével és az öt gyerekével. Fiatalkorában írogatott – a hetvenes években egy verse meg is jelent az ÉS-ben. Biztatásomra újra írni kezdett, s azóta is ír és publikál, több kötete megjelent. (Vele sem találkoztam már vagy kilenc éve, csak a verseivel a folyóiratokban – mondom, rossz kapcsolattartó vagyok.) Gyuriék évekre befogadtak – egy konyhaasztalnál írtuk a verseinket, egyszerre. Ebben a konyhában nagy irodalmi élet zajlott. Fiatalkorai tollforgatók – Karánsebesy Balázs, Magas Árpád, Hídvéghy Aszter, ők, sajnos, néhány publikáció után felhagytak az írással – és Dudás Attila is megfordult itt, meg Párniczky Miska. Vagy a váci presszókat jártuk: a törzshelyünk a Vácon

legendás Esti Kornél Kávézó volt. „Az elsüllyedt Atlantiszt keresem, / Mely álmaimba' harangoz nekem” – írta Juhász Gyula. Ez a régi Vác az én „elsüllyedt Atlantiszom”. Számomra ez a város jelenti az ifjúságot; váci költőnek vallom magam, mert ha költő lettem, Vácott lettem az. Negyedik kötetem borítóján a régi fotó Vác főterét ábrázolja az 1890-es évekből. Én, aki mindig száz évvel korábban szerettem volna élni, az 1990-es években lehettem fiatal ebben a városban.

– *Mely lapokban publikáltál ekkor?*

– Megjelentek a verseim az Alföldben, a Mozgó Világban, a Törökföldben, a Kelet Felőlben, a Pannon Tükörben, a Lyukasórban, a Havi Magyar Fórumban, a Napútban, a Poliszban, a Parnasszusban és a Magyar Naplóban – és itt meg kell állnunk, mert ez fontos. Ugyanis a törökföldösök meg a többi balliberális író társ akkor kezdte el bojkottálni a Magyar Naplót. Oláh János vette át a lapot, ők meg bojkottálni kezdték. Én az egészet nem érttem: akkor még – ismeretlen kezdőként – azt sem tudtam, mi történik körülöttem. Csak az írás érdekelt, ahogy mondani szokták; azt sem tudtam, ki kivel van. A politika sem érdekelt. Újságot sem vettem a kezembe, amióta nem közölnek verseket. Szóval nekem tetszett a Magyar Napló: úgy éreztem, ez az a folyóirat, amelyik szellemiségében közel áll hozzám, és elhárítottam: a balliberális (akkor még nem használtam, sőt, nem is ismertem ezt a szót) író társakkal ellentétben én adok verset a folyóiratnak. Így ismerkedtem meg személyesen Bella Istvánnal; ő gondozta a versrovatot. Nevét, verseit gyerekkorom óta ismertem a *Szép*

versekből, s az, amit olvastam tőle, már akkor megfogott. A vele való találkozás sorsdöntőnek bizonyult a későbbiekben. Bellának tetszett az a két vers, amit vittem neki, ott fogta őket. Egyre többször találkoztunk, többnyire az Írószövetség székházában, s egy alkalommal, nem tudom, miért, éppen nálam volt körülbelül hatvan versem. Bella „lecsapott” rájuk. Állva olvasta el az összeset – a kicsiny szerkesztőségi helyiségben nem akadt szabad ülőhely, mindent elborítottak a könyvek, folyóiratok, vaskos dossziék. Minden vershez külön megjegyzést fűzött. Ezt olvastam, mondta az egyiknél – az a versem volt, amit évekkor korábban Ladik Katalin közölt az ÉS-ben. Bella István emlékezett rá! Egy másikra azt mondta, ez Csoóri-hatás. A vers egyik sora ugyanis így hangzik: „kibomlott sálként úszik utánad az utca”. Rögtön tudtam, Csoóri melyik versére gondol, arra, amelyik így kezdődik: „Görbe kis utca, / eldobott dinnyeszelet.” Igen, vágta rá Bella, ez az. Nem értettem egyet vele, szerintem a két kép nem ugyanarról szól. Csendben elvitatkoztunk ezen egy kicsit. Kedves emlékem ez.

– *Tehát publikálni kezdte a Naplóban, de lassan megérett az idő az első kötet összeállítására is. Hogyan alakult az első kötetednek, a Senkinémasága címűnek a sorsa?*

– 1997 nyarán a váci önkormányzat támogatásával napvilágot látott az első kötetem, *Senkinémasága* címmel. Természetesen Bella Istvánnak is dedikáltam egy példányt, örült neki, megköszönte. Ősztől egy szabad keresztény lakóközösség fogadott be Dunakeszin. Decemberben felhívott Ká-

roly Gyuri, hogy ekkor és ekkor legyen az Írószövetségben, öltönyben-nyakkendőben. Ugyanis megkaptam a Verskarácsony-díjat. Ezt a díjat a Borsos Miklós Alapítvány hozta létre, s a Magyar Írószövetség költői szakosztálya javaslatára nekem ítelték oda a kötetemért. A díjat Borsos Miklós özvegyétől vettem át, utána sorra jöttek oda hozzám koccintani, gratulálni olyan költők, akiket gyerekkorom óta ismertem, tiszteltem, szerettem, akiknek a versein felnöttem – hihetetlen élmény volt. Tóth Bálint megrázta a vállamat: te, fiatal költő, dörögte szeretettel a magasból. Veress Miklós, Döbrentei Kornél, Czigány György – nem tudok mindenkit felsorolni, nagyon sokan voltak; szédültem. Szervác Józseffel ekkor találkoztam először és – sajnos – utoljára. Kövesdy Zsuzsa azonnal interjút készített velem a Kossuth Rádió számára. Három versemet pedig átvették a kötetből a *Verskarácsony* antológiába – ez volt az első olyan antológia, amelyben jelentős kortárs költőkkel szerepelek együtt (és egy klasszikussal, a nyitó vers ugyanis Nagy László műve). A díjnak köszönhetően megismerte nevemet az irodalmi szakma – és ezt Bella Istvánnak köszönhetem; tulajdonképpen ő fedezett fel. Egyébként 1996 tavaszán már kaptam díjat a verseimre; a gödöllői Juhász Gyula Városi Könyvtár országos irodalmi pályázatán első helyezést értem el a vers kategóriában. Gyurkovics Tibor, Kiss Dénes, Szakonyi Károly bírálták el a beérkezett pályaműveket. Életem első irodalmi díját – tízezer forint értékű könyvutalványt – Gyurkovics Tibor kezéből vettem át, Szakonyi Károly laudált. A könyvtár egy antológiát is kiadott a legjobbnak

ítelt pályaművekből *Hajtások* címmel – ez volt az első antológiabeli szereplésem. De az igazi áttörést a Verskarácsony-díj jelentette.

– *Milyen volt az első kötet visszhangja?*

– Oláh János a Magyar Naplóban, Kerék Imre a Várhelyben, Végh Attila a Lyukasórában, Szi-tányi György és Zászlós Levente az Új Pest Megyei Hírlapban, Pósa Zoltán a Demokratában, Prágai Tamás a Napútban írtak a *Senki-némaságáról*. Kerék Imre Babits, Rilke, Nemes Nagy Ágnes nevét említi a verseimmel kapcsolatban – belepirultam, amikor olvastam. Felhívtam Kerék Imrét, megköszöntem neki a kritikát, pár percet beszélgettünk is a telefonban – sajnos, először és utoljára: sose sikerült személyesen is megismer-nem, pedig az ő költészetét is rég-óta nagyra tartottam. Végh Attila azt írta, hogy amikor fennhan-gon olvassa magának a verseimet, „Georg Trakl felül a sírjában és szomorúan vigyorog”. Prágai Ta-más pont azt az antológiát emle-geti, amelyből annak idején Paul Celan költészetét megismertem. Prágai írta le velem kapcsolatban először Celan és a korai Schein Gábor nevét.

– *A magánéleted pedig folyt a maga útján, a költészettől függetlenül. Hol laktál ekkoriban, és miből tartottad fenn magad?*

– 1998 nyarán pár napot egy esztergomi gyárban dolgoztam alkalmi munkásként. Miért dolgozol te ilyen helyeken? – kérdezte Végh Attila, s azt javasolta, legyen újságíró, abból nagyon jól meg lehet élni. Ő akkor a Demokratánál dolgozott. Elvitt a Napi Magyarországot szerkesztőségébe, bemutatott Tallai Gábornak, a kulturális rovat szerkesztőjének. Így

lettem külsős a Napi Magyarországnál. A szerkesztőségben ismerkedtem meg Szepesi Attilával, ő is a lapnál dolgozott akkor. De írtam máshová is; recenziót a Demokratába (Molnár Krisztina Rita első verseskötetéről), s Rózsa Endre posztumusz kötetéről a Váci Naplóba. A Váci Napló főszerkesztője megbízott egy feladattal: meg kellett interjúvolnom néhány váci taxist, már nem tudom, minek az apropóján. Cikkecském annyira elnyerte tetszését, hogy foglalkoztatni kezdett. Csináltam mindent. Riport, tudósítás, jegyzet, interjú – rohángáltam a városban, vagy a szerkesztőségben ültem a gép előtt. Úgy gondoltam, újságíróként megteremthetem az egzisztenciámat, hiszen azt láttam, sok barátom, ismerősöm érvényesül ezen a pályán.

– *Am ha újságírás, akkor politika. Még mindig azzal a naivitással álltál a közéleti eseményekhez, témákhoz, mint korábban?*

– Valóban, ezekben az időkben kezdett foglalkoztatni a politika. Természetesen újságolvasó lettem, már csak azért is, hogy – mint kezdő újságíró – tanuljak; de nem ez volt az egyetlen ok, amiért az összes lapot végigolvastam első betűtől az utolsóig (kivéve a gazdasági és a sportrovatot). Hogy miért is kezdett el érdekelni a társadalom, külön önéletrajzi esszé tárgya lehetne. Vidéken éltem, többségükben nemzeti elkötelezettségű helyi értelmiségiek, tanárok, művészek között; hatásukra – s olvasmányaimnak, például Szabó Dezső műveinek, Csurka István publicisztikájának köszönhetően – szép lassan felnyílt a szemem. Úgy éreztem akkor: a nemzeti oldalon megtalálhatom a helyemet, tollammal szolgálhatom az eszmét. Éve-

kig vadul politizáltam, sokszor es-tem túlzásba, néhány ekkoriban született publicisztikámat ma már nem írnám meg.

– *És sikerült boldogulnod a zsurnalisztika területén? Megteremtetted a régen óhajtott egzisztenciádat?*

– Valahogy nekem nem sikerült jól megélnem az újságírásból, de még rosszul se. Így aztán 1999 tavaszán ismét Dunakeszin kötöttem ki; a szabad keresztény lakóközösség szeretettel fogadott. Saját kertészetükben dolgoztunk egész nap: mint rendes munkahelyen, be is jelentettek minket. Nem lettem keresztény (inkább spirituális beállítottságú vagyok, például kamaszkorom óta erősen foglalkoztat a reinkarnáció gondolata, ami a közhiedelemmel ellentétben nem azonos a lélekvándorlással), nem is kellett azzá válnom, nem akarták mindenáron megtéríteni az embert. Két érdekes emberrel ismerkedtem meg ebben a közösségben: Kalamár Lászlóval, akinek a versei antológiákban jelentek meg, és Thaly Csobánnal, Thaly Kálmán egyenes ági leszármazottjával. Csobánnak is megjelentek versei, például a Poliszban, s jó barátja volt Bárdossy László unokája. A közösség vezetőjének köszönhetem, hogy estin befejeztem a nyolc általánost. Ő bírt rá ugyanis arra, hogy továbbtanuljak. Később a gimnáziumnak is nekirugaszkodtam, de nem volt energiám végigcsinálni az első osztályt sem. Nem vagyok rá büszke, de én mindig is csak írni akartam, semmi más, ráadásul nekem az utcáról kellett megvalósítanom magamat, ami rengeteg energiámat felemész-tette. Azt hittem, mindenhez elég az életben, ha jó verseket írok.

– *De ezzel nem ért véget az újságírói pályád, hiszen újra írtál*

lapoknak. Sőt, még ma is publikálsz, ha nem is belsőként.

– Igen, 2000 elején újra külsőzni kezdtem a Napi Magyarországnak. Interjúkat csináltam Jókai Annával, Tornai Józseffel, Lázár Ervinnel, Vári Attilával (tizenhárom év után újra találkoztunk Várrival), Bárány Tamással. Tavasszal felvettek eladónak az Osiris Könyvesházba. Nem külsőztem tovább a Napi Magyarország kultúrrovátának, de miután a lap egyesült a Magyar Nemzettel, a szombati mellékletbe írogattam recenziókat. Ezt azóta is csinálom, többkevesebb rendszerességgel. De írtam recenziókat a Szabad Földbe is, mikor Dippold Pál volt a lap főszerkesztője, és Bágyoni Szabó István vezette a kulturális rovatot. Oláh András és Fecske Csaba kötetéről írtam. Ősszel megváltam a lakóközösségtől, s Nagymarosra költöztem albérletbe. 2001 tavaszán felvettek a Magyar Írószövetségbe; Bella István és Tornai József voltak az ajánlóim. Végh Attilát és engem kétszer vettek fel. Ez az őszi tagfelvétel után derült ki, mikor Szakonyi Károly egy irodalmi est után gratulált nekem, s mondta, ő is megszavazta a felvételemet a szövetségbe. Mire én: de hiszen tavasz óta tag vagyok... Szakonyi elhült, én is meglepődtem. Később mesélték, a szavazásnál Oláh János felállt, és szólt, hogy gyerekek, őket (Végh Attilát és engem), már felvettük egyszer. Ennek ellenére másodszor is felvettek.

– Tehát könyvek közé kerültél, de csupán vargabetű volt ez is: utad visszavezetett az újságokhoz és egy újabb kötethez. Miért váltál meg az Osiristől?

– Egy évig dolgoztam az Osiris Könyvesházban, akkor betegálmányba vonultam. Régóta már csak

nagyon keveset írtam; a betegség alatt irodalmi gátszakadás történt, nagyon sok versem született, ezek többsége bele is került a 2003-ban kiadott második kötetembe. Volt Nagymaroson két újság, az egyik az önkormányzat lapja, a Nagymaros, a másik az önkormányzat ellenzékének havilapja – ez utóbbi főszerkesztője párhuzamosan egy váci hetilapot is elindított. Elhívott engem a hetilaphoz. Kiléptem az Osiris Könyvesháztól, s szerkesztő lettem a váci Dunakorzónál. A lap szlogenjét („A város kezében – a város szívében”) én találtam ki, de lefaragták, s maradt az, hogy „A város szívében”. Augusztusban elkövettem egy hibát. A főszerkesztőm szabadságra ment, s a szabadsága idejére rám bízta a lapot. Körbetelefonáltam a munkatársakat, mindenkit megkértem, ekkor és ekkor legyen leadva az anyag, amin éppen dolgozik. Pontosan határidőre nyomdában volt az újság. Erre addig nem volt példa; mindig napokkal késett a leadás. Jutalmul kirúgtak. Azzal az ürüggyel, hogy nem dolgozom. Aznap, amikor ezt közölték velem, hét cikket adtam le különböző szignókkal – ne legyen olyan feltűnő, hogy annyiszor szerepel a nevem a lapban. Évekkel később egy barátom, Badacsony T. Őrs így kommentálta az esetet: túl jó voltál, és azt sehol sem szeretik.

– *Értelmetlen volna számolni, hányadik váltásod volt ez. Kihez fordultál?*

– Megkerestem Balaskó Jenőt. Ő volt az önkormányzati újság, a Nagymaros főszerkesztője. Évek óta ismertük egymást; sokszor söröztünk együtt váci és marosi kocsmákban. Elmondtam neki a helyzeteimet, Jenő pedig beszélt a polgármesterrel, aki azonnal fogadott.

Így kerültem a Nagymaroshoz, a volt főszerkesztőm pedig kikiáltott árulónak. Ugyanis ő a lapjában keményen támadta az önkormányzatot, személy szerint a polgármestert, köréje gyűlt a marosi ellenzék, saját polgármester-jelöltjük is lett. Egyébként ez egy jobboldali belháború volt kisvárosi szinten, amiből – mint a Nagymaros cikkírója – jómagam is alaposan kivettem a részemet. Átállásom – az, hogy az ellenzéki lap impresszumából eltűnt a nevem, hogy másnap az önkormányzati orgánium impresszumában bukkanjon fel újra – komoly eseményszámba ment a városban. Ebben az időben Varga Kláránál laktam. Először közösen béreltünk egy házat, majd, miután Klári házat vett, az albérlője lettem. Ő akkoriban a Magyar Nemzetnél dolgozott. Neki köszönhetem, hogy a váci laptól történt távozásom után nem kerültem utcára. Ugyanis addig a volt főszerkesztőm egyik üresen álló házában laktam, ami a szakítás után nem volt többé lehetséges. 2002 őszén elvesztettük a helyhatósági választásokat. Az új polgármester Balaskót is, engem is menesztett, sőt átmeneti időre megszüntette a Nagymarost – kenyér nélkül maradtam. Elmentem Oláh Jánoshoz, hónapokig ő adott munkát; korrektúráztam, és egy program keretében rendhagyó irodalomórákat tartottam váci, illetve balassagyarmati gimnáziumokban, szakközépiskolákban. A 2003-as könyvhétre látott napvilágot *Félárbocon* című második kötetem a Hungarovox Kiadó gondozásában. Sajnos, politikai verseket is beválogattam – ma már nemhogy kihagynám, meg sem írnám őket. A hazafias verseket, mint amilyen például a *Szaggatott óda*, ma is vállalom.

Ugyanis én – akárcsak Komlós Aladár – különbséget teszek hazafias és politikai vers között. Pár éve divat lett közéleti verseket írni – nos, én már egy évtizeddel korábban írtam ilyeneket, s még jobboldalról is megkaptam, hogy nem kellett volna. Pártfüggetlen, nemzeti elkötelezettségű vagyok, lojális a nemzeti oldal iránt, de erős kritikával, s hozzáteszem, a „másik” oldalon is vannak barátaim, jó ismerőseim, költők, írók, művészek. A *Féltárbocont* Tarján Tamás mutatta be az Írószövetségben. Éppen *Márai* című versemet mondta el egy színművésznő, amikor a mellettem ülő Határ Győző felém nyújtotta a kötetemet dedikálásra, s a fülembé súgta: nagyon szép. A kötetéről Varga Klára írt a Magyar Nemzetben, Erős Kinga a Hitelben, Koppány Zsolt a C.E.T.-ben, Mezei András lapjában, Hortobágyi Tibor a Magyar Naplóban, Székely Gyöngyvér a Szépirodalmi Figyelőben, s Prágai Tamás a Szabad Földben. Többéről nem tudok.

– *Te nem csupán a fővárosban és Vácott vagy a Dunakanyar más városában próbáltál szerencsét, hanem a Nyírségbe is leköltöztél. Miért és hogyan történt a lakhelyváltásod?*

– 2003 nyarán véletlenül megtudtam, hogy apám a Nyírségben, pontosabban Nyírteleken él; ott talált társat magának. Megtért és új életet kezdett. Innentől ingáztam Nagymaros és Nyírtelek között, mígnem 2004 augusztusában apáméknál telepedtem le. Fogalmam sem volt, mi lesz. Azt már láttam, hogy az újságírásból nem fogok megélni, elegendem is lett a több éves vergődésből. Nem értettem, másnak miért sikerül, nekem miért nem. Semmiféle jöve-

delmem nem volt, apám is akkor vesztette el a munkahelyét, teljes kilátástalanságban éltünk. Ráadásul egy nagy szerelmi csalódás is beárnyékolta az életemet; akkor szakadt meg két és fél éves kapcsolatam egy nagyszerű lánnyal, aki ma már evangélikus lelkész; és ez rányomta bélyegét a lelkivilágomra. Közben elkészült a harmadik kötetem: Nyírtelekről, a helyi könyvtárból küldtem el e-mailben az anyagot Prágai Tamásnak – ő vállalta a kötetem szerkesztését. A két első könyvem még én szerkesztettem, amit úgy kell érteni, hogy én helyeztem abba a logikai sorrendbe a verseket, amiben olvashatók. Prágai elgondolása alapján a harmadik kötet darabjai kronologikusan követik egymást: úgy, ahogy megszülettek. Ő egyébként sok túlzást likvidált, felszámolt képzavarokat, kiirtott néhány közhelyet, lenyesegette a vadhajtásokat – én az akkori lelkiállapotomban erre nem voltam alkalmas. A *Valami jön* 2005 augusztusában hagyta el a nyomdát a Ráció Kiadó gondozásában. Szeptemberben mutatták be az Írószövetségben. Erős Kinga írt róla az Új Könyvpiacban, Varga Klára a Magyar Nemzetben, a fiatalon elhunyt Badacsonyi T. Örs – egykori jó barátom – a Lyukasóróban, Végh Attila pedig a Magyar Naplóban.

– *Műtőssegédként is dolgoztál, szívbetegek mellett. Költőnek ez igazán furcsa helyzet lehetett...*

– Nyírteleken nem tudtunk boldogulni, nagyon nehezen éltünk meg. Ezért 2004 decemberében írtam Végh Attilának, aki postafordultával válaszolt, hogy azonnal szálljak vonatra, s Pesten találkozzunk. Beszélt Vasadi Péterrel, aki Kozma Imre atyához irányított bennünket. Attilával elmen-

tünk a Budai Irgalmasrendi Kórházba, a portán Kozma atya után érdeklődtünk. Már késő volt, a portás akadékoskodott, Attila elveszítette a türelmét és közölte velem, hívja fel az atyát és mondja azt, Vasadi Péter küldött. A portás vonakodva bár, de engedelmeskedett. Pár perc múlva Kozma atya személyesen jött le értünk és vezetett az irodájába. Így kerültem a kórházba, ott is a kardiológiára, közelebbről a szívkatéteres laborba mint műtőssegéd. Kereken négy évig dolgoztam a szívkatéteres laborban. Nővérszállón laktam (minden nővérszállónak van férfirészlege). A laborvezető főorvos irodalom-szerető ember volt; ő katéterezte Sütő Andrást, Csoóri Sándort, Gyurkovics Tibort, Lászlóffy Aladárt – Lászlóffy még verset is írt hozzá. A laborban ketten voltunk műtőssegédek, egyik héten az idősebb kolléga dolgozott délelőtt és én délután, másik héten fordítva. Egy kardiológián pedig zajlik az élet – voltak nagyon durva ügyeleteink. Egyszer a kollégám nem jött be délutánra (ügyelnie is neki kellett volna). Helyette is nekem kellett dolgoznom, vagyis bent maradni délutánra, ügyelni éjjel és végigcsinálni a rákövetkező napot estig. Ez így ment hetekig – nem láttam a napot. Ügyeletben két műtősnő, egy orvos és a műtősfő dolgozik. A mentő behozta a beteget az intenzívra. Ha az orvosok úgy döntöttek, hogy szívkatéterezésre van szükség, belső telefonon felhívott a nővér, én pedig indultam a betegért. Előtte szólnom kellett a két műtősnőnek – amíg én a betegért mentem, ők előkészítették a műtőt. Fekvőkosin letoltam a beteget, felfektettem a műtőasztalra, elhelyeztem rajta az EKG-tappancsokat. A vizs-

gálat végeztével visszavitem az őrzőbe, vagyis az intenzívra. Akkor is, ha meghalt. (Ebben az esetben pontosan két óra múlva jöttek érte az ügyeletes betegszállítók, és elvitték a prospektúrára.) Sok embert láttam meghalni – volt olyan ügyeletünk, amikor hajnalig egymás után négyen maradtak a műtőasztalon. Minden nehézsége ellenére szerettem ezt a munkát, négy év után, 2008 decemberében mégis ott hagytam a kórházat, s visszamentem Nyírtelekre. Pár hónappal korábban kaptam meg a Salvatore Quasimodo-különdíjat a Nagy Gáspár emlékére írt verseért. Nyírteleken sok új verset írtam – hasonló gátszakadás történt, mint 2001-ben, mikor a könyvesboltot hagytam hátra. De 2009 augusztusában újra Pestre jöttem; egy volt kollégámnál laktam az Osiris Könyvesházból, aki színházi rendező, performer és író, művészneve Triceps. Az ő és Ménes Attila biztatására írtam néhány prózaverset, amelyekben a gyerekkori élményeimet próbáltam feldolgozni. Ezeket az írásokat „családi” prózaverseknek neveztem el. S bár több közülük megjelent folyóiratban, antológiában, nem szerettem igazán őket. Nem könnyű ezekről a dolgokról írni, nem is akartam folytatni, de aztán tavaly újra elővettem őket, néhányat átírtam, s idén született két új is. Azt hiszem, jó lenne, ha tudnék írni egy kötetre való ilyen „családi” prózaverset. 2009 szeptemberétől 2011 decemberéig megint az egyik nagy budapesti kórházban dolgoztam mint pavilonos (azokban a kórházokban, ahol pavilonrendszer van, így nevezik a betegszállítókat). Megint nővérzállón laktam, szabadidőmben a szobámban olvastam. Ebben az időben

elég távol kerültem az irodalmi élettől, nem jártam irodalmi estekre, sőt sehová, magamnak éltem. Erősen foglalkoztatott a gondolat, hogy felhagyok az írás hivatászerű művelésével, s visszavonulok az amatőr szférába. Leélem az életemet mint egészségügyi dolgozó, s csak úgy magamnak írogatok néha.

– *Maradtál a kórházban?*

– Nem, a 2011-es év vége ismét Nyírteleken talált. De hamarosan nagyon megbántam, hogy két év után ott hagytam ezt a kórházat is. Most döböntem rá igazán, hogy az egészségügy az egyetlen terület, ahol el tudom képzelni az életemet: nem tudnék már máshol dolgozni, csak kórházban. Visszavágytam oda. Két év után teljesült ez a vágyam: 2014 elejétől ugyanabban a fővárosi kórházban dolgozom betegszállítóként, ahonnan eljöttem 2011-ben. Tavaly decemberben jelentkeztem az ápolási igazgatóságon, örömmel fogadtak, azonnal visszavettek. A próbaidő leteltével remélem, véglegesítenek. Ha igen, innen szeretnék nyugdíjba menni. Egyszer s mindenkorra elegendem lett az örökös létbizonytalanságból és abból, hogy az ember folyton másoknak van kiszolgáltatva, amikor nincs pénze.

– *Ne ugorjunk még ennyire előre. 2012 végén Nyírtelek után hová kerültél?*

– 2012 őszén jöttem vissza Pestre; egy lepusztult zuglói lakásban vészeltem át a telet, ahol nem volt se fűtés, se meleg víz; nagykabátban, forró teásbögrét szorongatva írtam a recenziókat. Az Írószövetség megbízásából rendhagyó irodalomórákat tartottunk Végh Attilával váci, szobi, aszódi és budapesti gimnáziumokban. 2013 januárjában megkaptam a Bella Ist-

ván-díjat. Áprilisban – mint az Írószövetség delegáltjai – Norvégiában töltöttünk négy napot Szálinger Balázssal, Prágai Tamással és Végh Attilával: az oslói magyar nagykövetségen olvastunk fel a kint élő magyaroknak. Kovács Katáng Ferenc volt a kalauzunk, a házigazda pedig Jeszenszky Géza nagykövet. A júniusi könyvhétre pedig megjelent a negyedik kötetem, a *Régi kintorna dallamára*, a Magyar Napló Kiadó gondozásában. Ezt a kötetet megintcsak én szerkesztettem, vagyis én állapítottam meg a versek sorrendjét s tagoltam ciklusokra. Ellentmondásos év volt a tavalyi; díjat kaptam (méghozzá nagyon fontos díjat), kötetem jelent meg, viszont volt, hogy napokig nem ettem – különösen a nyár volt nagyon rossz. Nyáron mindenki eltűnik Pestről, munkalehetőség semmi – kétségbeejtő volt a helyzetem. De most már újra van munkám, amit szeretek, mellette írni is tudok, van egy havi fix fizetésem. Ismerek embert, aki öngyilkos lenne, ha ennyiből kéne megélnie – nekem elég. Albérletben lakom: soha nem is hittem benne, hogy nekem lesz, lehet saját otthonom. Végh Attila azt mondta az új kötetem kapcsán, hogy amit én csinálok, az szociológiai költészet. Én mindig „lent” éltem, nem láttam magam körül mást, csak szegénységet, lepusztultságot, kilátástalanságot. Mi hatott volna rám, ha nem ez? Nincsenek vagyontárgyaim, csak néhány könyv, egy pár cipő, ruhadarab – minden holmim, az összes tulajdonom elfér egy sporttáskában vagy bőröndben. De azt hiszem, még így sem panaszkodhatom. Ahonnan indultam, onnan messzire jutottam el.

Urbán Péter

Mezey Katalin: Magyar Napló,
Ismernek téged 2014.

Mondják, hogy a normális emberek első emlékei négyéves kor körüliek. Aki korábban emlékszik vissza, az tehát nem normális ember. Az igazi író eleve nem normális ember (hiszen egyetlen normális ember sem gondolhatja, hogy az életnél fontosabbak a szavak). Mezey Katalin prózakötetének nyitó novellája az író két és fél éves kora körüli emlékét őrzi. Nem tudni, hogy amit megír, abból mennyi a valódi emlék, és mennyit képzel hozzá. De ez csak a normális emberek számára fontos. Az élményt kétészelni objektív és szubjektív élményfélre, hogy egy emlékhangulatból desztilláljuk a valóban megtörténtet: értelmetlen cél.

Áll a kisgyerek egy fölé magasodó, hosszú falnál az utca elején. Az út elején. És elindul. Még hívja a megszokott, a biztonságos, de már hívja a szokatlan, a bizonytalan. Minden lépése ezen a remegő határvonalon viszi. És ő ezt az érzékeny, érző határvonalat viszi magában tovább, egészen a sírig. E novellák hőse borzalmas korban nő föl: ebben a világban a megszokott is bizonytalan, és a szokatlan sem izgalmas, inkább félelmetes. Bárkit bármikor elvihetnek, bárkitől bármikor elvehetik például azt a kertészetet, amiért egész életében dolgozott, bárkinek a lakásába idegen embereket tunkolhatnak be arctalan hatalmasok.

A kötet fülszövege nem ad támpontot ahhoz, hogy eldöntsük, mennyire önéletrajzi novellák ezek. Ez azonban rögvést kiderül, ahogy belemélyedünk a könyvbe. Ám az önéletrajzi jelleg nem jelenti azt, hogy ez valamiféle napló volna. (Vagy ha igen, akkor szépirodalommal emelt lelki napló.) A szövegek tényarányait méricskélteni persze fölösleges, hiszen a legádázabbul ténymániás olvasót sem hagyja érintetlenül az a mélység, amely az irodalom sajátja. Az egyik írás például azt eleveníti fel, hogy az elbeszélőt hároméves korában a család nem viszi el nagyapja temetésére, mert a felnőttek azt hiszik, hogy „az nem gyerekek való”. A halál megértése elől való menekülés társadalmi reflexei dolgoznak itt, ami előtt a kisgyerek értetlenül áll. „Pedig a temetésen mi is fontosak lennénk, mert a mi nagyapánk halt meg. Tetszett volna nekem ez a fontosság. Szerettem volna én lenni az a kislány, akinek temetik a nagyapáját.”

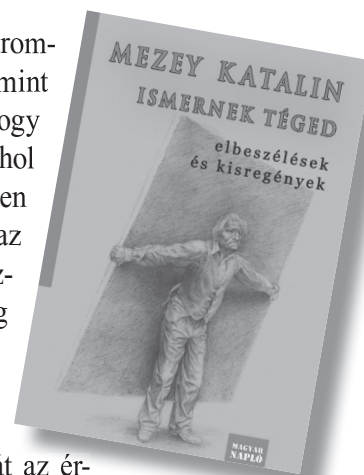
Lám, az igazi író már hároméves korában is az, és mint ilyen, ösztönösen tudja, hogy neki ott lett volna a helye, ahol a nagypapát temetik, hiszen ami a legmélyebben rossz, az ugyanakkor fontos tapasztalat, tehát jó. Így sejti meg a hároméves gyerek, hogy az intenzív élet többek közt abban áll, hogy az ember bátran kiteszi magát az érzések zűrzavarának. A kis novella megoldása az, hogy a kislány elképzeli magának a temetést. Ezután mindig várni fogja őt a képzelet birodalma, hogy ha máshol nem, hát legalább ott helyrezőkjenjen a kizökkent világ, beszűrődjön a hétköznapi események légterébe az ideák levegője.

A kötetben megörökített gyerekkor háttere: a negyvenes-ötvenes évek. A társadalmi változások, katalizmák ott derengenek a gyerekszem-látta események mögött. A bonyolult, érthetetlen felnőttvilág és a gyerek saját világa olykor összevillámlik. Egyszer csak idegen, hivatalos emberek jönnek, és kidöntik a kertészet kerítését. Azt mondják, ide hamarosan házakat épít az új rend. A gyerek nem érti, mi történik, de érzi, hogy valami rettenetes. Szélvihar támadt, az emberhez méltó létezés peremei bedőltek.

A kötet címadó, kisregényként is olvasható elbeszélésfüzérében az író kissé hátrébb lép, a szöveg önéletrajzi jellege elmosódottabbá lesz. Ennek oka és következménye, hogy az új munkahelyére beilleszkedő Éva története mögötti társadalmi-politikai kulissza a gyerekkori novellákhoz képest erősebben komorabban felsötétlik. A háború, az ötvenhatos forradalom, a prágai tavasz előterében zajlik boldogulni próbáló hőseink mindennapi élete. Szinte pikareszk, amit olvasunk: az államvizsgától az életvizsgáig eljutó Éva lassacskán rádöbben, hogy „a mindennapoknak ma is ilyen sötét hátországuk van”.

A rossz hír az, hogy ez a sötétség minden korban megmarad, csak éppen más-más alakot ölt. A jó hír azonban az, hogy vannak még köztünk olyanok, akiknek van kedvük és tehetségük hozzá, hogy a kincstári optimizmuson vagy pesszimizmuson túl az élet redukálhatatlan, megnevezhetetlen, olykor kibírhatatlan ambivalenciáját, az idő múlásának, az emlékek hatalmának szép és fájdalmas teljesedését felmutassák.

Végh Attila

Barna T. Attila: Régi kintorna dallamára Magyar Napló, 2013.

Amikor először kézbe vettem Barna T. Attila legújabb kötetét, arra gondoltam: két okból is nagyon találó címet választott. Mindenekelőtt azért, mert a *kintorna* asszociatívan magában hordozza a *kínt*, az alkotással járó lelki terheket. Ne féljünk beismerni, hogy jóformán minden művész küszködik valamilyen rabsággal: az alkohollal, a túlbujánzó nemiséggel, a játékszenvedéllyel vagy éppen a kóros hiúsággal. A tehetséget, már ha adatott, nem könnyű egy életen keresztül hordozni. Az 1971-ben született Barna T. Attila is konok harcot vív a maga gúzsba kötő rabságával, megszenvedi az életét – a szenvedés viszont megszépíti a lelket. Rabságát tetézi, hogy hosszú évek óta az egészségügyben dolgozik, a kórházak embert próbáló közegében. Másrészt a kötet címválasztása azért is remek, mert a címadó vers Bella István emlékének tiszteleg, és Barna T. több szálon kötődik a 2006-ban elhunyt Kossuth-díjas költőhöz: például pályája első elismerését, a Verskarácsony-díjat is az ő felterjesztésére kapta 1997-ben.

Ez a háttér, a mindennapok prózája. A kilencvenes évek végén folytatott magánbeszélgetéseink során Faludy György arra tanított, hogy egy költőnek a verseiben kíméletlenül át kell adnia magát, a lehető legnagyobb személyességre törekedve. Tetszik vagy sem, az önfeltárlkozás a lírában úgymond szakmai kötelesség. Barna T. Attila ebben a kintornázó kötetében (is) teljesíti a kiemelkedő költőtárs intelmét: megejtő őszinteséggel vall sebzettségéről, rabságáról, kételyeiről vagy éppen közönyéről, amely „az őszi utcán lassan szembejön / (...) mellém szegődik, s hal-kan füttyörész”. Legfőképpen pedig élénk tárja megszokott – józan ésszel valójában megszokhatatlan – világát: a kórházat. Nem is ház az, hanem kórtermek, műtők, vécék szívszorító labirintusa, legközepe pedig a végállomás: a holtak hűtőkamrája és a boncterem. Megkockáztatható, hogy a magyar irodalomban kevesen írtak olyan megrázóan, olyan borzalmas gyönyörűséggel a kórházi halálról, mint Barna T. Attila. Igen, persze e tekintetben is vannak nagy elődök: Devecseri Gábor, Parancs János és mások – ám Attila fellép középük. Hiteles krónikásként élénk írja az emberi lét kikötőjét, nyersen és pátoztól mentesen, ahogy van. Istenem, sóhajthatunk, kórházi éveit során

hányan megérkeztek már e révébe, és közöttük milyen fontos költők! A kötet lapjain néhányuk emlékkvets is kapott: ezek kortárs irodalomtörténeti lábjegyzeteknek is tekinthetők. Gyurkovics Tibor haldokló testébe az infúzió lassan, egykedvűen csöpög, mint az idő; távozása után pedig az üres szobában csak

a lehúzott ágy fémcsontváza áll a sarokban (*Gyurkovics*). Nagy Gáspár a félhomályos, üres kórházfolyosó végén ül, a kávéautomata mellett, kissé előrehajolva, és a padlót bámulja. Csak akkor pillant föl, amikor a fiatal költőtárs mellé lép. Azután feje mellére bukik újra, válla meggörnyed (*Lehajtott fejjel ült tovább*). S itt vannak a névtelen holtak is, egyre többen: a szakadt lepedővel letakart, aki fölött már elment a nagyvizit. „A bűzös, füledt kórterembe vág / a téli napfény, mint a boncolókés” (*Exit*). Vagy a bonctermi asztalon meztelenül fekvő férfi, akinek álla leesett, és nyitott szeme éppen a költőt nézi. A túlélő, vagyis a vers szerzője munka után valami talponállóban iszik egy kávé meg egy vermutot, és erre a csupasz hullára gondol: „Ő is / áldogálhatna most itt, / előtte pohár, kezében cigaretta” (*A Széll Kálmán téren*). Az eltávozottak mellett természetesen az élők is jelen vannak, méghozzá főként az ápolónők, a kórházi dráma hősnői: az intenzív osztályon „gyűrött angyalok, / míg röpködnek, arcukra fagy a részvét.” S mindeközben „a háztetők felett / nyirkos, véres lepedő leng, a hajnal” (*Éjszaka az intenzíven*).

A kötet záró ciklusában Barna T. Attila visszavonhatatlanul rokonszenvesé válik, hiszen bátorságról és becsületességről tesz tanúbizonyságot: a holtakra szegezett bonckést önmaga ellen fordítja, és felnyitja életét. *Felhő Artúr lebegései* címmel – tudhatjuk – saját rabságáról, sorsa vargabetüiről beszél, kendőzetlenül és sallangmentesen. *Idd le magad!*, *Dal az Unicumhoz*, *Csapos barátom halálhírére*, *Mokka preszszó* – ilyen verscímek sorakoznak: csupa borongós tudósítás italokról és keserű vigaszokról. A költő céljának fala korszokból és stampedlikből épült. Negyven év felett már gyanítjuk: rabságunkból e földi életben nincs teljes szabadulás, a versek révén viszont megőrizhetjük méltóságunkat. Barna T. Attila műveit olvasva a saját démonunkat is szelidíthetjük.

Zsille Gábor

Móser Zoltán – Tamás Menyhért:
Holtak vigasza.
Madéfalva, 1764
 Pro-print,
 Csíkszereda,
 2014.

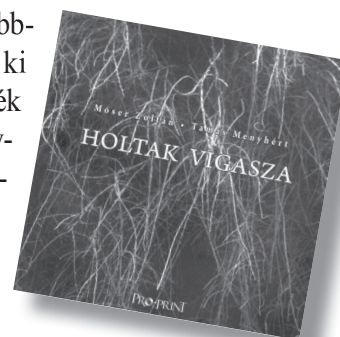
Móser Zoltán és Tamás Menyhért kicsi albumát tartom a kezemben, a *Holtak vigaszát*. Könnyű, alig hatvanoldalas, felkaphatná a szél, mint a száraz levelet, és fújhatná Madéfalvától Moldváig, Moldvától Bukovináig, Bukovinától Bácskáig, Bácskától Tolnáig s tovább, amerre székelyeket sodort a sors, mégis nehéz. Ólomsúlya van az ártatlanok vére hullásának és a szétzórásnak, akár most történjék, akár évszázadokkal ezelőtt. A madéfalviaknak és utódaiknak több mint hetediziglen mindkettőből kijutott. Az öldöklés az *ágyútűztől, füsttől hollószín virradatban* gyors volt és rövid, következményei azonban évszázadokig tartanak. („Nézzük Madéfalva lángjait, a legyilkolt, majd az ezrével Moldvába menekülő székelyeket... vajon a leszármazottaik nem hiányoztak a százötven évvel későbbi, trianoni számvetésnél? Vajon Trianon nem éppen Madéfalván kezdődött?” – idézi Lakatos Mihály sorait Móser Zoltán az epilógusban.)

A *Holtak vigasza* a székelyöldöklés, a Siculicidium kétszázötvenedik évfordulójára jelent meg, ama 1764. január 6-i véres hajnal emlékére, amikor az osztrák császári sereg katonái a Madéfalván összegyűlt, alkotmányos jogaikat védő, jobbára fegyvertelen csíki és háromszéki székelyeket körülfogták, ágyútűz alá vették, majd a felgyújtott faluból menekülőket „...lőtték, kaszabolták, az Oltba nyuvasztották... A hajnal veresét a vér veresével elegyítették”. Az áldozatok száma – mint mindig, ha a hatalom a tömeg közé lövet – bizonytalan. Úgy két- és hatszáz közöttire becsülik, de hogy hány ezren lettek földönfutóvá, s közülük mennyien fagytak meg, pusztultak éhen, váltak vadállatok martalékává, haltak bele bánatukba útközben, azt csak a rengeteg erdők legvénebb fái és a havasok szikláit tudják megmondani.

Másfél évtizedes bujdosás után leltek új hazára Bukovinában a megmaradtak, ám száz évbe se nagyon tellett – éppen, hogy meggyökeresedtek –, midőn sokan közülük kirajzottak Erdélybe és az Al-Dunához, még Amerikába is, s aki akkor nem ment, annak a második világháború alatt kellett útra kelni.

Keserves kálváriát jártak meg az utójára indulók. Először a Délvidékről elmenekült szerbek helyébe

kerültek, s mikor innen tovább-
 űztek, kitelepített németek ki
 sem hűlt házaiba költöztették
 őket a Dél-Dunántúlon. Év-
 tizedekbe telt, hogy össze-
 csiszolódjának a maradék
 svábokkal és a Beneš-dek-
 rétumok áldozatául esett
 felvidéki magyarokkal.

A *Holtak vigasza* szerzői mindketten érintettek, ha nem is egyformán. Tamás Menyhért, a költő 1940-ben Hadikfalván, Bukovinában született, kisgyermekként élte át a bácskai kerülővel megtoldott utat a Dunántúlig; Móser Zoltán, a hat évvel fiatalabb fotóművész pedig a Bonyhád melletti Tevelen nevelkedett, ahol osztálytársai, szomszédai bukovinai székelyek, svábok és Mátyusföldről kitelepített magyarok voltak. Van tehát elég történelmi-tapasztalati-lelki indíttatásuk, hogy a múltat megszólítsák, vallomásra bírják, és ezt a kis albumot – ahogyan Móser Zoltán nevezi – összeállítsák a holtak, és általuk az élők vigaszára. Mindketten képesek az *angyali beszédre*, és könyvecskéjükben megvalósul az, ami a monumentális emlékművekből hiányozni szokott. Képeik szavaik *szelíden, szomorúan és vigasztalóan* szólnak. Hangjukra leomlanak a falak élet és halál, múlt és jelen között, két és fél évszázad után fák és kezek képében beszélni kezdenek a holtak, a megtorlás ártatlan elszenvetői, vétlen áldozatai.

Először a fényképek születtek meg a Balassi Intézet, valamint Sepsiszentgyörgy és Madéfalva Polgármesteri Hivatalának évfordulós pályázatára, és hozzájuk íródtak Tamás Menyhért szövegei, amelyek Móser Zoltán kérésére majdnem postafordultával megérkeztek. Ezt érezni is rajtuk: egyetlen lélegzetvétellel, egyetlen sóhajtással szakadtak föl a lélek legmélyéről, magukkal hozva nemcsak a saját, hanem a kollektív emlékezet által őrzött foszlányokat, töredékeket a bukovinai székelység keserves történetéből.

Bár sok példája kínálkozik a műfajok ilyenén találkozásának, azt hiszem, elég, ha a Buday–Ortutay: *Székely népballadákat* és Plugor Sándó–Szilágyi Domokos: *Öregek könyvét* említem, mert ritka kegyelmi pillanat, hogy szó a képpel ennyire egymásra találjon, összeforrjon, ne pusztán illusztrálja, hanem továbbgondolja-mondja egyik a másikat.

Tamás Menyhért pár soros költeményeiben, rövid prózaverseiben sírnak könnytelenül, jajonganak Móser Zoltán fái: a vérengzést végigéző özvegy fájdalmas

ívben hajló törzse, a Kosna előtt meghalt asszony szárnyas sírjel-keresztje, a szállatra váró gyökér-madár, a lázadó nyír és a gyászfátylas fűz. Az öldöklés vén tanúfája pedig görcsbe csavarodva mondja ki azt, ami a hajdani túlélők fejében is megfordulhatott: „Ekkora gonoszság ellen az Isten is tehetetlen.”

A kézfotók mellett a bujdosó-vándorló generációk vallomásai sorakoznak *hazaszóról, bú ette szívről, úthalálról, dühről, szerelmes én-te titokról, világ-árván* maradásról, reménységről, mindarról, ami két évszázad alatt mit sem változott. Tamás Menyhért az *Ómagyar Mária-siralom* nyelvét ötvözi a népdalok tiszta, szívhez szóló hangjával, sajátosan archaizáló, modern szóeleményei és metaforái szimbólumok és asszociációk sorát hordozzák: *Hollósul a hajnal, messzül az ég, az évszak kitavaszol és felkalászol, gyilokidő a sors, kendő-sötét a bú, és kézkulcsolat* köti össze a *túlhan-tájat az innen-mezővel*.

Móser Zoltán fotói egyszerűek és a végsőkig letisztultak, azt is mondhatnám, szakrálisak, mintha öröktől fogva ott lennének a teremtés nagy mintakönyvében. Nem géppel, a szívével fényképezte, hívta elő őket. Ars poeticájában így szól erről: „Hogy mi a kép és hogy miként készül, azt senki ne kérdezze meg, mert tényleg varázslaton, véletlen és akaraton múlik. De ha ez a három összejön, azt valakinek mindig meg kell köszönni.”

A *Holtak vigasza* képei fekete-fehérek, mert sorskérdésekről tömondatokban kell beszélni; jellé tömörült formákon a szín fölösleges cicoma. Néha még a tónusok is szükségtelenek; a torzók, rönkök, csonkolt ágak, vesszőgubancok fekete árnyképek a papír fehér haván.

Akár festhette volna is: egyetlen indulatos gesztus a széltől megdőlt fa, a sorozat első darabja. Mintha fogyna az ecsetből a tus, nyoma szakadozottá válik, a feketék közül kivillan a papír, mint a kínai kalligráfia *repkedő fehérei*, egy kihalt ősnylev írásjelét próbáljuk megfejteni. Tamás Menyhért *Siculicidiumaink könnytelen oszlopának* nevezi. Költeménye képvers, sorai vizuálisan is megjelenítik az öldöklést elbeszélő, *ágyú-talált társát* gyászoló, gyermekeinek *új gypű-hazát* kereső névtelen madéfalvi asszony alakját.

Másutt a lap kétharmadát elfoglalja egy aszimmetrikus fekete árnykép a belemaró repedéssel. Mi ez? Farönk? Hegycsúcs? Hulló nyárfalevél részlete? Kérdez a költő is. „Szikla? Levélhasadás? Szűszakasztó dallam...” – talál rá, és kérdésre kérdéssel, a székelykevei Nyisztor Bertalanné énekével vála-

zol: „Bukovina mit vétettem, / Hogy én benned nem élhettem? / Mások élnek oj kegyesen, / Én meg sírok keservesen.”

A következő oldalon gótikusan megnyúlt faaszszony sziluettje emeli csonka ágkarját. „Magamat égbe kiáltom...” – sikoltja a földtől elrugaszzkodva, vállán a remény sarjadó leveleivel.

– *Felejts!* – csattan a személytelen parancs, és a kérgét vesztett, mezítelen torzó válasza Lót asszonyáé is lehetne: „Kővé kellene válnom.”

„...minden fának külön arca van...” – idézi Tamási Áront a költő. Móser Zoltán fáinak is. Akár az emberek, mindegyik más egyéniség, ábrázolásuk módja is különböző. Képről képre változik a nézőpont, a kép-kivágás, a megvilágítás; a formák egyszer síkban, árnyképszerűen, máskor plasztikusan, térben jelennek meg. Fényekkel-árnyékokkal, kontrasztokkal, a részletek aprólékos rajzával vagy éppen elmosódottságával, a környezet elhagyásával vagy az anyag-szerűség visszaadásával jellemez a művész, mikor mire van szüksége ahhoz, hogy a tárgy pontosan azzá legyen, amit ő lát benne. A kifordult tuskó törött gyökérszárnyai hegyes végükkel karcolják az eget, azt sugallva, ha eltépik a gyökereidet, repülnöd kell; az ágyúgolyó roncsolta, kiégett fatörzsnek indulni muszáj a többiek után, hiszen várják a keresztútnál, és a csúcsívben összehajló fakoronák vesszeinek székelly szentélyt kell formázniuk, ahol otthon érezheti magát és fohászkodhat a földönfutó.

Külön arcuk, karakterük van a kezeknek is, teljes sorsok rajzolódnak ki az ismerős gesztusok mögött. Van köztük hívó vagy búcsút intő – „nincs hívóbb a hazaszónál”; combján pihenő, agyondolgozott férfikéz – „Ujjaim közt világárok”; mellén kendőjét összefogó asszonykéz – „szívem táját bú ette szét”; kisdud égre repeső, párnás kezeckéje – „könnyeibe pólyál az ég”; lánykezet érintő legénykéz – „szellőt indít, hajnal a láz”, és a nagyanya oltalmazó ujaiba kapaszkodó apróság – „Add a kezed árva szentem...”

Ők azok: a madéfalvi veszedelemből úttalan utakon elszökő, a Gyimesekben és Moldvában bujdosó, a Hadik András alapította öt faluban letelepedő, majd onnan felkerekedő, Bácskában nyugalmat nem lelő, Tito partizánjai elől újra futni kényszerülő és Tolnában-Baranyában lassan ismét gyökeret verő madéfalviak és utódaik.

Ám nem csupán ők. A *Holtak vigaszában* sokan ráismerünk saját elődeink sorsára e *Kárpát-koszorús tájon!* „Kilencvenszer négy évszakom / átolsüt az

égablakon” – sóhajt Móser Zoltán bukovinai székely öregasszonya, és ugyanazzal a megadással ejti ölébe elformátlanodott, egymást kulcsoló kezét, mint kilencvenhárom évet megélt anyai nagyanyám – kászoni és gyergyói ősök ivadéka –, akit Trianon kergetett el szülőföldjéről.

Míg az album fái a múlt tanúságtevői, a kezek az élet folytonosságát, az élők és holtak közösségét jelentik. És azt a vigaszt, amit a *Sötétült angyali üdvözlés* szárnyas-glóriás fája ad útravalóul: „...valljátok: ahol víz van, s benne / élet, ahol fa van, fában

élet, ahol madarak / vannak, s a madarakban ének, nincs egyedül / az ember...”

Nagy súlya van Móser Zoltán és Tamás Menyhért Madéfalva veszedelmét megéneklő könyvének. Előbb ránehezedik az ember lelkére, aztán felemeli. Borítójának elején sötétből kivilágító hajszálgyökerek, cserjeágak szövevénye borzongat, érezni, közöttük holtak lelke bolyong. Hátralapon – ha csonka szoborujjakkal is – angyali kéz hívja emlékezni és vigasztalódni az élöket.

Jámborné Balog Tünde

Egy Író tábor margójára

A Kertész László Hajdúsági Irodalmi Kör és a Magyar Írószövetség idén harmadik alkalommal rendezte meg a Hajdúböszörményi Író táborát. A szervezők és Hajdúböszörmény város önkormányzata évről évre hajdúvárosi és határon túli testvérvárosi középiskolás gyerekeket hív meg azzal a céllal, hogy a megismerkedésen túl közösen gondolkodhassanak, alkotassanak.

A III. HÍR legforgalmasabb napján több mint százhuszan vettek részt a tábor életében. A reggeli és délelőtti órákban a tanulásé volt a főszerep. Közvetlenül a reggeli után indultak az íróiskolák. Idén is három alternatíva között lehetett választani: Áfra János Költészet, versszerkesztés, Ferdinandy György és Maria Teresa Reyes Próza, novella, műfordítás, míg Szálinger Balázs és Farkas Wellmann Endre *A vers technikai és lelki oldala* címmel vezették az íróiskolákat.

Nem csupán íróiskolákra jelentkezhetek a gyerekek, hanem három társművészeti szemináriumi csoport is alakult: Bíró Gergely *Irodalomterápia*, Szabó Imola Julianna *Rétegek: líra és photoshop*, Pollák Orsolya és Szilágyi Tamás *Színjátszás, szituációs gyakorlatok* címmel indítottak szemináriumokat.

Igen változatosak voltak a délutáni és az esti programok: fő szerepet kapott a felolvasás, szerzők bemutatása, színházi darabok és koncertek sora.

Az első napon a tábor vendége volt Jókai Anna, Szentmártoni János, Györffy Ákos, a Körömvirág és a Bar-talk zenekarok. A második nap is hasonlóan

értékes programokat kínált: Barabás Zoltán *Két Ady-kép* című előadása, *Emigránsok* címmel Ferdinandy György és Csenger Levente beszélgetése, Balázs J. Endre *Popcorn John* című darabjának bemutatása és Bezerédi Zoltán előadásában *A kékszakállú herceg csodálatos élete* zárta az estét. Harmadik nap a táborlakók találkozhattak Muszka Sándorral, Viola Szendrával, Papp-Für János *árnyékapa* című darabjával, Bezerédi Zoltán *Jónás és Bezerédi* című műsorával, majd este fellépett Hajagos Andrea és a Terasz zenekar. Pénteken L. Simon László tisztelte meg jelenlétével a tábort, akivel Kelemen Erzsébet beszélgetett, Rózsássy Barbara válogatott kötetéből hangzottak el versek, Gaborják Ádám bemutatta a József Attila Kör, ugyanekkor felolvasott Áfra János, Hevesi Judit és Szabó Imola Julianna. Őket követte Muszka Sándor *Sanyi bá* című székely stand up-ja, *Ötödik évszak* címmel pedig Tallián Mariann és Lázár Balázs versszínházi műsora volt látható. Az estét pedig a fiatalok zárták, mégpedig a slam poetry műfaj bemutatásával: Birtalan Andrea, Szűcs Noémi, Asbóth Balázs, Berki Teofil, Daróczi Jakab és Somogyi Tibor.

A délelőtti és délutáni programokat Török Péter és istállójának *Hangol(l)ó* című versfelolvasása kötötte össze Brudás Virág, Hodosán Dóra és Mezei Beáta előadásában. A tábor utolsó napján az íróiskolák és társművészeti szemináriumok vizsgadarabjait mutatták be a hallgatók. A legjobbak közül hatan szakmai díjban, egy közönség és egy tábor nagydíjban részesültek, továbbá minden díjazott ingyenesen részt vehet a következő Hajdúböszörményi Író táborban.

Papp-Für János

Barna T. Attila (1971, Vác) Budapesten él, egészségügyi dolgozó. 1993 óta publikálja verseit irodalmi folyóiratokban és antológiákban. Kötetei: *Senkinémasága* (1997), *Féltárbocon* (2003), *Valami jön* (2005), *Régi kintorna dallamára* (2013). Verskarácsony- (1997), Salvatore Quasimodo-különdíjban (2008) és Bel- la István-díjban (2013) részesült.

Boda Magdolna (1956, Csongrád) költő, műfordító. Első verseskötete 1999-ben jelent meg *Mezüláb a tüzes parázsón* címmel. Újabban a máltai irodalommal foglalkozik.

Csontos Márta (1951 Győr) tanár, költő, író, a Szegedi Írók Társaságának tagja. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem PhD-hallgatója. Legutóbbi kötetei: *A meggyújtott olajág* (versek, 2010), *Szerzők, műzsák, szenvedélyek* (esszé, 2011), *Egografia 3* (aforiz- mák, 2012).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar–filmelmélet szakán végzett, jelenleg az ELTE nyelvtudományi doktori iskolájának hallgatója. Munkatársa a Hazanéző című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötetei: *Libás Matyi* (2013), *Keresztút* (2013).

Hóvári János (1955, Kiskorpad) PhD, törté- nész, külpolitikai szakértő, orientalista. Az ELTE történelem–török szakán végzett, tagja volt az Eötvös Collegiumnak. Dolgozott az MTA Törté- nettudományi Intézetében és a Pécsi Tudu- mányegyetemen, ahol címzetes egyetemi tanár. 1992 óta a Külügyminisztérium munkatársa, 2000–2004 között Izraelben, 2008–10 között Kuvaitban, 2012–14 között pedig Törökország- ban nagykövet. 2010–12 között a globális ügyek helyettes államtitkára a Külügyminisz- tériumban. *A Hülsen Dobó* című könyve 1987- ben jelent meg, a *Rodostói emlékek és tanulmá- nyok* pedig 2009-ben. Számos tanulmányt tett közzé a magyarországi török hódoltság, vala- mint a balkáni és a közel-keleti térség és Török- ország múltbeli és aktuális viszonyairól.

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmező- vásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolá- ban tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószö- vetség nívódíjasa (2003). Legutóbbi kötetei: *Utazások a labirintusban* (novellák, 2009), *Odette vendégei* (novellafüzér, 2011) *Temp- lomkerti látomások* (elbeszélések, 2014).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) iro- dalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE ma- gyar –történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Fő- iskola magyar irodalomtudományi tanszék- ének docense és az Agria című folyóirat fő- szerkesztője. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Kötetei: *Hagy- mány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003); *Meg- tartó párbeszéd* (2009). *Erdélyi élmény – erdélyi gondolat* (2011); *Szépen magyarul, szépen emberül* (2014).

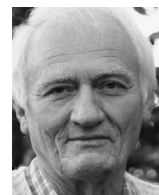
Kötter Tamás (1970, Csorna) ügyvéd, üzlet- ember és prózaíró. Novellái jelentek meg a Kalligram, ESŐ, Palócföld, Hévíz, Forrás, Opus folyóiratokban. Budapesten él. Első kö- tete: *Rablóhalak* (2013).

Marno János (1949, Budapest) József Attila- díjas és Babérkoszorú-díjas költő, író, műfor- dító, kritikus. 1986–1989 között a Műzsák Könyvkiadó, 1989–1991 között az Igen folyó- irat szerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *A sem- mi esélye* (versek, 2010), *Kezünk idegen for- mákba kezd* (esszék, 2011).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012) és Partiumi Író-tábor díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014).

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Mesterei voltak Rétfalvi Sándor, Kő Pál. Munkái Aachenben, Angers-ban, Budapesten, Biatorbágyon, Csöngén, Pécsen, Tokajban, Zsámbékon vannak.

Stanczik-Starecz Ervin (1956, Budapest) költő, író, tanár. A szegedi egyetemen végzett magyar–művelődésszervezői, drámapedagógusi szakon. 1993–94 között műfordító feleségével Chilében kulturális antropológiát tanított.

Szegedi Kovács György (1959, Szeged) költő. Lelkészi diplomát szerzett. 1987 óta jelennek meg versei irodalmi folyóiratokban. Legutóbbi kötete: *Pompeji mozaikok* (2005). Vörösmarty Mihály-díjas (2009).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetei: *El perro* (A kutya, versek spanyolul, 2010, Miami), *Calul lacurilor* (Ló a tavon, versek románul és magyarul, 2011, Nagybánya).

Szigeti Lajos (1940, Szabadhidvég) költő, tanár. Az ELTE magyar–angol szakán végzett, 1964-től felsőoktatási intézményekben tanított, az idegennyelvi intézet munkatársa volt. 1977-ben mutatta be az Élet és Irodalom kilenc verssel. Kötetei: *Az ég tükrében* (1992); *Vízjelek nyári égen* (1996); *A fény hullámverése* (2000); *Hívó szó* (2003); *Barbár téridő* (2006), *Végtelen jel* (2010), *A Tejút szélén* (2014).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró, volt a Magyar Nemzet munkatársa, jelenleg a Magyar Napló szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója. Kötetei: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004), *Paradicsommadár* (novellák, 2014).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, filozófus. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Jelenleg itt doktorandusz. Nagymaroson él. József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Hamuszáj* (versek, 2008), *Közelítések* (fotók, esszék, 2009), *A torzó tekintete* (tanulmányok, 2010), *Parnidész-töredékek* (fordítás, tanulmány, 2010), *Virrasztó Jenő álmai* (2012), *Hogy szívedet ki-üritsd* (regény, 2014).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: Roman Chojnacki: *Íratlan versek* (fordítás, 2008), Amit keresztünk (versek, 2009), Evelyn Waugh: *Heléna* (fordítás, 2010), Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014).

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: www.magyarnaplo.hu

Partium – Kompország. Irodalom és identitás címen került sor a XI. Partiumi Írótábor kétnapos tanácskozására a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Bartók-termében, 2014. július 10–12. között, a Partiumi Magyar Művelődési Céh, a Partiumi Keresztény Egyetem és a Pro Universitate Partium Alapítvány közös rendezésében. Előadást tartott mások mellett Pomogáts Béla, Bertha Zoltán, Végh Balázs Béla, Balogh Andrea irodalomtörténész, Benő Attila költő és nyelvész, Sarusi Mihály író, publicista. Az írótábor díját idén Barabás Zoltán költő vehette át Tökés Lászlótól, a Partiumi Írótábor fővédnökétől. A költő munkásságát Mezey Katalin méltatta.